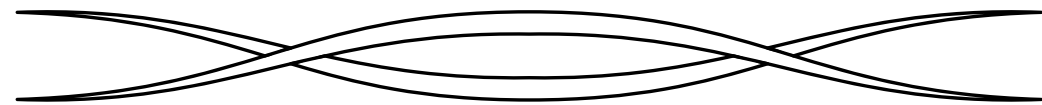

SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTE CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS UPURU REINTEGRĀCIJAI

S A B I E D R Ī B A S I N T E G R Ā C I J A S F O N D S

Šis dokuments ir veidots ar 75% Eiropas Savienības finansiālu atbalstu no Eiropas Sociālā fonda, 25% Latvijas valsts finansiālu atbalstu. Par šī dokumenta saturu pilnībā atbild nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences”. Eiropas Kopiena vai Latvijas valsts nav atbildīga par publikācijas saturu un iespējamo izmantošanu.

Zinātniskā redaktore: Brigita Zepa

Autori: Evija Kļave, Liesma Ose, Ilze Ieviņa

Projekta vadītājas: Evija Kļave, Inese Šūpule

Pētījuma empīrisko materiālu sagatavoja: Elgars Felcis, Iveta Bebriša, Līga Krastiņa, Viesturs Vēveris

Literārais redaktors: Dainis Grīnvalds

Vāka noformējums: Anitra Eglīte

Izgatavots: SIA „Silca Printi”

© Baltic Institute of Social Sciences, 2007

Elizabetes iela 65 - 16, Rīga LV-1050, Latvija

Tālr.: 371 7217553

Fakss: 371 7217560

www.biss.soc.lv

ISBN 978-9984-9940-2-4

Saturs

Galveno jēdzienu un terminu skaidrojums	4
IEVADS	6
PĒTĪJUMA APRAKSTS	9
SECINĀJUMI	14
IETEIKUMI CILVĒKU TIRDZniecības UPURU SOCIĀLĀS REHABILITĀCIJAS PILNVEIDOŠANAI	19
PĒTĪJUMA REZULTĀTI	23
KAIMIŅVALSTU PIEREDZE CILVĒKU TIRDZniecības NOVĒRŠANAS UN TĀS UPURU REHABILITĀCIJAS JOMĀ	23
LIETUVA	25
IGAUNIJA	30
KRIEVIJA	35
UKRAINA	40
SOCIĀLIE PAKALPOJUMI CILVĒKU TIRDZniecības UPURIEM LATVIJĀ	47
PAKALPOJUMU PIEDĀVĀJUMS	47
PAKALPOJUMU ATBILSTĪBA UPURU SOCIĀLAJĀM VAJADZĪBĀM	53
PAKALPOJUMU PIEEJAMĪBA	59
PAKALPOJUMU NODROŠINĀŠANAS PROBLĒMAS	65
SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒJUMS	74
CILVĒKU RESURSI	74
INSTITUCIONĀLIE RESURSI	82
FINANSU RESURSI	88
SOCIĀLĀ DARBA PIEEJAS UN TO PIELIETOJUMS DARBĀ AR CILVĒKU TIRDZniecības UPURIEM	94
SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒJUMA KRITĒRIJU MATRICA	102
Literatūras un avotu saraksts	110
Intervēto sociālā darba speciālistu un tiesībsargājošo institūciju darbinieku saraksts	114

Galveno terminu un jēdzienu skaidrojums

cilvēku tirdzniecība – cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešana ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais (LR Krimināllikuma 154.² pants).

cilvēku tirdzniecības upuris – persona, kura atzīta par cietušo noziedzīgā nodarījumā ar cilvēku tirdzniecību vai kurai kompetenta institūcija izsniegusi izziņu, ka tā ir cietusi cilvēku tirdzniecībā ārvalstī, kā arī persona, kuru par atbilstošu cilvēku tirdzniecības upura kritērijiem atzinis sociālo pakalpojumu sniedzējs (saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pantu).

efektīvs sociālais pakalpojums – sociālais pakalpojums, kura rezultātā tiek atrisinātas vai mazinātas pakalpojuma saņēmēja (cilvēku tirdzniecības upura) sociālās problēmas, attīstot pašas personas resursus un sekmējot reintegrāciju darba tirgū un sabiedrībā.

sociālā pakalpojuma efektivitātes kritēriji – šī pētījuma ietvaros trīs pamata kritēriju grupas sociālās labklājības pakalpojumu efektivitātes novērtēšanai ir cilvēku resursi, institucionālie resursi un finansu resursi.

cilvēku resursi – kvalificētu sociālā darba speciālistu pieejamība, atbilstošas sociālā darba speciālistu zināšanas un prasmes, citu cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā un reintegrācijā iesaistīto sociālo partneru profesionālā kvalifikācija – zināšanas un prasmes.

finansu resursi – sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansējuma avoti, finansu līdzekļu sadalījuma mehānismi, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansēšanas vēlamais modelis.

institucionālie resursi – organizāciju un institūciju tīkls, kas var nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus no cilvēku tirdzniecības cietušajiem, starpinstitucionālā sadarbība, funkciju sadalījums.

reintegrācija – šajā pētījumā ar jēdzienu reintegrācija tiek apzīmēta cilvēku tirdzniecības upura iekļaušanās no jauna sabiedrībā un darba tirgū.

sociālais darbs – profesionāla darbība, lai palīdzētu personām, ģimenēm, personu grupām un sabiedrībai kopumā veicināt vai atjaunot savu spēju sociāli funkcionēt, kā arī radīt šai funkcionēšanai labvēlīgus apstākļus (Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pants).

sociālā palīdzība – naudas vai mantiskais pabalsts, kura piešķiršana balstās uz materiālo resursu novērtēšanu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību (ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība) apmierināšanai (Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pants).

sociālie pakalpojumi – pasākumu kopums, kas vērsts uz personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu iekļaušanos sabiedrībā un personas pamatvajadzību apmierināšanu. Sociālie pakalpojumi ietver sevī

arī sociālo rehabilitāciju, kuras mērķis ir novērst vai mazināt invaliditātes, darbaspējas zaudēšanas, atkarības un citu faktoru izraisītās negatīvās sociālās sekas personas dzīvē (LR Labklājības ministrija).

sociālās palīdzības saņēmējs (klients) – persona, kas saņem sociālos pakalpojumus vai sociālo palīdzību (saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pantu).

sociālo pakalpojumu sniedzējs – persona, kas sniedz sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas un sociālā darba pakalpojumus (saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pantu).

sociālās rehabilitācijas pakalpojums – pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā (Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. pants).

starpprofesionāļu komanda – sociālajā darbā – dažādu profesionāļu grupa, kas darbojas konkrēta mērķa sasniegšanai. Starpprofesionāļu komandā ir dažādu profesiju un organizāciju pārstāvji, kur katram loceklim ir sava profesija, atšķirīgas prasmes un orientācija, bet visi dalībnieki strādā kopā, lai sasniegtu kopīgu mērķi.¹

starpinstitucionālā sadarbība – dažādu institūciju darbība kopīgu problēmu atrisināšanai un mērķu sasniegšanai.

sociālais gadījums – īpašs sociāls notikums, sociāla lieta ar tikai tai raksturīgām, individuālām pazīmēm.²

sociālā gadījuma vadība – funkciju un metožu kopums, kura mērķis ir panākt konkrētas sociālās situācijas uzlabošanu, atrisināt klienta sociālo problēmu.³

sociālās vajadzības – sociālo prasību kopums, kas nepieciešams indivīda, ģimenes, sociālās grupas, visas sabiedrības funkcionēšanas nodrošināšanai. Sociālajā darbā sociālās vajadzības ir vajadzības pēc mājvietas, pārtikas, sadzīves priekšmetiem, naudas, algota darba, izglītības un audzināšanas, veselības un sociālās aprūpes, funkcionālām attiecībām ar citiem cilvēkiem.⁴

supervīzija – konsultatīvs atbalsts sociālā darba speciālistam; sociālā darba speciālista darbībai paredzēts metožu kopums ar mērķi uzlabot viņa profesionālo kompetenci un sniegt viņam psiholoģisko atbalstu, lai paaugstinātu darba kvalitāti.⁵

1 Šilņeva, L. (red.) (2000) Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga: SDSPA „Attīstība”, 249.lpp.

2 Turpat, 204.lpp.

3 Turpat, 189.lpp.

4 Turpat, 210.lpp.

5 Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (spēkā no 01.01.2003.) 1. panta 28. punkts.

IEVADS

Cilvēku tirdzniecība ir 21.gs. vardarbības un verdzības forma, kas ir sastopama visā pasaulē, arī Latvijā. Latvija ir gan cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valsts, gan tranzīta, gan galamērķa valsts. Turklāt cilvēku tirdzniecība pastāv ne tikai starptautiskā, bet arī nacionālā mērogā – no lauku reģioniem uz pilsētām.

Cilvēku tirdzniecība ir definēta vairākos starptautiska un nacionāla līmeņa politikas dokumentos un nav vienas universālas definīcijas. Šajā pētījumā tiek izmantota Latvijas Krimināllikumā sniegtā cilvēku tirdzniecības definīcija, saskaņā ar kuru „cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešana ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais” (LR Krimināllikuma 154.² pants). Cilvēku izmantošana var izpausties gan kā piespiedu darbs, gan kā piespiedu seksuālo pakalpojumu sniegšana, gan kā cilvēku izmantošana orgānu tirdzniecībā.

Vairākas valsts institūcijas un arī atsevišķas sabiedriskās organizācijas ar cilvēku tirdzniecības problemātiku strādā kopš 90. gadu sākuma. Izvērtējot līdz šim paveikto cilvēku tirdzniecības apkarošanas jomā, jāsecina, ka Latvija ir spērusi vairākus nozīmīgus soļus ceļā uz cilvēku tirdzniecības izskaušanu un sociālās rehabilitācijas sniegšanu cietušajiem. Latvija ir atzinusi vai ratificējusi vairākus starptautiskus dokumentus⁶, kas attiecas uz cilvēku tirdzniecības apkarošanu. Cilvēku tirdzniecība kā atsevišķa nozieguma forma kopš 2002. gada ir iekļauta LR Krimināllikumā (154.1 pants un 154.2 pants). 2003. gadā uz Tikumības policijas bāzes tika izveidota specializēta policijas vienība (Valsts policijas Organizētās noziedzības apkarošanas pārvaldes Narkotiku apkarošanas biroja 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību). Ir izstrādāta Valsts programma cīņai ar cilvēku tirdzniecību 2004. – 2008. gadam. Kopš 2006. gada valsts budžetā tiek paredzēti līdzekļi sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanai (2006. gadā tie bija 21 000 latu 14 upuriem, 2007. gadā 54 000 latu 32 upuriem⁷). Ir noteikta kārtība (MK noteikumi nr.889.), kādā cilvēku tirdzniecības upuri var saņemt valsts finansēto sociālo rehabilitāciju. Pilnveidojas un attīstās sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju tīkls, ko veido gan valsts, gan pašvaldību, gan sabiedriskās organizācijas, tiek veikti pētījumi par šo problemātiku.⁸ Liela loma cilvēku tirdzniecības problēmas aktualizēšanā, kā arī

6 Eiropas Padomes ministru komitejas rekomendācija dalībvalstīm Nr. (2000) 11 „Par cilvēku tirdzniecību seksuālas izmantošanas nolūkā” (pieņemta 2000.gada 19.maijā)

Eiropas Padomes ministru komitejas rekomendācija dalībvalstīm NR (2001) 16 „Par bērnu aizsardzību no seksuālas ekspluatācijas (Recommendation on the protection of children against sexual exploitation)” (31.10.2001)

1990.gada 4.maijā Latvija apstiprinājusi ANO Konvenciju „Par cīņu ar cilvēku tirdzniecību un prostitūcijas ekspluatāciju no trešo personu puses” (02.12.1949)

1990.gada 4.maijā Latvija apstiprinājusi ANO Konvenciju par visu veidu sieviešu diskriminācijas izskaušanu (18.12.1979)

1992.gada 14.aprīlī Latvija pievienojusies ANO Konvencijai par bērna tiesībām (20.11.1989)

2001.gada 17.maijā ratificēta ANO Konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību (15.11.2000)

2004.gada 25.maijā ratificēts ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to (15.11.2000)

2006.gada 2.jūnijā ratificēta Starptautiskās Darba Organizācijas Konvencija par aizliegumu un neķāvējošu rīcību, lai ierobežotu visnelabvēlīgākās bērnu darba formas (10.11.2000).

7 Pēc saziņas ar LR Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvaldi 15.05.2007.

8 Baltic Institute of Social Sciences (2005) Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums. Rīga: Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”.

sabiedrības un speciālistu izglītošanā bijusi dažādām starptautiskajām organizācijām.

Neraugoties uz visu iepriekš minēto, cilvēku tirdzniecība Latvijā tomēr ir salīdzinoši jauns fenomens, ko turpina iepazīt un izprast ne tikai dažādu jomu speciālisti, bet arī plašāka sabiedrība. Nav iespējams iegūt precīzus datus par cilvēku tirdzniecības upuru skaitu. To nosaka vairāki savstarpēji saistīti iemesli. Pirmkārt, viens no vislielākajiem šķēršļiem upuru apzināšanā joprojām ir vāja to identificēšanas prasme gan profesionāļu vidū, gan sabiedrībā kopumā. Otrkārt, cilvēku tirdzniecība ir latentā jeb slēptā noziedzības forma, kas ievērojami apgrūtina upuru nonākšanu tiesībsargājošo institūciju redzeslokā. Ne visi cilvēku tirdzniecības gadījumi, kā liecina policijas un sociālo darbinieku pieredze, iekļaujas likumā noteiktajā cilvēku tirdzniecības definīcijā. Tas ir viens no turpmāk risināmajiem jautājumiem. Treškārt, profesionālās un vispārējās ētikas principi paredz nodrošināt upuru konfidencialitāti, līdz ar to arī apzinātie upuri ne vienmēr tiek iekļauti vienā vai otrā uzskaites sistēmā.

Cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanu ietekmē arī sabiedrības attieksme pret šo problēmu. 2005. gadā *Baltic Institute of Social Sciences* (BISS) veiktā pētījuma „Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums” rezultāti liecina, ka pats jēdziens *cilvēku tirdzniecība* sabiedrībā nav pilnībā pieņemts un atpazīts, turklāt izplatīta ir prakse to uztvert kā sinonīmu prostitūcijai. Sabiedrībā valda priekšstats, ka sievietes, ko plašsaziņas līdzekļos sauc par cilvēku tirdzniecības upuriem prostitūcijas nolūkos, ir vienkāršas prostitūtas, kas labprāt sniedz seksuālos pakalpojumus, dzīvo turīgi un viņām nav nepieciešama īpaša aizsardzība vai palīdzība kā cietušajām. Šie stereotipi raksturo sabiedrības negatīvo un neieinteresēto attieksmi pret cilvēku tirdzniecības upuriem, kas, savukārt, negatīvi ietekmē gan upuru identificēšanu, gan viņu motivāciju vērsties pēc palīdzības.

Zināmu priekšstatu par esošo situāciju ļauj izveidot pieejamie dati par ierosinātajām krimināllietām un rehabilitācijas pakalpojumus saņēmušajiem upuriem. Saskaņā ar ONAP NAB 2. nodaļas cīņai ar cilvēku tirdzniecību sniegtajiem datiem⁹, kopš 2000. gada 15.jūnija līdz 2007. gada 20. maijam Latvijā ir ierosinātas 108 krimināllietas par personas ar tās piekrišanu nosūtīšanu uz ārvalsti seksuālai izmantošanai (LR Krimināllikuma 165.1 pants). Savukārt, par cilvēku tirdzniecību laikā no 2002. gada 23. maija līdz 2007. gada 20. maijam ir ierosinātas 22 krimināllietas un kriminālprocesi (LR Krimināllikuma 154.1 pants). Sociālo rehabilitāciju vienā no vadošajām sabiedriskajām organizācijām šajā jomā, Resursu centrā sievietēm (RCS) „Marta”, laikā no 2002. gada līdz 2006. gadam ir saņēmis 41 upuris, no kuriem 6 upuri (2006. gadā) ir saņēmuši valsts finansēto sociālo palīdzību. Savukārt Starptautiskās Migrācijas organizācijas (IOM) Rīgas birojs kopumā ir sniedzis dažāda veida palīdzību apmēram 40 cilvēku tirdzniecības upuriem. Bez šīm divām nosauktajām organizācijām sociālos pakalpojumus personām, kas cietušas no cilvēku tirdzniecības un vardarbības, sniedz vēl vairākas citas sabiedriskās

Kamenska A. (2001) Trafficking in Women – Latvia. Report. Rīga: Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies.

Kvinnoforum (2002) A Resource Book for Working Against Trafficking in Women and Girls: Baltic Sea Region. Stockholm.

IOM Regional Office for the Baltic and Nordic Countries (2002) Public Perception and Awareness of Trafficking in Women in the Baltic states (2). Representative Surveys

Samete D. (2006), Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un atbilstība cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai Latvijā. Maģistra darbs, Rīga.

Zariņa, I. (2001) Trafficking in Women: a Perspective from Latvia. In: Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects (2001). IOM Regional Office for the Baltic and Nordic Countries.

9 Pēc saziņas pa tālruni ar Valsts policijas ONAP NAB 2. nodaļas cīņai ar cilvēku tirdzniecību vadītāju A. Vaišu 20.05.2007.

organizācijas (centrs pret vardarbību „Dardedze”, Talsu sieviešu un bērnu krīžu centrs, Dzimumu problēmu centrs „Genders” u.c.), kā arī pašvaldību sociālie dienesti. Pieņemumi par patieso cilvēku tirdzniecības upuru skaitu ir ļoti dažādi un speciālisti savās aplēsēs svārstās starp 100 personām mēnesī, kas dodas strādāt uz ārzemēm un tiek iesaistītas seksuālo pakalpojumu sniegšanā, līdz 2000 cilvēku tirdzniecības upuru gadā. Jebkurā gadījumā nedz ierosinātās krimināllietas, nedz sociālos pakalpojumus saņēmušo upuru skaits ne tuvu neatspoguļo patieso ainu par tiem, kas cietuši no cilvēku tirdzniecības.

Cilvēku tirdzniecības upuru sociālā rehabilitācija un iekļaušana darba tirgū ir viens no svarīgākajiem darbības virzieniem šajā laukā un ir arī šī pētījuma galvenais izpētes priekšmets.

Visizplatītākais cilvēku tirdzniecības veids ir personu ekspluatēšana, piespiežot sniegt seksuālos pakalpojumus, kas izraisa nopietnas sociālas un psiholoģiskas traumas, kā arī veselības problēmas. Lai varētu no jauna iekļauties un veiksmīgi funkcionēt sabiedrībā un darba tirgū, upuriem ir nepieciešama kompleksa starpprofesionāļu komandas palīdzība. Sociālie pakalpojumi upuriem Latvijā tiek nodrošināti, un šajā darbā iesaistās gan sabiedriskās, gan valsts, gan pašvaldības institūcijas. Taču tā kā problēma kopumā ir jauna un tās risināšanā un seku novēršanā iesaistītie speciālisti turpina uzkrāt pieredzi, šī pētījuma uzsvars ir – meklēt ceļus sociālo pakalpojumu pilnveidošanai, lai kopumā celtu šādu pakalpojumu efektivitāti, sekmējot cilvēku tirdzniecības upuru iekļaušanos darba tirgū. Pētījuma mērķis ir atbildēt uz vairākiem savstarpēji saistītiem jautājumiem par upuriem sniegto sociālo pakalpojumu efektivitāti. Kādu tieši palīdzību cilvēku tirdzniecības upuri šobrīd var saņemt? Kāda palīdzība šiem cilvēkiem būtu nepieciešama? Kādi ir šķēršļi un problēmas sociālās rehabilitācijas sniegšanā? Kā veidojas dažādu jomu (sociālo darbinieku, psihologu, mediķu, policijas darbinieku u.c.) speciālistu sadarbība darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem? Kā upuriem vislabāk sniegt sociālos pakalpojumus un palīdzēt iekļauties darba tirgū? Kā panākt, lai iespējami lielāka cilvēku tirdzniecības upuru daļa vērstos pēc palīdzības?

PĒTĪJUMA APRAKSTS

Mērķi

Pētījuma vispārējais mērķis ir norādīt ceļus, kā paaugstināt sociālās palīdzības un pakalpojumu kvalitāti cilvēku tirdzniecības upuriem, tādējādi sekmējot šīs grupas sociālo integrāciju un nodarbinātības politikas efektivitāti valstī.

Pētījuma vispārējā mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši tiešie mērķi:

- apzināt citu valstu pieredzi cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas jomā;
- izpētīt un apkopot informāciju par pieejamajiem sociālajiem pakalpojumiem cilvēku tirdzniecības upuriem;
- sniegt šobrīd pieejamo sociālās palīdzības pakalpojumu novērtējumu;
- iegūt informāciju par starpinstitutionālo sadarbību palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem;
- izvērtēt dažādas sociālā darba prakses iespējas un to pielietojumu darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem;
- balstoties uz pētījuma rezultātiem, sagatavot rekomendācijas sociālo pakalpojumu sniedzējiem, kā efektīvāk palīdzēt cilvēku tirdzniecības upuriem un sekmēt viņu integrāciju darba tirgū;
- nodrošināt informatīvo bāzi cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas un reintegrācijas darba tirgū modeļa izveidei.

Metodoloģija

Pētījums ir izstrādāts, balstoties uz kvalitatīvo metodoloģiju gan datu iegūšanā (daļēji strukturētās padziļinātās intervijas ar cilvēkiem no mērķa grupām), gan datu analīzē. Izmantotās metodes tika izvēlētas, ņemot vērā pētījuma priekšmeta specifiku, kā arī tiešo mērķa grupu lielumu un sasniedzamību.

Pētījuma mērķu īstenošanai tika veiktas sekojošas aktivitātes:

- Latvijas kaimiņvalstu (Lietuvas, Igaunijas, Krievijas un Ukrainas) pieredzes izpēte cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas un integrācijas jomā;
- sociālā darba prakses dažādu pieeju analīze, izmantojot sociālā darba teorētisko literatūru;
- 10 daļēji strukturētās intervijas ar sociālā darba speciālistiem no sabiedriskajām organizācijām, kas nodarbojas ar cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitāciju;
- 10 daļēji strukturētās intervijas ar sociālā darba speciālistiem pašvaldību sociālajos dienestos;
- 10 daļēji strukturētās intervijas ar policijas darbiniekiem, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības noziegumiem;

- astoņu cilvēku tirdzniecības upuru anketēšana, izmantojot paš aizpildāmās anketas;
- integrējoša visu pētījumā iegūto datu analīze un priekšlikumu izstrāde.

Mērķa grupu raksturojums

Cilvēku tirdzniecības upuru sociālā rehabilitācija ir komplekss process, kurā ir iesaistīti vairāki sociālie partneri, kas līdzās cilvēku tirdzniecības upuriem ir šī pētījuma tiešās mērķa grupas. Kopumā pētījumā tika iekļautas sekojošas tiešās mērķa grupas:

- 1) cilvēku tirdzniecības upuri – sociālo pakalpojumu saņēmēji;
- 2) sociālā darba speciālisti – sociālo pakalpojumu sniedzēji:
 - a) sabiedriskajās organizācijās, kas sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem;
 - b) pašvaldību sociālie dienesti kā sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sniedzēji;
- 3) policijas darbinieki, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības noziegumiem.

Pētījuma netiešās mērķa grupas ir Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu nodaļa, Nodarbinātības valsts aģentūra, Iekšlietu ministrija un tās pakļautībā esošās iestādes.

Cilvēku tirdzniecības upuri ir īpaša mērķa grupa, kuras izpētē nebūtu pieļaujamas kvantitatīvās metodes, pirmkārt, tāpēc, ka nav precīzi nosakāms upuru skaits, otrkārt, tāpēc, ka tā ir psiholoģiski un sociāli jūtīga mērķa grupa, treškārt, dažādu apstākļu dēļ ir ierobežota un apgrūtināta šīs mērķa grupas sasniedzamība. Tā kā katra cilvēku tirdzniecības upura gadījums ir atšķirīgs, nepieciešams izmantot tādu pētniecības metodi, kas nodrošina individuālu pieeju katram respondentam, vienlaikus ļaujot iegūt salīdzināmus datus atbilstoši iepriekš izstrādātajiem indikatoriem. Ņemot vērā šīs mērķa grupas sasniedzamības grūtības, cilvēku tirdzniecības upuru, kā sociālo pakalpojumu saņēmēju, pieredzes izpētē tika izmantotas daļēji strukturētas paš aizpildāmās anketas. Kopumā tika iegūta informācija no astoņiem cilvēku tirdzniecības upuriem.

Cilvēku tirdzniecības upuru sasniegšanu pētījuma veikšanai ietekmēja vairāki savstarpēji saistīti apstākļi. Lai varētu iegūt sociālo pakalpojumu saņēmēju vērtējumu par saņemto palīdzību, bija nepieciešams intervēt tos upurus, kas jau ir saņēmuši sociālās rehabilitācijas pakalpojumus. Tas, savukārt, paredzēja pētnieku iekļaušanos sociālās rehabilitācijas procesā, ko sociālā darba speciālisti uzskata par nevēlamu gan upuru konfidencialitātes nodrošināšanas dēļ, gan sekundārās psiholoģiskās un sociālās traumas riska dēļ, ko varētu izraisīt intervija. Turklāt ar cilvēku tirdzniecības upuriem, īpaši tiem, kuri vēl ir rehabilitācijas procesā, ir grūtības veidot tiešo saskarsmi viņu sociāli psiholoģiskā un emocionālā stāvokļa dēļ. Līdz ar to vienīgā pētnieku iespēja iegūt upuru vērtējumu par sociālās rehabilitācijas un reintegrācijas pakalpojumu kvalitāti bija paš aizpildāmo anketu izplatīšana upuriem ar to sociālo darbinieku starpniecību, kuri strādā ar upuriem. Tāpēc cilvēku tirdzniecības upuru sniegto datu analīzē un interpretācijā nepieciešams ņemt vērā, ka respondentu izvēli un anketēšanu veica sociālo pakalpojumu sniedzēji, nevis pētnieki. Tas, iespējams, varēja ietekmēt upuru sniegtās atbildes. Svarīgi ir arī piebilst, ka daļēji strukturētas paš aizpildāmās anketas izstrādē tika ņemti vērā sociālā

darba speciālistu ieteikumi lietot pēc iespējas vienkāršākus valodas izteiksmes līdzekļus un jautājumu formulējumus, jo lielākās cilvēku tirdzniecības upuru daļas intelektuālais līmenis ir zems.

Sociālā darba speciālisti – sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēji ir pētījuma nozīmīgākā mērķa grupa datu ieguvē par sociālo pakalpojumu pieejamību un to efektivitāti. Latvijā sociālos pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem sniedz, pirmkārt, sabiedriskās organizācijas, kuru darbība ir saistīta ar palīdzības sniegšanu no vardarbības cietušām personām, krīzes situācijās nonākušām personām (galvenokārt sievietēm un bērniem), otrkārt, pašvaldību sociālie dienesti. Sabiedriskās organizācijas, kurām ir pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, ir koncentrējušās galvenokārt Rīgā, tāpēc pašvaldību sociālo dienestu mērķa grupas ietvaros galvenā uzmanība tika pievērsta citu Latvijas lielo pilsētu pašvaldību dienestiem (Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē, Valmierā, Jūrmalā, Ventspilī un Jelgavā). Lai apzinātu situāciju Rīgas sociālajos dienestos, papildus tika veiktas arī telefonintervijas ar vairākiem Rīgas sociālo dienestu pārstāvjiem (kopumā Rīgā tika veiktas četras telefonintervijas un viena padziļinātā intervija, aptverot visus Rīgas pilsētas sociālos dienestus).

Pētījuma ietvaros tika veiktas daļēji strukturētās padziļinātās intervijas ar desmit sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem un desmit pašvaldību sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem. Šīs mērķa grupas sasniegšanā grūtības radīja tas, ka sociālā darba speciālistu, kuriem ir pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, ir ļoti maz, jo upuru skaits, kas nonākuši sociālās palīdzības sniedzēju uzmanības lokā, ir neliels.

Policijas darbinieki ir cilvēku tirdzniecības upuru sociālajā rehabilitācijā iesaistītais sociālais partneris. Līdz 2007. gadam policija bija vienīgā institūcija, kas bija tiesīga piešķirt cilvēku tirdzniecības upura statusu, lai konkrētais indivīds varētu saņemt valsts apmaksāto palīdzību. Šāda kārtība radīja sarežģījumus sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanā. Šobrīd tā ir izmainīta, un kopš 2007. gada 1. janvāra ir stājušies spēkā MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri”. Tagad upura statusu ir tiesīgs piešķirt arī sociālo pakalpojumu sniedzējs. Policijas darbinieki, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības kriminālprocesiem, savā darbā cieši sadarbojas ar sociālā darba speciālistiem, tādējādi netieši iesaistoties arī upuru sociālās rehabilitācijas procesā un sociālajā integrācijā.

Tā kā Latvijā ir izveidota speciāla policijas vienība cīņai ar cilvēku tirdzniecību, tai pētījumā tika pievērsta liela uzmanība. Šajā gadījumā bija būtiski noskaidrot policijas pieeju cilvēku tirdzniecības upuriem un iegūt zināšanas par to, kā veidojas policijas sadarbība ar citiem sociālajiem partneriem. Šeit izpētē tika izmantotas daļēji strukturētās padziļinātās intervijas. Kopumā tika veiktas sešas intervijas ar ONAP NAB 2. nodaļas cīņai ar cilvēku tirdzniecību darbiniekiem un četras intervijas ar policijas vai tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem Liepājā un Daugavpilī.

Kaimiņvalstu pieredzes izpētes principi

Valstu pieredzes izpētē par cilvēku tirdzniecības novēršanu un tās upuru rehabilitāciju tika izmantoti iepriekš izstrādāti indikatori, kas raksturo cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas un integrācijas praksi:

- a) situācijas raksturojums (pieejamie dati par cilvēku tirdzniecības dažādiem aspektiem: upuru skaitu, sociālo pakalpojumu sniedzējiem, sociālo palīdzību saņēmušajiem upuriem u.c.);
- b) cilvēku tirdzniecības apkarošanas normatīvās bāzes raksturojums (valstī spēkā esošo likumu, kas attiecas uz cilvēku tirdzniecību, apskats);
- c) cilvēku tirdzniecības upuru sociālā rehabilitācija un reintegrācija (sociālo pakalpojumu sniedzēju tīkla raksturojums, sociālo pakalpojumu spektra un pieejamības novērtējums).

Kopumā pētījumā tika apzināta četrus valstu pieredze – Igaunijas, Lietuvas, Krievijas un Ukrainas. Šīs valstis tika izvēlētas, pirmkārt, tāpēc, ka trīs no tām ir Latvijas kaimiņvalstis; otrkārt, tāpēc ka tās visas, tāpat kā Latvija, pārsvarā ir upuru izcelsmes valstis; treškārt, visas šīs valstis ir bijušās PSRS republikas, kurām ir kopīgi ekonomiskie un sociālpolitiskie apstākļi, kas ir ietekmējuši cilvēku tirdzniecības attīstību.

Šīs pētnieciskās aktivitātes pamata mērķis bija iegūt zināšanas par cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas un integrācijas darba tirgū praksi citās valstīs. Iegūtā informācija tika izmantota gan pētījuma metodoloģijas izstrādē, gan veicot šo valstu pieredzes salīdzinājumu ar Latviju. Salīdzinošās metodes pielietojums ļauj atklāt katras valsts cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas sistēmas vājās un stiprās puses, kā arī noteikt apstākļus, kas ietekmē katras valsts sistēmas darbības efektivitāti. Šādas analīzes rezultātā iegūtās atziņas un secinājumi tika izmantoti rekomendāciju izstrādē cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas efektivitātes sekmēšanai Latvijā.

Sociālo pakalpojumu efektivitātes novērtējuma indikatori

Šobrīd Latvijā sociālo pakalpojumu nozarē nav izstrādāti efektivitātes vērtēšanas kritēriji un netiek vērtēta sociālo pakalpojumu efektivitāte. Eiropas Sociālā Harta (Latvijā tā ir stājusies spēkā 2002. gada 2. martā) sniedz trīs pamata kritērijus sociālās labklājības pakalpojumu efektivitātes izvērtēšanai – cilvēku resursi, institucionālie resursi un finanšu resursi.¹⁰ Šīs trīs kritēriju grupas ir pētījumā izmantoto cilvēku tirdzniecības sociālās rehabilitācijas pakalpojumu efektivitātes novērtēšanas indikatoru pamatā.

Katrā resursu grupā tika noteikti rādītāji, ar kuru palīdzību var iegūt zināšanas par to, cik lielā mērā esošie resursi nodrošina iespēju saņemt tādu sociālo pakalpojumu, kas saņem nepieciešamos rezultātus – atrisina vai mazina pakalpojuma saņēmēja (cilvēku tirdzniecības upuru) sociālās problēmas, attīstot pašas personas resursus un sekmējot reintegrāciju darba tirgū un sabiedrībā.

10 Samete D. (2006) *Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un atbilstība cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai Latvijā*, Maģistra darbs, 74.-75.lpp.

Cilvēku resursu novērtējuma rādītāji: kvalificētu sociālā darba speciālistu pieejamība, atbilstošas sociālā darba speciālistu zināšanas un prasmes; citu cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā un reintegrācijā iesaistīto sociālo partneru profesionālā kvalifikācija – zināšanas un prasmes.

Institucionālo resursu novērtējuma rādītāji: organizāciju un institūciju tīkls, kas var nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus no cilvēku tirdzniecības cietušajiem, starpinstitucionālās sadarbības vērtējums, funkciju sadalījums.

Finanšu resursu novērtējuma rādītāji: sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansējuma avoti, finanšu līdzekļu sadalījuma mehānismi, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansēšanas vēlamais modelis.

Pētījumā sociālo pakalpojumu efektivitāte tika mērīta gan no pakalpojumu sniedzēju, gan no pakalpojumu saņēmēju perspektīvas. Tā kā cilvēku tirdzniecības upuru, kā pakalpojumu saņēmēju, pieejamība ir apgrūtināta, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu efektivitātes novērtējums pamatā balstījās uz sociālo pakalpojumu sniedzēju pašvērtējumu.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu izpēte tika balstīta uz „vajadzību novērtējuma” („needs assessment”) pētījumu metodoloģiju.¹¹ Tās pamatā ir esošās situācijas izpēte un vēlamās situācijas modelēšana. Vispirms tiek novērtēta esošā situācija – pieejamie cilvēku, institucionālie un finanšu resursi. Pēc tam tiek iegūtas zināšanas par vēlamu situāciju un tās sasniegšanai nepieciešamajiem resursiem, kā arī zināšanas par problēmām un šķēršļiem, kas kavē efektīva sociālā pakalpojuma nodrošināšanu. Tam seko iespējamo risinājumu un situācijas pilnveidošanas virzienu noteikšana. Raksturotā „vajadzību novērtējuma” pieeja tika izmantota kā metode, ar kuras palīdzību novērtēt indikatorus, kas raksturo sociālās rehabilitācijas pakalpojumu efektivitāti. Pamatojoties uz veikto „vajadzību novērtējumu”, tika izstrādāti ieteikumi cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas efektivitātes sekmēšanai institucionālā un politikas veidošanas līmenī.

11 Rouda, R. H., Kusy, M. E. (1995), *Needs Assessment. The first step*. Development of Human Resources – part 2, Technical Association of the Pulp and Paper Industry; Monroe, L. M. (et al.) (2005) *The Experience of Sexual Assault. Findings From Statewide Victim Needs Assessment // Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 20 (7), Sage Publications.

SECINĀJUMI

Viena pētījuma ietvaros nav iespējams pilnībā novērtēt cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas pakalpojumu efektivitāti ilgtermiņā. Iespējas izvērtēt cilvēku tirdzniecības upuru iekļaušanos darba tirgū ierobežo upuru pieejamība. Tā ir ierobežota gan rehabilitācijas laikā, jo saistīta ar upuru konfidencialitātes nodrošināšanu, gan arī pēc tās – daļa sociālo pakalpojumu saņēmēju pēc rehabilitācijas kursa pazūd no sociālo darbinieku redzesloka, bet tie, kas saglabā kontaktu ar sociālo darbinieku un teorētiski būtu sasniedzami, parasti izvairās stāstīt par savu pieredzi un vēlas saglabāt savu anonimitāti gan konfidencialitātes nolūkos, gan, lai izvairītos no atkārtotas psiholoģiskās un sociālās traumas. Tāpēc pētījumā sniegts galvenokārt cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas posmā sniegto pakalpojumu novērtējums. Šāda pieeja balstās uz atziņu, ka efektīvu sociālo pakalpojumu kopums veido labvēlīgu pamatu upuru reintegrācijai darba tirgū.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji

Programmatiski (likumdošana, valsts programma, valsts finansējums) sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu nodrošina valsts. Kaut arī sociālo pakalpojumu nodrošināšanā cilvēku tirdzniecības upuriem, politikas veidošanas līmenī, ir paredzēta atbildības sadale starp valsts, pašvaldību un nevalstisko sektoru, galvenais sociālo pakalpojumu sniedzējs Latvijā, tāpat kā citās pētījumā aplūkotajās valstīs, ir sabiedriskās organizācijas. Pašvaldību sociālie dienesti vairāk veic situatīvo sociālo darbu, kas ir orientēts uz īslaicīgu palīdzību konkrētā gadījumā, uz kādas vienas noteiktas problēmas atrisināšanu, kamēr sabiedriskajām organizācijām ir raksturīgāks plānveida sociālais darbs.

Tā kā sociālie dienesti līdz šim ir ļoti maz saskārušies ar cilvēku tirdzniecības gadījumiem un sociālā darba prakse darbā ar šo sociālo grupu ir neliela, tad par šo institūciju darbību un sniegto pakalpojumu efektivitāti galvenokārt iespējams izvairīties tikai pieņēmumus. Salīdzinot ar sabiedriskajām organizācijām, kas ir attīstījušas savu darbību cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas jomā, pašvaldību sociālajiem dienestiem ir ierobežots pakalpojumu klāsts tieši šai pakalpojumu saņēmēju mērķa grupai. Esošie sociālo dienestu resursi un to izmantošanas iespējas liecina, ka šo dienestu darbības efektivitāte, sniedzot palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem, lielā mērā būtu atkarīga no sociālo darbinieku motivācijas, ieinteresētības un pašiniciatīvas.

Sociālo dienestu kapacitātes pamatā ir pieredze, kas gūta darbā ar vardarbības upuriem, jo arī cilvēku tirdzniecība ietver visas vardarbības formas – fizisko, psiholoģisko, seksuālo un pamešanu novārtā. Neraugoties uz pieredzi, kas gūta strādājot ar vardarbības upuriem, sociālo dienestu darbības efektivitāti cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas laukā, iespējams, mazina, šīs grupas specifika – proti, cilvēku tirdzniecības upuru sociālā rehabilitācija ietver tādus pakalpojumus, kas ir ārpus ierastā sociālā darba kompetences. Sociālo dienestu sniegto pakalpojumu efektivitāti tieši šai mērķa grupai mazina gan cilvēku resursu nepietiekamība (atbilstošu speciālistu trūkums), gan vairākas organizatoriskas problēmas pakalpojumu nodrošināšanā (piemēram, pakalpojumu finansēšanas vajadzības neatbilst spēkā esošajām likumu normām un saistošajiem noteikumiem).

Salīdzinot sociālo dienestu un sabiedrisko organizāciju sociālā darba speciālistu teikto par rehabilitācijas nodrošināšanas iespējām un praksi savās institūcijās, sociālo dienestu darbiniekiem ir raksturīgs pasīvais un reglamentējošais diskurss („mums ir noteikts”, „mums ir jāuzklausa”, „mums ir norādīts”), savukārt sabiedrisko organizāciju darbiniekiem – aktīvais diskurss („mēs uzklausām”, „mēs piedāvājam”, „mēs varam”).

Pašvaldību sociālie dienesti ir nevis patstāvīgi palīdzības sniedzēji cilvēku tirdzniecības upuriem, bet drīzāk sabiedrisko organizāciju sadarbības partneri, kuriem ir raksturīga palīdzības nodrošināšanas deleģēšana uz institūcijām ar pieredzi darbā ar cilvēkiem, kas nonākuši krīzes situācijās vai cietuši no vardarbības. Jāsecina, ka savu funkciju sociālie dienesti vairāk saskata pirmā kontakta nodibināšanā, upura identificēšanā un nosūtīšanā pie šajā jomā profesionāla pakalpojumu sniedzēja.

Sociālo pakalpojumu piedāvājums un nodrošinājums

Cilvēku tirdzniecības upuriem nepieciešamie pakalpojumi ir vērsti, pirmkārt, uz rehabilitāciju, otrkārt, uz iekļaušanu darba tirgū un sabiedrībā. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas pamatā ir sociālo darbinieku kompetence. Šos pakalpojumus, kā liecina prakse, sabiedriskās organizācijas, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem (atsevišķos gadījumos arī sociālie dienesti) nodrošina pašas. Savukārt ar upuru reintegrāciju saistīto pakalpojumu (valodas apguve, izglītība, nodarbinātība) sniegšanā ir nepieciešams piesaistīt citas organizācijas. Te iesaistīto speciālistu loks ir ievērojami plašāks, tāpēc tieši šajā virzienā vēl plašāk ir attīstāma starpinstitucionālā sadarbība. Tie sociālie pakalpojumi (patvēruma, pamata vajadzību apmierināšana, psihosociālā palīdzība), ko pamatā nodrošina paši pakalpojumu sniedzēji vai kuru nodrošinājumā ir izveidojusies pastāvīga un ilgstoša sadarbība ar konkrētiem speciālistiem (psihologiem, juristiem, mediķiem), vairāk iekļaujas rehabilitācijas posmā, bet tie pakalpojumi, kas tiek piesaistīti, galvenokārt ir vērsti uz upuru reintegrācijas sekmēšanu (valodu apguvi, nodarbinātību un izglītību).

Sociālo pakalpojumu sniedzēju pašvērtējums par sniegto pakalpojumu atbilstību klientu vajadzībām, ļauj secināt, ka augstāk novērtēta tiek tieši rehabilitācijas pakalpojumu atbilstība upuru vajadzībām, proti, tie pakalpojumi, ko spēj nodrošināt pats pakalpojumu sniedzējs. Jāņem vērā, ka izmantotā kvalitatīvā metodoloģija neļauj šo secinājumu vispārināt uz visu pētāmo jomu kopumā, taču iegūtie dati liecina par šādu sakarību.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji, kuru pamata nodarbošanās ir palīdzības sniegšana no vardarbības cietušām personām, cilvēku tirdzniecības gadījumos spēj īstenot krīzes situācijas novēršanu un ir gatavi organizēt citu institūciju piesaisti, kurām ir atbilstoši resursi un pieredze. Šāda prakse ir raksturīga gan sociālajiem dienestiem, gan sabiedriskajām organizācijām, kurām cilvēku tirdzniecības upuri nav darbības pamata mērķa grupu vidū.

Sociālo pakalpojumu nodrošināšanā Latvijā pamatā tiek izmantota konvencionālā sociālā darba prakses pieeja, kas balstās uz problēmu risināšanu. To lielā mērā nosaka gan sociālā darba prakses tradīcija, kurā šāds modelis dominē, gan valsts politika cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas un reintegrācijas jomā, kas nav pietiekami atvērta un elastīga individuālās sociālā darba pieejas izmantošanai. Vienlaikus, pieaugot sociālā darba speciālistu pieredzei darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, ir vērojama uz klientu orientēto sociālā darba prakses pieeju izmantošanas izplatīšanās.

Cilvēku tirdzniecības upuru saņemto pakalpojumu vērtējums liecina, ka pakalpojumu saņēmēji ir apmierināti ar sniegto palīdzību. Taču grūtības upuru sasniegšanā un ierobežotās iespējas lietot tiešās padziļinātās intervijas metodi šīs mērķa grupas izpētē, neļāva pētniekiem iegūt plašāku informāciju par to, kā cilvēku tirdzniecības upuriem ir izdevies atrast darbu, kādas viņu izpratnē ir bijušas galvenās grūtības un kas tieši viņiem ir palīdzējis tās risināt.

Sociālo pakalpojumu pieejamību atvieglo virkne pasākumu – ir pilnveidotas vairākas likumu normas attiecībā uz iespējām saņemt valsts finansētos pakalpojumus, informācijas kanālu daudzveidību par pieejamajiem pakalpojumiem pamatā nodrošina paši sociālo pakalpojumu sniedzēji.

Pakalpojumu pieejamības kontekstā aktuāla problēma ir pakalpojumu sniedzēju koncentrēšanās Rīgā. Reģionālā līmenī sociālos pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem teorētiski nodrošina pašvaldību sociālie dienesti, kuru tīkls nosedz visu Latviju, taču vairāki faktori ierobežo šo dienestu darbības efektivitāti – grūtības identificēt dažādo sociālo grupu klientu vidū cilvēku tirdzniecības upurus; pieejamo resursu izmantošanas iespējas; konfidencialitātes nodrošināšanas sarežģītība nelielās administratīvajās teritorijās.

Lielākā cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas un reintegrācijas problēma ir upuru identificēšana (tajā skaitā pašidentificēšanās), apzināšana un piesaistīšana. Nozīmīgs šķērslis upuru apzināšanas un sasniegšanas darbam ir tas, ka (1) no cilvēku tirdzniecības cietušie paši sevi neapzinās un neatpazīst kā upurus; (2) tie, kas sevi ir identificējuši kā upurus, nav pietiekami informēti par palīdzības iespējām vai arī baidās tās izmantot; (3) upuru bažas par konfidencialitātes neievērošanu, vērsties pēc palīdzības policijā vai pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem; (4) sabiedrības negatīvie priekšstati un stereotipi par cilvēku tirdzniecības upuriem.

Sociālo pakalpojumu nodrošināšanas resursi

Sabiedriskās organizācijas un sociālie dienesti jau ar šobrīd esošajiem resursiem var nodrošināt palīdzību upuriem, ņemot vērā apzināto upuru nelielo skaitu. Iespējams, pieaugot šim skaitam, resursi būtu nepietiekami, taču pagaidām to ir grūti prognozēt. Grūtības pakalpojumu sniegšanā nereti rada šo resursu izmantošanas iespējas regulējošie instrumenti – kaut arī valsts budžetā ir paredzēti finansu līdzekļi cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai, valsts apmaksāto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas iespējas nav pietiekami atvērtas un elastīgas, lai varētu ievērot individuālās, uz klientu vērstās sociālā darba prakses pieejas principus. Valsts apmaksātās rehabilitācijas kursa ietvaros paredzēto pakalpojumu efektivitāti mazina virkne šķēršļu – rehabilitācijas laiks nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus, ir problēmas ar programmā ietvertu pakalpojumu budžeta pozīciju elastīgu izmantošanu konkrētos gadījumos, nav atrisināts arī jautājums par pilnīgas konfidencialitātes nodrošinājumu.

Darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem tieši sabiedriskās organizācijas vairāk attīstījušas starpinstitucionālo sadarbību, cenšoties izmantot gan valsts, gan pašvaldību, gan citu sabiedrisko organizāciju cilvēku un institucionālos resursus. Pašvaldību sociālo dienestu pieredzes analīze rāda, ka starpinstitucionālās sadarbības modeļi ir izveidoti tikai atsevišķās pašvaldībās, ko lielā mērā nosaka līdz šim retie cilvēku tirdzniecības upuru

gadījumi. Tiesībsargājošās institūcijas iekšējo starpinstitucionālo sadarbību gan vietējā, gan starptautiskā mērogā ir attīstījušas vairāk, taču darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem sadarbība ar sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijām ne vienmēr veidojas veiksmīgi.

Nozīmīgākā starpinstitucionālās sadarbības problēma ir iesaistīto sociālo partneru – sociālo darbinieku un policijas darbinieku – atšķirīgā pieeja upuriem, kas izriet no katras institūcijas darba specifikas. Sociālo pakalpojumu sniedzēju darba mērķis ir sniegt efektīvu sociālo pakalpojumu kopumu, lai pēc iespējas veicinātu upura sociālo rehabilitāciju un reintegrāciju, tādējādi sociālajam darbiniekam upuris ir mērķis. Savukārt policijas darba uzdevums ir cilvēku tirdzniecības apkarošana un novēršana, kura īstenošanā upuris ir drīzāk līdzeklis.

Atsevišķās Latvijas pašvaldībās (Liepājā, Daugavpilī) ir izveidotas darba grupas – apmācītas starpprofesionāļu komandas – cilvēku tirdzniecības apkarošanai, kā arī upuru rehabilitācijas un reintegrācijas īstenošanai. Šīm starpprofesionāļu komandām ir nepieciešamie cilvēku resursi, ir izstrādātas finansu un institucionālo resursu piesaistīšanas stratēģijas, kā arī izveidoti savstarpējās sadarbības mehānismi.

Efektīvas palīdzības nodrošināšanai nav nepieciešams, lai katram pakalpojumu sniedzējam būtu izveidota sava pastāvīga starpprofesionāļu komanda. Tā kā noteicējs starpinstitucionālajā darbā ir konkrētā upura rehabilitāciju koordinējošais sociālais darbinieks, tad svarīgi ir, lai šim gadījuma vadītājam būtu pietiekamas zināšanas, prasmes un izstrādāti stratēģiskie modeļi nepieciešamo speciālistu piesaistīšanai atbilstoši klienta vajadzībām.

Savas zināšanas un prasmes, kas ir nepieciešamas darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, gan sociālo pakalpojumu sniedzēji, gan tiesībsargājošo institūciju darbinieki kopumā vērtē pozitīvi. Tomēr sociālā darba speciālisti un policijas darbinieki atzīst, ka trūkst svešvalodu zināšanu, lai pilnvērtīgi sazinātos ar ārvalstu kolēģiem un institūcijām, kā arī nepilnīgas ir viņu zināšanas par starptautisko likumdošanu cilvēku tirdzniecības jomā. Nevienu nozīmīgi tiek vērtēta sava prasme identificēt cilvēku tirdzniecības upuri – ja teorētiskās zināšanas gan policijas darbinieki, gan sociālā darba speciālisti vērtē kā pietiekamas, tad praktiskās prasmes pilnveidošanai nepieciešama lielāka reālu cilvēku tirdzniecības upuru gadījumu pieredze.

Finansu resursu, kā sociālo pakalpojumu efektivitāti ietekmējoša rādītāja, analīze atklāja, ka gan pakalpojumu sniedzēju, gan policijas darbinieku vērtējumā nozīmīgs sasniegums ir valsts finansējuma piešķiršana cilvēku tirdzniecības upuriem sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem.

Ja pašvaldību sociālie dienesti sociālos pakalpojumus finansē no pašvaldību piešķirtajiem finansu līdzekļiem, atbilstoši spēkā esošajām likumu normām, tad sabiedrisko organizāciju prakse liecina par izmantoto finansu avotu daudzveidību: valsts un pašvaldību finansējums, projektu ietvaros piesaistītie līdzekļi, kā arī ārvalstu institūciju un fondu finansu resursi. Sociālo pakalpojumu sniedzēju viedokļu izvērtējums par finansu resursu nodrošināšanas vēlamo modeli, ļauj secināt, ka, pirmkārt, ir atbalstāma līdzšinējā sabiedrisko organizāciju vidū izplatītā prakse izmantot dažādus finansu avotus, otrkārt, ir jāpilnveido valsts finansu instrumenta lietošanas iespējas, padarot to elastīgāku un draudzīgāku klientam.

Integrētas pētījumā iegūto datu analīzes gaitā ir izstrādāta kritēriju sistēma, kas ļauj novērtēt cilvēku tirdzniecības upuriem sniegto pakalpojumu kvalitāti, vadoties gan pēc klienta vajadzībām, gan starptautiskajiem standartiem. Izstrādātajā sociālo pakalpojumu novērtēšanas kritēriju matricā ietilpst pakalpojumu raksturojums, kas ietver drošu patvērumu, vispārējo un fizisko drošību, vispārējo veselības stāvokli, garīgo veselību, psihosociālos pakalpojumus un vielu izraisīto atkarību ārstēšanu.

IETEIKUMI CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS UPURU SOCIĀLĀS REHABILITĀCIJAS PILNVEIDOŠANAI

Cilvēku tirdzniecības upuru identificēšana

Kā liecina pētījuma rezultāti, cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas nozīmīgākā problēma ir upuru identificēšana un apzināšana. Šīs problēmas risināšanai ir nepieciešams komplekss pasākumu kopums, kas būtu vērsti, pirmkārt, uz sabiedrību kopumā, otrkārt, uz cilvēku tirdzniecības riska grupām (potenciālajiem upuriem)¹², treškārt, uz jau esošajiem upuriem. Šo pasākumu īstenošanā būtu jāpiedalās dažādām politikas veidotāju un īstenoāju grupām.

Nozīmīgākās aktivitātes, kas varētu sekmēt cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanu, ir saistītas ar preventīvo darbu. Tas var tikt izvērsti divos galvenajos virzienos: (1) ar mērķi sekmēt cilvēku tirdzniecības potenciālo upuru skaita samazināšanu (cilvēku tirdzniecības apkarošanas kontekstā), (2) ar mērķi veicināt esošo cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanu. Tā kā tās institūcijas, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības apkarošanu un tās upuru rehabilitāciju, nonāk saskarsmē gan ar potenciālajiem, gan ar esošajiem upuriem, tad būtu vēlams, lai šīs institūcijas organizētu preventīvās informācijas izplatīšanu abos minētajos virzienos. Preventīvā darba organizēšanas ieteikumi:

- neraugoties uz to, ka sabiedriskās organizācijas un atsevišķu pašvaldību institūcijas jau īsteno regulāras preventīvās informācijas izplatīšanas aktivitātes, ir nepieciešams turpināt un pilnveidot preventīvo darbu, tajā aktīvi iesaistoties ne tikai sabiedriskajām organizācijām, bet arī pašvaldību un valsts institūcijām, īpaši Izglītības un zinātnes ministrijai;
- jāturpina rīkot sabiedrības informatīvās kampaņas¹³ ar mērķi izplatīt zināšanas par cilvēku tirdzniecību, tās formām, riska grupām un pieejamo palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem;
- ņemot vērā, ka upuru apzināšanu negatīvi ietekmē sabiedrības vājā informētība par cilvēku tirdzniecību un tās riskiem, kā arī priekšstats par cilvēku tirdzniecību tikai kā prostitūciju, ir nepieciešams turpināt īstenot informatīvās un izglītojošās aktivitātes, attīstot sabiedrības izpratni un mazinot negatīvos stereotipus par cilvēku tirdzniecības upuriem;
- padziļināti izpētīt esošos un atrast jaunus informācijas kanālus un preventīvā darba formas, kas sasniegtu gan sabiedrību kopumā, gan cilvēku tirdzniecības riska grupas, gan esošos upurus, tādejādi palielinot preventīvā darba efektivitāti;
- izplatīt informāciju par drošu darbu ārzemēs un cilvēku tirdzniecības riskiem tajās vietās un institūcijās, kurās sistemātiski uzturas vai regulāri nonāk potenciālie upuri (piemēram, vidējās un profesionālās izglītības iestādes, augstskolas, ar nodarbinātības jautājumiem

¹² Skat. Pētījumu: *Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums* (2005) Baltic Institute of Social Sciences, Rīga: Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”.

¹³ Baltic Institute of Social Sciences pētījums Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekta „Atvērtu darba tirgu sievietēm” ietvaros *Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums* (2005) atklāja tās tēmas, par kurām būtu jāveic sabiedrības informēšanas kampaņas: informācija par cilvēku tirdzniecības risku, informācija par to, kā rīkoties gadījumā, ja kļūst par cilvēku tirdzniecības upuri, informāciju par legālām droša darba iespējām ārzemēs (sīkāk skat. pētījuma secinājumus).

saistītās institūcijas (Nodarbinātības Valsts aģentūra), pašvaldību sociālie dienesti);

- sniegt pamata zināšanas par cilvēku tirdzniecību, upuru identificēšanu un palīdzības iespējām gan valsts, gan pašvaldības, gan sabiedriskā sektora institūciju speciālistiem, kuri varētu būt potenciālie cilvēku tirdzniecības upuru identificētāji: mediķi, sociālā darba speciālisti, psihologi, tiesībsargājošo institūciju darbinieki, nodarbinātības speciālisti; tādējādi paplašinot cilvēku tirdzniecības jomā izglītoto speciālistu loku, bet lieki nepalielinot to speciālistu skaitu, kas ir padziļināti specializējušies šajā jomā (ņemot vērā pašreizējo identificēto upuru skaitu, šādi speciālisti ir sagatavoti pietiekamā daudzumā);

- turpināt pilnveidot starpinstitucionālo sadarbību upuru identificēšanas jomā, nodrošinot, lai informācija par atklātu upuri nonāk pie sociālā darbinieka, kas tālāk nodrošina upurim rehabilitācijas iespējas;

- nepieciešams nodrošināt vienas, centralizētas „karstā” tālruņa līnijas (iespējams, uz kādas esošās „karstā” tālruņa līnijas bāzes) finansējumu no valsts līdzekļiem, jo esošo „karstā” tālruņa līniju, kas piedāvā palīdzību krīzes situācijās nonākušām personām, darbības efektivitāti mazina to darbības nepastāvīgums, kuru nosaka galvenokārt finansiālie ierobežojumi;

- ņemot vērā „karstā” tālruņa darbības intensitātes pieaugumu pēc sabiedrības informēšanas aktivitātēm, ir nepieciešams organizēt regulāras „karstā” tālruņa informatīvās kampaņas ar mērķi sasniegt gan sabiedrību kopumā, gan cilvēku tirdzniecības riska grupas, gan upurus;

- lai veicinātu upuru vēršanos pēc palīdzības, popularizēt šai sociālajai grupai pieejamos sociālos pakalpojumus un palīdzību, ko var saņemt gan sabiedriskajās organizācijās, gan pašvaldību sociālajos dienestos; to darot, nepieciešams izmantot tādas informācijas pasniegšanas līdzekļus, kas ir saprotami esošajiem, bet neidentificētajiem upuriem;

- vajadzīgs izplatīt informāciju par palīdzības iespējām cilvēku tirdzniecības upuriem vietās un institūcijās, kurās visbiežāk nonāk neidentificētie upuri (medicīnas iestādes, pašvaldību sociālie dienesti un to struktūrvienības, tiesībsargājošās institūcijas, dienas un krīžu centri personām, kuras nonākušas krīzes situācijās vai ir cietušas no vardarbības);

- tā kā viens no būtiskiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē upuru motivāciju vērsties pēc palīdzības tiesībsargājošās institūcijās un pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem, ir upuru bailes tikt atpazītiem savā sociālajā kopienā, kā arī bailes no varmāku iespējamās atriebības, ir nepieciešams pilnveidot cilvēku tirdzniecības upuru atbalstā iesaistīto speciālistu prasmi nodrošināt upuru konfidencialitāti gan identificēšanas posmā, gan krīzes novēršanas laikā, gan rehabilitācijas posmā, gan pēcrehabilitācijas periodā, gan arī kriminālprocesa laikā;

- neraugoties uz cilvēku tirdzniecības apkarošanā un upuru rehabilitācijā iesaistītajiem partneriem labi zināmo Latvijas Krimināllikuma 154.² pantā iestrādāto cilvēku tirdzniecības definīciju, daudziem no viņiem tomēr ir atšķirīga tās interpretācija, tāpēc ir nepieciešams izveidot vienotu izpratni par to, kas uzskatāms par cilvēku tirdzniecības gadījumu;

- viens no nozīmīgiem faktoriem, kas šobrīd palielina cilvēku tirdzniecības izplatīšanos un potenciālo upuru pieaugumu, ir vietējā darbaspēka emigrācija; lai mazinātu šī faktora nozīmi, būtu nepieciešams veikt pētījumus par darbaspēka legālajiem un

nelegālajiem migrācijas kanāliem un sociālajiem tīkliem, tādējādi atklājot arī jaunus upuru identificēšanas veidus.

Cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācija

Pētījumā noteiktās cilvēku tirdzniecības rehabilitācijas problēmas ir saistītas galvenokārt ar sarežģījumiem valsts finansēto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu izmantošanā, kā arī ar starpinstitucionālās sadarbības pilnveidošanu, pirmkārt, starp valsts / pašvaldības institūcijām un sabiedriskajām organizācijām, otrkārt, ir grūtības reģionālajā līmenī. Konkrētie ieteikumi šo problēmu mazināšanai un novēršanai:

- padarīt valsts apmaksāto sociālās rehabilitācijas sistēmu elastīgāku un vienkāršāku pakalpojumu lietošanā, tuvinot to pakalpojumu saņēmējam;

- pārvērtēt valsts apmaksātās sociālās rehabilitācijas cilvēku tirdzniecības upuriem ilgumu (pašlaik seši mēneši), nosakot to atbilstošāku upuru sociālās rehabilitācijas vajadzībām un reālajam rehabilitācijas ilgumam;

- lai risinātu problēmu par valsts apmaksātās rehabilitācijas ilguma ierobežojumiem, ir ieteicams nošķirt krīzes intervences īstenošanai nepieciešamos īstermiņa pakalpojumus un ilgtermiņa rehabilitācijas pakalpojumus;

- radīt iespēju konkrētos cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas gadījumos pagarināt valsts apmaksātās sociālās rehabilitācijas ilgumu, ņemot vērā katra upura sociālā gadījuma individuālās pazīmes; viena termiņa noteikšana visiem gadījumiem mazina sniegto pakalpojumu efektivitāti kopumā;

- izvērtēt valsts piešķirto finansu līdzekļu izmantošanas un kontroles mehānismus, sekmējot sniegto pakalpojumu efektivitāti;

- izvērtēt valsts apmaksātās sociālās rehabilitācijas pakalpojumu budžeta pozīcijas, lai tās būtu iespējams piemērot konkrētajam cilvēku tirdzniecības upura sociālajam gadījumam, sekmējot efektīvāku finansu līdzekļu izmantošanu;

- noteikt tādas valsts piešķirto finansu līdzekļu izmantošanas kontroles mehānismus, kas nodrošinātu pilnīgu upuru konfidencialitāti;

- attīstīt starpinstitucionālo sadarbību to pakalpojumu nodrošināšanā, kas veicina cilvēku tirdzniecības upuru reintegrāciju – iekļaušanos darba tirgū un sabiedrībā, jo šo pakalpojumu sniegšanai pašreizējie sociālo pakalpojumu sniedzēji galvenokārt piesaista citas sadarbības organizācijas vai speciālistus;

- veidot reģionālās starpprofesionāļu komandas, iesaistot gan valsts, gan pašvaldību, gan sabiedrisko institūciju speciālistus, kuri izstrādātu starpinstitucionālās sadarbības modeli reģionā, rīcības stratēģiju cilvēku tirdzniecības upuru gadījumiem, veiktu krīzes situācijas novēršanu un novirzītu upuri pie teritoriāli un administratīvi tuvākās institūcijas, kas pārņemtu gadījumu, izstrādātu upura sociālajām vajadzībām atbilstošu stratēģiju un uzsāktu plānveida rehabilitāciju;

- izmantot pašvaldību sociālo dienestu institucionālos un cilvēku resursus, lai sekmētu cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanu, nekavējošu krīzes situācijas novēršanu un upura nosūtīšanu pie specializētā sociālo pakalpojumu cilvēku tirdzniecības upuriem sniedzēja;

- nodrošināt, lai pašvaldību sociālo dienestu un to struktūrvienībās strādājošie sociālā darba speciālisti un psihologi varētu pildīt starpnieka funkciju starp upuri un specializēto cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju;

- nodrošināt konsultatīvo atbalstu (supervīziju) sociālā darba speciālistiem, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem;

- sociālajā darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem lielāku uzsvāru likt uz individuālo, uz klientu orientēto sociālā darba prakses pieeju, kas ir vērsta uz klienta paša resursu attīstīšanu un izmantošanu, veicinot viņa aktīvu līdzdalību rehabilitācijas posmā, attīstot tās psiholoģiskās, kognitīvās un praktiskās iemaņas, kas ir nepieciešamas dzīvei ārpus sociālās palīdzības institūcijām un sekmīgai integrācijai darba tirgū, mazajās sociālajās grupās un sabiedrībā;

- cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas pakalpojumu izveidošanas, sniegšanas un novērtēšanas mērķiem ieteicams izmantot pētījuma rezultātā izstrādāto sociālo pakalpojumu kvalitātes novērtējuma kritēriju sistēmu.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI

KAIMIŅVALSTU PIEREDZE CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS NOVĒRŠANAS UN TĀS UPURU REHABILITĀCIJAS JOMĀ

Kaimiņvalstu pieredzes apskats ietver Igauniju, Lietuvu, Krieviju un Ukrainu un ir balstīts uz dažādu avotu – likumu, politikas dokumentu, statistikas, pētījumu par cilvēku tirdzniecības problemātiku – sekundāro datu analīzi.

Katras valsts pieredzes raksturojums ir strukturēts atbilstoši sekojošiem aspektiem: (1) situācijas raksturojums; (2) likumu apskats un valsts institūciju noteiktās atbildības sfēras; (3) cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas un reintegrācijas iespēju novērtējums.

Apskata veidošanu sarežģīja tas, ka katras valsts gadījumā pastāv gan atšķirīga situācija attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, gan atšķirīgs pieejamās informācijas (īpaši angļu valodā) apjoms un saturs, radot grūtības veikt valstu salīdzinājumu.

Būtiskākais informācijas avots, kas sniedz valstu darbības novērtējumu cilvēku tirdzniecības apkarošanā un arīdzan paver salīdzinājuma iespējas, ir 2006. gada Amerikas Savienoto Valstu Valsts departamenta Cilvēku tirdzniecības pārraudzības un apkarošanas biroja ikgadējais ziņojums.¹⁴ Departaments ziņojumus izdod kopš 2000. gada un tie ir strukturēti atbilstoši trim novērtējamajiem aspektiem: kriminālvajāšana (*prosecution*), aizsardzība (*protection*) un prevencija (*prevention*). Blakus šiem aspektiem tiek akcentēti vēl trīs, kas saistīti ar upuri: izglābšana (*rescue*), rehabilitācija (*rehabilitation*), reintegrācija (*reintegration*).

Ziņojumā visas apskatītās valstis ir sadalītas trīs līmeņos, atbilstoši tam, cik lielā mērā to valdības ir izpildījušas Cilvēku tirdzniecības upuru aizsardzības aktā (*Trafficking Victims Protection Act*) noteiktos minimālos standartus¹⁵:

1. *līmenis* – valstis, kuru valdības paveiktais pilnībā atbilst aktā noteiktajiem minimālajiem standartiem;

2. *līmenis* – valstis, kuru valdības paveiktais pilnībā neatbilst minimālajiem standartiem, bet valstī veic nopietnu darbu, lai sasniegtu standartos noteikto līmeni;

3. *līmenis* – valstis, kuru valdības paveiktais pilnībā neatbilst minimālajiem standartiem un netiek veikts nopietns darbs, lai tos sasniegtu.

Igaunija un Ukraina, tāpat kā Latvija, atbilst otrajam līmenim un šo statusu laika posmā, kopš ziņojumi tiek izdoti, nav mainījušas. Savukārt Lietuva 2002. gadā sasniedza pirmo līmeni, bet Krievija, kura šobrīd ir otrajā līmenī, līdz 2003. gadam bija ierindota trešajā līmenī.

¹⁴ Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report*.

¹⁵ Minimālie standarti attiecas uz cilvēku tirdzniecības aizliegumu likumdošanā un sodīšanu par tās veikšanu, turklāt sodiem ir jāatbilst smagu noziegumu sodiem (piemēram, sodiem par seksuālu vardarbību) un jābūt gana stingriem, lai atturētu no šāda veida noziegumu izdarīšanas. Papildus tam valsts valdībai ir jāpieliek ilgstošas un nopietnas pūles cilvēku tirdzniecības iznīdēšanai (to novērtē ar papildus indikatoriem).

Otrs nozīmīgs informācijas avots par visām apskatītajām valstīm ir Starptautiskās Migrācijas organizācijas (*International Organization for Migration – IOM*) vietējo nodaļu sniegtie statistikas dati un veiktie pētījumi par cilvēku tirdzniecības tematiku. IOM ir vadošā 120 dalībvalstu starp-valdību organizācija migrācijas jomā, kas cieši sadarbojas gan ar valstiskām, gan nevalstiskām organizācijām.¹⁶ Viena no IOM darbības jomām ir saistīta ar cilvēku tirdzniecību, veicot aktivitātes četrās jomās¹⁷: (1) informācijas kampaņu veidošana; (2) pētījumu veikšana par cilvēku tirdzniecību migrācijas kontekstā; (3) palīdzība cilvēku tirdzniecības upuru drošai repatriācijai un reintegrācijai; (4) palīdzība valdībām likumdošanas sakārtošanā cīņai ar cilvēku tirdzniecību. Kopumā no IOM iegūstamā informācija katras valsts gadījumā ir atšķirīga. To nosaka katras valsts biroja īstenotās aktivitātes un darbības virzienu prioritātes. Tā, piemēram, Ukrainā un Krievijā IOM ir arī vērtīgs statistikas datu avots par cilvēku tirdzniecības jautājumiem.

Informāciju sniedz arī valstīs darbojošās sabiedriskās organizācijas (NVO), kas līdzīgi IOM nodarbojas ar preventīvajiem pasākumiem, kā arī strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Turklāt šīs organizācijas nereti veic arī pētījumus par cilvēku tirdzniecības problemātiku. NVO veiktie pētījumi ir vēl viens nozīmīgs informācijas avots, kas ir izmantots pētījumā iekļauto valstu raksturojumā.

Igaunijas apskatā ir izmantots IOM veiktais pētījums par cilvēku tirdzniecību seksuālās ekspluatācijas nolūkā (*“Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia”, 2005*)¹⁸.

Krievijas apskatā būtiska informācija iegūta no IOM pētījuma par Kaļiņingradas apgabalu, kur novērtētas veiktās aktivitātes pret cilvēku tirdzniecību un doti ieteikumi situācijas uzlabošanai (*„Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области”, 2006*)¹⁹.

Ukrainas apskata sagatavošanā pamatā tika izmantots sabiedriskās organizācijas „La Strada-Ukraine” pētījums par valsts noteikto kārtību Ukrainas cilvēku tirdzniecības upuru nosūtīšanai sociālajai palīdzībai (*National Referral Mechanism of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine, 2004*)²⁰.

Lietuvā būtiskas aktivitātes saistāmas ar organizāciju „Vaiko Namas”, kuras pētījumi ir vērsti uz bērnu tirdzniecību, galvenokārt seksuālās ekspluatācijas nolūkos. Lietuvas apskata sagatavošanā izmantots šīs organizācijas pētījums „Palīdzība bērniem – seksuālas vardarbības vai cilvēku tirdzniecības upuriem, un viņu tuvākajiem radniekiem: pašreizējās situācijas izpēte” (*Assistance to children – victims of sexual abuse or trafficking, and their close relatives: evaluation of current situation, 2006*)²¹.

16 International Organization for Migration. *About IOM*.

17 International Organization for Migration. *Counter-trafficking*.

18 Saar, J. (et.al.) (2005). *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration.

19 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области*

20 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”.

21 Valiukevičiūtė, J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation*. Vilnius: Vaiko Namas.

LIETUVA

Situācijas raksturojums

Lietuva ir gan cilvēku tirdzniecības izcelsmes, gan tranzīta un mērķa valsts. Kopš valsts iestāšanās Eiropas Savienībā galvenās cilvēku tirdzniecības mērķa valstis ir mainījušās: ja 90.tajos gados tās bija Izraēla, Grieķija, Apvienotie Arābu Emirāti un Turcija, tagad galvenās plūsmas ved uz Lielbritāniju, Vāciju, Spāniju, Nīderlandi u.c. Eiropas valstīm.²² Lietuva savukārt ir tranzīta un mērķa valsts upuriem no Ukrainas, Kaļiņingradas un Baltkrievijas²³, lai arī šis skaits samazinās seksuālo pakalpojumu cenu krituma un augstāku sodīšanas iespēju dēļ.²⁴

Lietuvas gadījumā ir iespējams minēt tikai aptuvenus cilvēku tirdzniecības situāciju raksturojošus datus. Ik gadus no Baltijas valstīm cilvēku tirdzniecībā pārdod no 2000 līdz 3000 sievietēm; pēc aptuveniem aprēķiniem puse no šīm sievietēm ir no Lietuvas.²⁵ Līdzīgus aprēķinus sniedz arī Eiropols, kas ziņo par aptuveni 1 200 sievietēm, kuras no Lietuvas ik gadu tiek pārdotas uz ārzemēm, taču vietējās sabiedriskās organizācijas šos aprēķinus noraida, uzsverot, ka patiesais upuru skaits ir vēl lielāks.²⁶

Starptautiskās Migrācijas organizācijas (IOM) Lietuvas biroja apkopotā informācija liecina, ka vairums upuru nāk no riska grupām: 37% upuru nāk no nepilnām ģimenēm, 23% augušas bez vecākiem, 13% ir no pilnām ģimenēm.²⁷ Dati, par sniegto palīdzību aptuveni 200 sievietēm, kas laikā no 2004. gada 1. maija līdz 2005. gada 20. oktobrim savākti no plaša organizāciju loka, liecina, ka lielākā daļa upuru (64%) ir vecumā no 18 līdz 23 gadiem, 16% ir nepilngadīgi.²⁸ Upuru izglītības līmenis ir zemāks par vidējo attiecīgo vecumgrupu sieviešu izglītības līmeni Lietuvā. Galvenais izbraukšanas mērķis bija darba un lielāka atalgojuma meklējumi, tikai 24% upuru pirms brauciena zināja, ka būs jānodarbojas ar prostitūciju.²⁹

ASV Valsts departaments Lietuvu novērtē kā pirmajam līmenim atbilstošu valsti, atzīstot tās sekmes cilvēku tirdzniecības problēmu risināšanā. Lietuvai šis statuss ir jau kopš 2002. gada un tā turpina pilnveidot dažādus cilvēku tirdzniecības problemātikas risināšanas mehānismus, piemēram, 2006. gada laikā valdība ievērojami uzlabojusi noziedznieku tiesāšanu, piešķīrusi vairāk līdzekļu sabiedriskajām organizācijām, pastiprinājusi Kriminālkodeksu un izveidojusi īpašu policijas vienību cīņai ar cilvēku tirdzniecību.³⁰

Lietuvā cilvēku tirdzniecības preventīvajos pasākumos ir iesaistītas dažādas institūcijas – policijas nodaļas, garīgās veselības aprūpes centri, nevalstiskās organizācijas,

22 Bruzaitė-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS, p.257

23 Aptuveni 15 % prostitūtu Lietuvā nāk no Krievijas (Kaļiņingradas apgabala), Baltkrievijas un Ukrainas.

24 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Lithuania*

25 Bruzaitė-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS, p.256

26 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Lithuania*

27 Bruzaitė-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS, p.257

28 Npublicēti IOM Lietuvas biroja pētījuma dati (01.05.2004.-20.05.2005.)

29 Valiukevičiūtė, J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation* Vilnius: Vaiko Namas, p.3-6.

30 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Lithuania*

pedagoģiski-psihoģiskie dienesti, skolas un bērnu tiesību aizsardzības centri.³¹ No 2002. līdz 2004. gadam Lietuvas Sociālās drošības un nodarbinātības ministrija finansēja 28 projektus cilvēku tirdzniecības prevencijas sfērā. Šajā laika posmā Lietuvā notikušas pavisam 22 informatīvās un 18 izglītojošās kampaņas, lielāko daļu no tām (attiecīgi 12 un 11) ir īstenojušas nevalstiskās organizācijas.³²

Likumdošanas raksturojums

Lietuva ir ratificējusi visus nozīmīgākos ANO un Eiropas Savienības dokumentus, kas attiecas uz cīņu ar cilvēku tirdzniecību. ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkaršanu un sodīšanu (t.s. Palermo protokols) Lietuvā ir ratificēts 2003. gadā. Tāpat valsts ir ratificējusi arī šīs konvencijas Protokolu par migrantu nelikumīgu ieviešanu pa zemes, jūras un gaisa ceļiem.

2002. gadā Lietuva sagatavoja un sāka īstenot programmu „Cilvēku tirdzniecības prevencija un kontrole 2002.-2004.”. 2005. gadā, ņemot vērā šīs programmas ieviešanas izvērtējumu, rēķinoties ar cilvēku tirdzniecības patieso apjomu tika sagatavota programma „Cilvēku tirdzniecības prevencija un kontrole 2005.-2008.”, pievēršoties jaunām problēmām, izmantojot ārvalstu un starptautisko organizāciju labās prakses piemērus. Galvenie jaunās programmas mērķi ir novērst cilvēku tirdzniecību un prostitūciju sekmējošos apstākļus, izveidot preventīvo pasākumu sistēmu un saraut prostitūcijas organizēšanā un cilvēku tirdzniecībā iesaistīto kriminālo grupējumu tīklus.³³

Lietuvas Kriminālkodeksā 1998. gadā tika definēta „cilvēku tirdzniecība” un ieviests pants par kriminālatbildību cilvēku tirdzniecības gadījumā. Kodekss ir papildināts 2003. gadā, norādot, ka „jebkura persona, kas pārdod, pērk vai jebkurā citā veidā tirgo cilvēku labuma gūšanai, ir vainīga cilvēku tirdzniecībā”. Šie papildinājumi tomēr neparedz iespēju nedz atbrīvot upurus no personīgās atbildības cilvēku tirdzniecības noziegumos, nedz nodrošināt upuriem drošu patvērumu, kamēr viņi nav pieņēmuši lēmumu par sadarbību ar likuma sargiem.³⁴ Kriminālkodeksa normas paredz kriminālatbildību arī par citiem pārkāpumiem, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību, ietverot sodus par nepilngadīgo nolaupīšanu, pirkšanu vai pārdošanu, sutenerismu un iesaistīšanu prostitūcijā.³⁵

Laikā no 1998. gada līdz 2004. gadam ir ierosinātas 86 krimināllietas, turklāt lietu skaits ar katru gadu pieaug: ja 1999. gadā tika ierosinātas trīs krimināllietas, tad 2004. gadā jau 24 krimināllietas³⁶; savukārt 2005. gadā tika ierosinātas 32 cilvēku tirdzniecības izmeklēšanas lietas un celtas 18 apsūdzības pret 43 personām, bet notiesāja 20 personas³⁷. Līdz 2006. gada jūnijam bija ierosinātas 10 krimināllietas par cilvēku tirdzniecību, septiņās no tām tika uzsākta tiesvedība.³⁸

31 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Lithuania*

32 Bruzaite-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS, p.265

33 Donilaite, J. (2005) *The Present Situation of Trafficking in People in Lithuania*.

34 Ibid.

35 Marcinkevičius, A. (2004) *Reintegration Problems of Trafficking Victims in Lithuania: International Conference Reports*. Vilnius, p. 68-69

36 Bruzaite-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS, p.256

37 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Lithuania*

38 Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2006) *Country Reports on Human Rights Practices: Lithuania*.

Par likumu ievērošanu atbildīgās institūcijas ir Iekšlietu, Tieslietu, Sociālās drošības un nodarbinātības, Izglītības un zinātnes ministrijas, Policijas pārvalde, Valsts robežsardzes dienests, Ģenerālprokuratūra un Nacionālā tiesu administrācija. Savukārt par cilvēku tirdzniecības kontroli atbild vairāki policijas departamenti: Policijas Pārvaldes Kriminālizmeklēšanas nodaļa, Policijas Pārvaldes Noziegumu novēršanas nodaļa, Kriminālpolicijas noziegumu izmeklēšanas nodaļas iedzīvotāju meklēšanas apakšnodaļa, kā arī Interpola nacionālais birojs Lietuvā.³⁹ Lietuvā policija ir pieņēmusi lēmumu sākt sagatavošanās darbus cilvēku tirdzniecības upuru aizsardzības centru izveidei lielākajās pilsētās.⁴⁰

Šobrīd cilvēku tirdzniecības upuru tiesiskā aizsardzība notiek saskaņā ar 1994. gada lēmumu par Liecinieku un upuru programmas aizsardzībai no kriminālas iebaidīšanas ieviešanu, kas paredz aizsardzību gan upurim, gan tā īpašumam. 1998. gadā Iekšlietu ministrija izveidoja Liecinieku un upuru aizsardzības dienestu, kas sadarbojas ar ārvalstu īpašajiem dienestiem.⁴¹

Sociālā rehabilitācija un reintegrācija

Lietuvas likumos par sociālo pakalpojumu nodrošināšanu, cilvēku tirdzniecības upuri nav atsevišķi izdalīta sociālā grupa, līdz ar to šai grupai palīdzība tiek sniegta līdzīgi citu sociālo grupu locekļiem, kuriem likums paredz sociālās palīdzības nodrošināšanu.⁴² Līdzīga situācija ir arī Latvijā – cilvēku tirdzniecības upuri var saņemt sociālo palīdzību un pakalpojumus kā sociāli mazaizsargātās vai maznodrošinātās personas. Lietuvas gadījumā likums nosaka vispārējos sociālos pakalpojumus un speciālos sociālos pakalpojumus, kas jāsniedz indivīdiem gadījumos, kad vispārējie sociālie pakalpojumi nav bijuši efektīvi. Šie speciālie pakalpojumi ietver arī iespējas saņemt palīdzību rehabilitācijas centros un iegūt pagaidu dzīvesvietas.

Atbildīgās valsts institūcijas, kas nodrošina sociālo pakalpojumu saņemšanu cilvēku tirdzniecības upuriem Lietuvā, ir Sociālo pakalpojumu un nodarbinātības ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija un Veselības ministrija. Pašvaldības ir atbildīgas par pakalpojumu sniegšanu tās teritorijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Turklāt likums par sociālajiem pakalpojumiem paredz pašvaldības institūciju sadarbību ar NVO un reliģiskajām organizācijām, kā arī ar citām fiziskajām un juridiskajām personām, kas sniedz sociālos pakalpojumus. Sadarbības forma ir abpusējs līgums, kas nosaka sniedzamo pakalpojumu apstākļus, kontroli un finansējumu.

Līdzīgi kā citās valstīs arī Lietuvā cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas un reintegrācijas sistēma ir balstīta galvenokārt uz NVO projektiem. Priekšroka finansējuma saņemšanā ir tām organizācijām, kas nodrošina nepieciešamo ārkārtas palīdzību upuriem – pagaidu patversmi, pārtiku, mājsaimniecības preces, psiholoģisko un medicīnisko palīdzību. Tāpat finansiāli tiek vairāk atbalstīti projekti, kuru mērķis ir upuru reintegrācija

39 Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2006) *Country Reports on Human Rights Practices: Lithuania*, pp.259.

40 Ibid, pp.94

41 Ibid, pp. 90-92

42 Likums paredz atbalstu nabadzīgajiem, bāreņiem un bez vecāku aprūpes palikušajiem, bezdarbniekiem, cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, slimības izraisītu īslaicīgu bezdarbu, vecākiem, kas vieni audzina bērnus un daudz bērnu ģimenēm ar grūtībām izaudzināt bērnus, alkohola un narkotiku atkarīgajiem, cilvēkiem pēc atgriešanās no cietuma, pirmstiesas ieslodzījuma iestādēm, sociālās un psiholoģiskās rehabilitācijas institūcijām, kā arī palīdzību citos likuma vai citu tiesisko normu gadījumos, kad nepieciešams valsts atbalsts (4. pants).

darba tirgū, nodrošinot iespējas iegūt izglītību, izvēlēties profesiju un atrast atbilstošu darba vietu.⁴³

Nozīmīgākās Lietuvas NVO, kas sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem, ir: „Pazdušo cilvēku ģimeņu atbalsta centrs”, Lietuvas „Caritas”, „Sociālā un psiholoģiskā atbalsta centrs” Klaipēdā, „Sieviešu Krīzes centrs” Alītā, Kauņas rajona sieviešu krīzes centrs, Viļņas arhidiecēzes „Caritas” bērnumams mātēm un bērniem⁴⁴, „Vaiko Namas”.

Organizācijas „Vaiko Namas” mērķis ir panākt, lai bērnu audzināšanā nebūtu vardarbības un citu tiesību pārkāpumu, tā ir iesaistīta cilvēku tirdzniecības preventīvajos un informatīvajos pasākumos, nodrošina iespējas sniegt cietušajiem bērniem arī psiholoģisko, sociālo un tiesisko atbalstu⁴⁵; organizācija ir veikusi dažādus pētījumus, piemēram, novērtējot bērniem – upuriem pieejamo palīdzību⁴⁶. Citi šīs organizācijas pētījumi novērtē dažādu institūciju un arī pašu bērnu informētību par cilvēku tirdzniecības jautājumiem, kā arī organizāciju pieredzi, saskaroties ar upuriem.

„Pazdušo cilvēku ģimeņu atbalsta centra” galvenie darbības virzieni ir pazdušo personu meklēšanas veicināšana, izglītojošo un preventīvo pasākumu organizēšana, likumu papildināšana, kas atvieglotu cilvēku tirdzniecības prevenciju un upuru reintegrāciju, sabiedriskā viedokļa ietekmēšana, līdzietības pret upuriem veicināšana, veidojot neiecietību pret cilvēku tirgoņiem, kā arī cilvēku tirdzniecības upuru reintegrācija.⁴⁷ Centrs piedalās nacionālās politikas veidošanā un sadarbojas gan ar valdību, gan vietējām, gan ārvalstu sabiedriskajām organizācijām.⁴⁸ Savas pastāvēšanas laikā šī organizācija ir kļuvusi par aktīvu cilvēku tirdzniecības cēloņu un seku apkarotāju, kas kopš 1996. gada ir realizējusi aptuveni 60 projektus, no kuriem pēdējie veltīti starpinstiūciju sadarbības veidošanai un cilvēku tirdzniecības upuru reintegrācijai.⁴⁹

2005. gadā valsts publiskajā konkursā tika finansēti un tālāk īstenoti 11 NVO projekti cilvēku tirdzniecības upuru sociālajam atbalstam, aizsardzībai un reintegrācijai sabiedrībā. Projektu īstenošanas vietas bija Kauņas, Viļņas, Klaipēdas un Alītas pašvaldības.

Šāda valsts finansēta projekta ietvaros 2005. gadā NVO „Viļņas Bērnu un māšu patversme” sniedza palīdzību 287 upuriem⁵⁰, kas cietuši no vardarbības ģimenē, piespiedu prostitūcijas vai cilvēku tirdzniecības⁵¹. Gandrīz pusei no sievietēm, kam sniegts atbalsts, bija vajadzīga sociālā un psiholoģiskā palīdzība, trešdaļa lūdza tiesisko palīdzību un pagaidu dzīvesvietu, 61 (no aptuveni 200) bija nepieciešama medicīniskā palīdzība. No 287 upuriem, 107 tika sniegta palīdzība reintegrācijai sabiedrībā, 76 guva iespēju iegūt vispārējo vai arodizglītību un 63 cietušie tika integrēti darba tirgū. 73 cilvēku tirdzniecības upuri tika izmitināti patversmē, kur sievietes nodrošināja ar regulārām

43 Murauskaite, V. (2004) *Reintegration Problems of Trafficking Victims in Lithuania: International Conference Reports*. Vilnius, pp. 44.

44 Ibid, pp. 44.

45 Vaiko Namas. *About us*.

46 Valiukevičiūtė J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation* Vaiko Namas. p.3-6.

47 Bruzaite-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS

48 Ibid.

49 *Transnational Networking: Cooperation Among Judicial and Police Authorities, NGOs and Civil Society for Prevention and Fight Against Trafficking* (2004) EQUAL: Integration and Reintegration of Victims of Human Trafficking into Working society (2003-2007).

50 Visas bija sievietes, tuvu 70% no tām bija jaunākas par 26 gadiem

51 Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2006) *Country Reports on Human Rights Practices*.

maltītēm, pirmās nepieciešamības precēm, tāpat viņām bija iespēja saņemt sociālo darbinieku konsultācijas.⁵² 1. tabulā ir apkopota informācija par šī projekta ietvaros sniegtajiem pakalpojumiem cilvēku tirdzniecības upuriem.

1. tabula
Piedāvātie pakalpojumi cilvēku tirdzniecības upuriem, kuriem nodrošināta patversme (2006. gads).

Pakalpojums	Cilvēku tirdzniecības upuru skaits	Cilvēku tirdzniecības upuru skaits procentos
Patvērums (patversme)	73	100
Ēdināšana	73	100
Sociālais darbs	72	98
Informācija un konsultācijas (neieskaitot pa telefonu sniegtās)	71	97
Pirmās nepieciešamības preču nodrošināšana (apgērbs, apavi u.c.)	63	86
Nodarbinātības un darba terapija	58	79
Medicīniskā palīdzība	53	73
Psiholoģiskā palīdzība	51	70
Palīdzība integrācijai darba tirgū	37	51
Konsultācijas par darba iespējām un tālākizglītību	35	48
Citi pakalpojumi un palīdzība	33	45
Juridiskā palīdzība	29	40
Liecinieku aizsardzība	28	38

Avots: Republic of Lithuania. The Ministry of Social Security and Labour (2006) *The Social Report*, p.126.

Starptautiskās migrācijas organizācijas (IOM) dati par nepilngadīgiem upuriem sniegto palīdzību liecina, ka pēc Lietuvas pievienošanās ES 2004. gadā ir pieaugusi bērnu tirdzniecība.⁵³ 2006. gadā Lietuvā darbojās 86 organizācijas, kas piedāvāja palīdzību bērniem – seksuālās varmācības vai cilvēku tirdzniecības upuriem un viņu piederīgajiem. Tās piedāvā psihologu, sociālo darbinieku un sociālo pedagogu atbalstu, vizītes mājās, paš aizsardzības prasmju veidošanu, vizītes uz skolām, medicīnisko palīdzību, tiesisko atbalstu, aizbildniecību un citus pakalpojumus. NVO „Vaiko Namas” pētījumā norādīts, ka sadarbība starp organizācijām ir salīdzinoši labi attīstīta, atsevišķos reģionos ir iespējams runāt par organizāciju tīkliem, kas palīdzību sniedz, savstarpēji kooperējoties.⁵⁴ Turklāt lielāko daļu upuru identificē NVO, nevis valsts institūcijas.

Tomēr palīdzības un sociālo pakalpojumu piedāvājuma pašvērtējums ir drīzāk kritisks, ko nosaka tādi faktori kā profesionāļu trūkums, tas, ka ne visas institūcijas spēj nodrošināt tik nepieciešamo ģimenes klātbūtni bērna rehabilitācijā; tiek uzsvērts arī

52 Republic of Lithuania. The Ministry of Social Security and Labour (2006) *The Social Report*, p.125-127.

53 Ibid.

54 Valiukevičiūtė J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation* Vaiko Namas. p.3-6.

darbinieku kompetences un kvalifikācijas trūkums, klientu bailes par konfidencialitātes un anonimitātes nodrošināšanu, vāja upuru motivācija palīdzības saņemšanai, kā arī atbilstošas infrastruktūras trūkums.⁵⁵

Kopumā Lietuvā cilvēku tirdzniecības problemātika ir cieši saistīta ar bērnu tirdzniecības tēmu, kas tiek aktualizēta un kuras risināšanu pārstāv aktīvas NVO. Lai gan pastāv zināmas nepilnības likumos, Lietuva ir ratificējusi galvenos starptautiskos likumus cīņai ar cilvēku tirdzniecību, izveidoti arī atbilstoši Kriminālkodeksa panti un ir izstrādāts nacionālais plāns. Valsts institūcijas cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā dara maz, taču valsts finansē plaša loka nevalstiskā sektora projektus, kas tieši vērsti uz palīdzību šai mērķa grupai un spēj nodrošināt atbilstošu rehabilitāciju ne tikai galvaspilsētā, bet arī ārpus tās.

IGAUNIJA

Situācijas raksturojums

Igaunijā cilvēku tirdzniecības problemātika gan runājot par pētniecību, gan likumiem, visvairāk saistīta ar prostitūciju un seksuālo ekspluatāciju, pamatā fokusējoties uz sievietēm un bērniem, maz uzmanības pievēršot vīriešiem kā potenciāliem upuriem. Jānorāda, ka prostitūcijas un cilvēku tirdzniecības ciešā sasaiste, kas pastāv arī likumos, rada grūtības cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanā.

Līdzīgi kā citās postpadomju valstīs, Igaunijas seksa industrija sāka strauji attīstīties pēc neatkarības atgūšanas. 20. gs. 90. gadu vidū palielinājās bordeļu un prostitūcijā iesaistīto skaits. Igaunijā pastāv gan iekšējā, gan ārējā cilvēku tirdzniecība. Starptautiskā mērogā šobrīd Igaunija ir gan izcelsmes, gan tranzīta un arī galamērķa valsts cilvēku tirdzniecībai galvenokārt seksuālās ekspluatācijas nolūkos. Biežākie galamērķi no Igaunijas nākušajiem upuriem ir Skandināvijas valstis – Somija, Zviedrija un Norvēģija. Pēc starptautiskajiem likumiem jebkura lieta, kas ir saistīta ar nepilngadīgo prostitūciju vai pornogrāfiju, tiek klasificēta kā cilvēku tirdzniecība, taču Igaunijas pētnieki izsaka pieņēmumu, ka liela daļa no aizbraucošajām sievietēm labi apzinās to, kas viņām būs jādara mērķa valstī. Līdz ar to šādi gadījumi obligāti neietver sevī cilvēku tirdzniecības faktu.⁵⁶

Igaunijas situācija, attiecībā uz statistiku par cilvēku tirdzniecības apjomiem, ir tipiska – pastāv vairākas problēmas ar iesaistīto cilvēku skaita aprēķināšanu. Valsts policija fiksē lietas, kas ir saistītas ar cilvēku tirdzniecību, taču ir grūtības ar pieejamību kriminālietu materiāliem un oficiālajā statistikā ne vienmēr parādās pilnīga informācija par katru gadījumu. Otra iespēja informācijas iegūšanai ir NVO, bet tādā gadījumā rodas cita rakstura problēmas. NVO parasti aprēķina cilvēku tirdzniecības upuru skaitu no fiksētajiem kontaktēšanās gadījumiem, un, klientu aizsardzības dēļ, nepiedāvā detalizētāku oficiālu statistiku. Nereti NVO arī tiek kritizētas par to, ka tās cenšas uzsvērt un pat pārspīlēt problēmas mērogu un nopietnību.⁵⁷

55 Valiukevičiūtē J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation* Vaiko Namas. p.3-6.

56 Saar, J. (et.al.) (2005). *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration, pp. 35-37.

57 Ibid, pp. 32-33.

Kopumā pieejamā skaitliskā informācija ir ļoti atšķirīga. Saskaņā ar IOM 2001. gada ziņojumu⁵⁸, katru gadu vairāk nekā 500 sieviešu un meiteņu no Igaunijas tiek aizvestas uz ārzemēm, kur tiek piespiestas strādāt kā prostitūtas vai ekspluatētas kā strādnieces. 2005. gadā IOM veiktajā pētījumā, kurā piedalījās vairāk nekā 160 Igaunijas un starptautiskās institūcijas, vērtēts, ka laika posmā no 2001. līdz 2004. gadam sieviešu un starptautiskās institūcijas, vērtēts, ka laika posmā no 2001. līdz 2004. gadam sieviešu un bērnu skaits, kas tirgoti no, caur un uz Igauniju, ir zem 100 personām.⁵⁹ Savukārt Igaunijas policija ir aprēķinājusi, ka prostitūcijas nolūkos ik gadu starp Somiju un Igauniju pārvietojas 500 – 1000 Igaunijas pilsoņu, tomēr nav zināms, cik daudz no prostitūcijas nolūkā braucošajiem ir uzskatāmi par cilvēku tirdzniecības upuriem, jo lielākā daļa no šīm sievietēm ir bijušas iesaistītas prostitūcijā arī pirms aizbraukšanas.⁶⁰

Igaunijas pētnieki cilvēku tirdzniecības problēmu saista ar dažādiem faktoriem, – to lielā mērā ietekmē postkomunisma pārejas periods un tam raksturīgā iedzīvotāju sociālekonomiskā noslāņošanās, pakalpojumu komercializācija, Rietumu iespēju un dzīves standartu idealizācija u.c. faktori. Viņuprāt, augstākais risks kļūt par cilvēku tirdzniecības upuriem Igaunijā ir krieviski runājošām nepilsonēm, kuras valodas zināšanu trūkuma dēļ nespēj atrast labi apmaksātu darbu. Turklāt bezdarba rādītāji ir augstāki visu sieviešu vidū un viņu atalgojums ir vidēji zemāks nekā vīriešiem.

Nopietna pretdarbība cilvēku tirdzniecībai valstī uzsākta 90. gadu beigās, un kopumā ir vērojama pozitīva attīstība. Igaunijas NVO aktīvu darbību pret cilvēku tirdzniecību uzsāka ap 1999. gadu, visvairāk aktivitāšu, tostarp valsts institūciju iniciēto, ir noticis laika posmā no 2001. gada.

Valsts darbība cīņā pret cilvēku tirdzniecību galvenokārt ir saistīta gan ar ES programmām, gan Igaunijas valdības sadarbību ar Ziemeļu ministru padomi un IOM sabiedrības izglītošanas kampaņu veidošanā. Par cīņu pret cilvēku tirdzniecību ir atbildīgas Iekšlietu, Sociālo lietu, Ārlietu un Tieslietu ministrijas. NVO Juridiskais Cilvēktiesību Informācijas centrs 2003. gadā norādīja, ka šo ministriju iesaistīšanās darbā pret cilvēku tirdzniecību pagaidām ir nepietiekama.⁶¹

Neraugoties uz to, ka valsts darbība cīņā pret cilvēku tirdzniecību vairākos aspektos joprojām tiek vērtēta kā nepilnīga, tomēr pēdējos gados ir vērojama situācijas uzlabošanās.⁶² Uzlabojumi ir saistīti gan ar likumu un rehabilitācijas procedūru izstrādi, gan sabiedrības informēšanu par cilvēku tirdzniecības problemātikā. Kopš 2001. gada Igaunijā ir veikti vairāki pētījumi cilvēku tirdzniecības problemātikas apzināšanai, pilnveidota karsto telefonu darbība, īstenoti starptautiski projekti, kas veltīti cilvēku tirdzniecības tematikai, kā arī notikušas apmācības, semināri un diskusijas dažādām ar cilvēku tirdzniecības apkarošanu saistītajām speciālistu grupām. Pēdējās aktivitātes lielākoties attiecas tieši uz valsts institūciju darbību, piemēram, 2005. gadā Sociālo lietu ministrija rīkoja lekciju sēriju dažādu valsts, tiesībsargājošo iestāžu, arodbiedrību, sociālo darbinieku, NVO pārstāvju, žurnālistu u.c. grupām, savukārt Ārlietu ministrija organizēja konsulu apmācību par palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem.

58 Ivanchenko, L. (2003) *Trafficking in Women: Monitoring of Situation in Estonia*. Presented in The Third Baltic Sea Women's Conference on Women and Democracy, Estonia.

59 Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor (2005) *Country Reports on Human Rights Practices: Estonia*.

60 Saar, J. (et.al.) (2005). *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration, pp. 37-40.

61 Ivanchenko, L. (2003) *Trafficking in Women: Monitoring of Situation in Estonia*. Presented in The Third Baltic Sea Women's Conference on Women and Democracy, Estonia.

62 Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor (2005) *Country Reports on Human Rights Practices: Estonia*.

Likumdošana

Igaunijas likumi, attiecībā uz cilvēku tirdzniecību un seksuālo ekspluatāciju, lielā mērā ir balstīti uz 1926. gada vispārējo konvenciju par verdzību (*Slavery*) un 1949. gada konvenciju par cilvēku tirdzniecības un citu cilvēku ekspluatācijas prostitūcijā izskaušanu.

Igaunijā ir parakstīti un ratificēti visi svarīgākie starptautiskie līgumi attiecībā uz cilvēku tirdzniecību. Pēdējais no tiem ir ANO Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu (t.s. Palermo protokols), kas Igaunijā ratificēts 2004. gada 10. martā. Izvēles protokols par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju tika ratificēts 2004. gada 2. jūnijā.⁶³ Igaunijā ir pieņemts arī liecinieku aizsardzības likums, taču, ņemot vērā to, ka Igaunija ir maza valsts, tam ir ierobežotas iespējas pilnvērtīgi realizēties. Jāpiebilst, ka attiecībā uz cilvēku tirdzniecības liecinieku aizsardzību notiek sadarbība starp visām Baltijas jūras reģiona valstīm.

Līdz 2006. gadam Igaunijā nebija speciālu pret cilvēku tirdzniecību vērstu likumu vai Valsts programmu, kā tas ir Lietuvā un Latvijā. 2006. gadā Igaunijā ir pieņemts Nacionālais rīcības plāns pret cilvēku tirdzniecību, kas definē katras ministrijas pienākumus un paredz piešķirt 13 000 ASV dolāru valsts un NVO aktivitātēm cilvēku tirdzniecības apkarošanai 2006. gadā. Plāns paredz arī izveidot nacionālo datu bāzi, kas nodrošinātu drošu un ticamu statistiku un palīdzētu valdības darbā efektīvākai cīņai ar cilvēku tirdzniecību.⁶⁴

Līdz Nacionālā rīcības plāna izstrādei Igaunijā vienīgais tiesību regulējošais dokuments, ko varēja attiecināt uz cilvēku tirdzniecību, bija Kriminālkodekss, neskatoties uz to, ka tajā vēl arvien nav atsevišķu pantu, kas tieši būtu vērsti pret cilvēku tirdzniecību. 2002. gada 1. septembrī Igaunijas Kriminālkodekss tika nomainīts ar Igaunijas Soda kodeksu. Tomēr abu kodeksu nepilnība ir tā, ka tajos trūkst nozieguma būtisko elementu definīcijas, kas ļautu uztvert cilvēku tirdzniecību kā noziegumu.

Tā kā pēc Igaunijas likumiem prostitūcija nav noziegums, lielāko daļu cilvēku tirdzniecības gadījumu ar seksuālās ekspluatācijas mērķi joprojām var klasificēt tikai ar citu, netiešu elementu palīdzību, izmantojot citus pantus. Kriminālkodeksa un Soda kodeksa panti, uz kuru pamata cilvēku tirgotāji tikuši apsūdzēti, galvenokārt saistīti ar seksuālo vardarbību, nepilngadīgo iesaistīšanu vai izmantošanu prostitūcijā un citiem tiesību pārkāpumiem.⁶⁵ Laika posmā no 2002. līdz 2004. gada oktobrim pēc astoņiem dažādiem Soda kodeksa pantiem⁶⁶ un Kriminālkodeksa 202. panta ir noteikti 128 pārkāpumi, kuri varētu būt saistīti ar cilvēku tirdzniecību⁶⁷. ASV valdības 2006. gada ziņojumā norādīts, ka Igaunijā 2004. gadā cilvēku tirdzniecībā izvirzītas deviņas apsūdzības, bet 2005. gadā – 22 apsūdzības.

63 Network against Trafficking in Human Beings. *Legislation in Estonia*.

64 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Estonia*.

65 Šie panti ir: 133. Paverdzināšana; 134. Nolaupīšana; 141. Izvarošana; 142. Seksuālās iekāres apmierināšana ar vardarbību; 143. Personas piespiešana stāties dzimumsakaros; 172. Bērnu nozagšana; 173. Bērnu iegāde vai pārdošana; 175. Nepilngadīgo iesaistīšana prostitūcijā; 176. Prostitūcijas veicināšana, kur ir iesaistīti nepilngadīgie; 177. Nepilngadīgo izmantošana pornogrāfisku darbu ražošanā; 178. Bērnu pornogrāfijas darbu ražošana vai bērnu pornogrāfijas izplatīšana; 268. Apstākļu nodrošināšana, lai iesaistītos pretlikumīgās aktivitātēs vai sutenerisms.

66 133., 134., 173., 175., 176., 177., 178., 268.

67 Saar, J. (et al.) (2005). *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration, p. 27.

Igaunijas cilvēku tirdzniecības problemātikas pētnieki atzīst, ka nepieciešams izdalīt atsevišķu nozieguma sastāvu (*corpus delicti*), kas aizliegtu cilvēku tirdzniecību un to būtu jādefinē saskaņā ar starptautiski atzītiem standartiem šajā jomā. Viņuprāt, Igaunijas Soda kodekss, kurā cilvēku tirdzniecība ir tikai viena no citu noziegumu sastāvdaļām, ir diezgan nepiemērots cīņai pret šo parādību. Nedaudz šo trūkumu mazina 2004. gada maijā Igaunijas policijas pārvaldes, Valsts prokuroru biroja un Robežsardzes pārvaldes panāktā neoficiālā vienošanās par vienotu jēdziena *cilvēku tirdzniecība* izpratni un lietošanu. Tika nolemts, ka par cilvēku tirdzniecību tiek uzskatīta jebkura aktivitāte, kas ir saistīta ar personu rekrutēšanu, nozagšanu, pārvadāšanu, pārvietošanu, pārdošanu vai pieņemšanu valsts ietvaros vai ārpus valsts ar vardarbību, spaidiem, viltu vai maldiem, ar mērķi pakļaut personu pret tās gribu.⁶⁸ Lielā mērā šī definīcija sasaucas ar 2000. gada Palermo protokolu, uz kura bāzes ir veidota arī Latvijas Krimināllikumā ietvertā cilvēku tirdzniecības definīcija.

Sociālā rehabilitācija un reintegrācija

Kā jau minēts iepriekš, Igaunijā līdz 2006. gadam nebija plāna cīņai pret cilvēku tirdzniecību, līdz ar to arī cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācija parasti notikusi vispārējās valsts likumdošanas ietvaros. 2005. gada ASV valdības ziņojumā norādīts, ka Igaunijas likumdošana nodrošina aizsardzību; juridiskās un medicīniskās kompensācijas tiesības visu noziegumu upuriem, ieskaitot cilvēku tirdzniecības upurus. Lai gan nav ziņu par to, ka šāda palīdzība praktiski būtu sniegta⁶⁹, Igaunijā cilvēku tirdzniecības upuriem ir iespēja saņemt medicīnisko, psiholoģisko, juridisko, policijas un sociālo palīdzību. Valstī nav speciālu patversmju cilvēku tirdzniecības upuriem, bet tos ir iespējams izmitināt kādā no trīs patversmēm, kas paredzētas no vardarbības ģimenē cietušajiem.⁷⁰

Organizācijas, kas Igaunijā nodarbojas ar cilvēku tirdzniecības jautājumiem, pamatā orientējas uz vispārējiem informatīviem un preventīviem pasākumiem. Retākos gadījumos organizācijas veic kādus pētījumus par šo tēmu. Kopumā jānorāda, ka ir maz informācijas par Igaunijā notiekošo cilvēku tirdzniecības upuru sociālo rehabilitāciju un reintegrāciju.

Upuru rehabilitācijas nodrošināšanā visvairāk iesaistītā Igaunijas valsts institūcija ir Sociālo lietu ministrija, kas sadarbojas gan ar pašvaldībām, gan NVO. Līdz šim cilvēku tirdzniecības upuri galvenokārt tikuši nosūtīti uz NVO, kas ar valdību noslēgušas līgumu par sociālo pakalpojumu nodrošināšanu.⁷¹ Šobrīd valdība cieši sadarbojas ar NVO, kas, tāpat kā Lietuvā un Latvijā, ir galvenās palīdzības sniedzējas upuriem. 2005. gadā darbu uzsāka pirmie 35 sociālie darbinieki, kas izgāja Sociālo lietu ministrijas organizēto apmācību kursu darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem un tagad strādā 16 valsts pilsētās. Sociālo lietu ministrija ir vienojusies ar policiju par atbalsta sniegšanu upuriem.⁷² Apmācītie brīvprātīgie sociālie darbinieki cieši sadarbojas ar policiju: daži no viņiem ieguvuši darba vietu policijas iecirkņos, lai atvieglotu cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanu un palīdzības sniegšanu tiem.

68 Saar, J. (et al.) (2005). *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration, pp. 30.

69 Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor (2005) *Country Reports on Human Rights Practices: Estonia*.

70 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Estonia*.

71 Ivanchenko, L. (2003) *Trafficking in Women: Monitoring of Situation in Estonia*. Presented in The Third Baltic Sea Women's Conference on Women and Democracy, Estonia.

72 Network against Trafficking in Human Beings. *Legislation in Estonia*.

Līdzīgi kā citās valstīs, galvenā starptautiskā organizācija, kas līdzdarbojas cilvēku tirdzniecības novēršanā un strādā ar upuriem, ir Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM). Tā sadarbojas arī ar Igaunijas valdību, tostarp valsts ir finansējusi IOM izdotu upuru palīdzības rokasgrāmatu sociālajiem darbiniekiem.⁷³ Darbā, kas saistīts ar cilvēku tirdzniecību, ir iesaistījušās arī vairākas Igaunijas vietējās NVO, kuras lielākoties darbojas ar citu valstu, piemēram, ASV, atbalstu.

Juridiskais Cilvēktiesību Informācijas centrs (*Legal Information Centre for Human Rights – LICHR*) kopš 1999. gada pēta un analizē cilvēku tirdzniecības situāciju Igaunijā.⁷⁴

Ar cilvēku tirdzniecības upuru atbalstu Igaunijā nodarbojas AIDS novēršanas centrs, kas sadarbībā ar NVO „Dzīvošana rītdienai” un Somijas Feministu līgu ir izstrādājis programmu “Sieviešu tirdzniecības uzticības telefona serviss”. To atbalsta ASV vēstniecības Sabiedrisko lietu nodaļa Tallinā. Šis karstais telefons galvenokārt darbojas kā cilvēku tirdzniecības prevencijas mehānisms, taču ar tā starpniecību organizācijai ir iespēja sniegt palīdzību upuriem, tos informējot par pieejamo sociālo rehabilitāciju.⁷⁵

NVO “Dzīvošana rītdienai” mērķis ir efektīva jauniešu seksuālā izglītošana. Organizācijas darbinieki jauniešiem pasniedz interaktīvas lekcijas un seminārus par seksualitātes, dzimtes, HIV/AIDS un STS jautājumiem. Līdzīgi darbojas arī AIDS Informācijas un atbalsta centrs. Aktualizējoties cilvēku tirdzniecības jautājumiem, centrs ir sācis strādāt arī ar cilvēku tirdzniecības upuriem.⁷⁶ „Dzīvošana rītdienai” un AIDS Informācijas un atbalsta centrs ir dokumentējuši Igaunijā pastāvošo situāciju attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, kā arī organizējuši NVO tīklu šīs tirdzniecības apkarošanai, un piedāvājuši no cilvēku tirdzniecības cietušajām sievietēm psiholoģisko atbalstu, juridisko un medicīnisko palīdzību.⁷⁷

Vēl viens centrs, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības jautājumiem ārpus Tallinas, ir Tartu bērnu atbalsta centrs. Tas ir izveidots 1995. gadā ar mērķi palīdzēt pamestajiem un ļaunprātīgi izmantotajiem bērniem vai viņu ģimenes locekļiem. Projekta “Igauniju jaunieši – lelles cilvēku tirdzniecībā?” ietvaros šis centrs Igaunijā veic izglītošanu par šiem jautājumiem, kā arī nodarbojas ar preventīviem pasākumiem, apmācot Tartu pilsētas un reģiona 9. un 12. klašu skolēnus un skolotājus. Tādējādi centrs cenšas palielināt skolēnu un visas sabiedrības zināšanas par cilvēku tirdzniecības problēmām, līdz ar to samazinot jauniešiem risku kļūt par tirdzniecības upuriem.⁷⁸

Kopumā jāsecina, ka Igaunijā, attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, vairāk notiek pievēršanās cilvēku tirdzniecības preventīvajiem pasākumiem. Galvenās mērķa grupas te ir sievietes un bērni, fokusējot uzmanību seksuālajai ekspluatācijai, tādējādi otrajā plānā atstājot vīriešus kā cilvēku tirdzniecības riska grupu. Igaunija ir ratificējusi visus svarīgākos starptautiskos līgumus attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, taču pašas valsts likumi par cilvēku tirdzniecību ir nepilnīgi. Tomēr Nacionālā rīcības plāna izveide norāda uz pozitīvām attīstības tendencēm šajā jomā. Igaunijā cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācija ir lielā mērā atkarīga no NVO aktivitātēm, valsts darbība šajā jomā vēl ir attīstības procesā.

73 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Estonia*.

74 Ivanchenko, L. (2003) *Trafficking in Women: Monitoring of Situation in Estonia*. Presented in The Third Baltic Sea Women's Conference on Women and Democracy, Estonia.

75 *Project for the Prevention of Adolescent Trafficking*.

76 Ibid.

77 Ibid.

78 Tartu Child Support Center. *Projects*.

KRIEVIJA

Situācijas raksturojums

Krievija ir gan cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes, gan tranzīta un mērķa valsts – upuri ir kā vīrieši, tā sievietes un arī bērni. Komerciālai seksuālai ekspluatācijai sievietes tiek pārvietotas uz vairāk nekā 50 valstīm. Piespiedu darba un seksuālās ekspluatācijas nolūkos no Tālo Austrumu apgabaliem vīrieši un sievietes tiek vesti uz Ķīnu, Japānu un Dienvidkoreju. Krievija ir tranzīta un mērķa valsts sievietēm un vīriešiem no Centrālās Āzijas, Austrumeiropas, arī Ukrainas un Ziemeļkorejas; tālākais ceļš ved uz Rietumeiropu un Tuvajiem Austrumiem gan piespiedu darbam, gan seksuālai izmantošanai.

Cilvēku tirdzniecība Krievijā notiek arī valsts robežās, veidojoties sieviešu plūsmai no lauku apvidiem uz pilsētām seksuālajai ekspluatācijai. Tālajos Austrumos pastāv piespiedu darbs ar jūru saistītajās rūpniecības nozarēs. Celtniecības un lauksaimniecības nozarēs strādā gan federācijas ietvaros pārvietotie, gan no Centrālās Āzijas ievestie vīrieši.⁷⁹

Līdzīgi, kā citās valstīs, Krievijas Federācijā pastāv datu trūkums par cilvēku tirdzniecību. Oficiālu datu trūkums par cilvēku tirdzniecības apmēriem Krievijā atspoguļo uzskaites problēmas ne vien nacionālajā, bet arī starptautiskajā līmenī. Publiski pieejami vienīgi dažādi pieļāvumi un aprēķini, ko dod dažādas organizācijas un institūcijas. Cilvēku tirdzniecības statistika Krievijas gadījumā ir cieši saistīta ar aplēsēm par starptautiskās migrācijas, tostarp nelegālās migrācijas, apmēriem.

Saskaņā ar IOM publicētajiem lešlietu ministrijas datiem, Krievijā gadā ierodas 12-15 miljoni imigrantu, kuru galvenais ierašanās iemesls ir pagaidu darba meklējumi. Savukārt no 500 000 līdz 1,5 miljoniem Krievijas pilsoņu, iespējams, strādā aiz robežām.⁸⁰

Starptautiskā darba organizācija (*International Labour Organization*) norāda, ka nelegālo imigrantu skaits Krievijā ir ap 5 miljoniem, no kuriem 20% ir piespiedu darba upuri, visbiežāk parādsaistību dēļ.⁸¹ 2005. gadā valdība amnestēja vairāk nekā 7300 nelegālos Krievijā nodarbinātos migrantus, preventīvi ierobežojot iespēju, ka viņi tiks pakļauti ekspluatācijai, kas ir galvenā cilvēku tirdzniecības forma Krievijā.⁸²

Pēc UNICEF novērtējuma, Krievijas un Baltkrievijas starptautisko cilvēku tirdzniecības upuru skaits ir robežās no 600 000 līdz 800 000.⁸³ Bieži cilvēku tirdzniecība ir saistīta ar seksuālo ekspluatāciju. Pēc Maskavas milicijas informācijas, Maskavā ir vairāk nekā 70 000 ievestu upuru, kas spiesti nodarboties ar prostitūciju. 90 % no tiem ir sievietes, no kurām savukārt 80% nav sasniegušas 18 gadu vecumu⁸⁴, kas norāda uz bērnu tirdzniecības ievērojamo apjomu. 2005. gada pirmajos sešos mēnešos Krievijā tika ierosinātas vismaz septiņas seksuālās un darba cilvēku tirdzniecības lietas⁸⁵.

Cilvēku tirdzniecības apkarošana Krievijas Federācijā ir cieši saistīta ar pašreizējām migrācijas politikas prioritātēm, kas paredz migrācijas kontroles nostiprināšanu, robežu un

79 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Russia*

80 International Organization for Migration. *Russian Federation*.

81 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Russia*

82 Ibid

83 UNICEF (2006) *Russia, CIS World's Second Biggest Human Trafficking Market*

84 The Angel Coalition. *Trafficking from Russia & the CIS: History & Trends*

85 Human Trafficking & Modern-day Slavery. Russian Federation.

imigrācijas kontroles uzlabošanu, darbaspēka migrācijas pārvaldes darba optimizēšanu, uz cilvēktiesībām balstītu pieeju darbā ar patvēruma meklētājiem un neregulārajiem migrantiem, institucionalizāciju, bēgļu centru izveidi un atgriešanās programmu izstrādi, un, visbeidzot, pārrobežu noziegumu, it sevišķi cilvēku tirdzniecības un kontrabandas, ierobežošanu.⁸⁶

Cilvēku tirdzniecības prevencijas un apkarošanas aktivitātēs, kā arī upuru rehabilitācijā Krievijas valsts institūcijas sadarbojas ar ārvalstu tiesībsargājošajām struktūrām, krievu un starptautiskajām NVO un IOM. Saskaņā ar IOM Kaļiņingradas apgabālā veiktā pētījuma⁸⁷ informāciju darbā pret cilvēku tirdzniecību ir iesaistītas vairākas valsts institūcijas: milicija (t.sk. vairākas milicijas pakļautībā esošas pārvaldes), prokuratūra, robeždienests, tiesas, migrācijas un pasu – vīzu dienesti, nodokļu pārvaldes, Ārlietu ministrija, Nodarbinātības dienests, Valsts Darba inspekcija.

Likumdošana⁸⁸

Krievija ir parakstījusi un 2004. gadā ratificējusi ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību, Protokolu par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu.⁸⁹ Tajā pašā gadā ir ratificēts arī konvencijas otršais Protokols pret migrantu nelikumīgu ieviešanu pa zemes, jūras un gaisa ceļiem.

Krievijā likums pret cilvēku tirdzniecību nav pieņemts, tā izstrāde norit jau kopš 2002. gada, kad Krievijas Federācijas Valsts Domes Likumdošanas komitejā tika izveidota darba grupa (*Межведомственная рабочая группа*), kuras sastāvu veido deputāti, saistīto ministriju pārstāvji un speciālisti, kā arī NVO pārstāvji. Šī darba grupa izstrādājusi likumprojektu „*Par pret darbību cilvēku tirdzniecībā*”, kurā noteikti pret darbības cilvēku tirdzniecībai tiesiskie pamati, federālo institūciju, tiesībsargājošo iestāžu un sabiedrisko apvienību un organizāciju savstarpējās koordinācijas kārtība. Likumprojekts ir plaši apspriests konferencēs un semināros, kurās piedalījās arī Valsts Domes, republiku un apgabalu deputāti, ministriju pārstāvji, NVO pārstāvji, kā arī ANO un Eiropas Padomes eksperti. 2003. gada februārī un 2006. gada maijā likumprojektu apsprieda parlaments. Šobrīd minētā darba grupa papildina esošo likumprojektu ar komentāriem un ministriju, resoru un politisko partiju pieprasīto informāciju.

2004. gada janvārī notika Pirmā Viskrievijas asambleja par pret darbību cilvēku tirdzniecībai, kurā piedalījās dažādu institūciju pārstāvji, to skaitā vairāk nekā 80 NVO pārstāvji no visiem Krievijas reģioniem, kas pēdējo 10 gadu laikā bija nodarbojušies ar cilvēku tirdzniecības problēmu. Asamblejas pamatmērķis bija plašas stratēģijas izstrāde cilvēku tirdzniecības un vergu darba upuru profilakses programmas iedzīvināšanai Krievijas teritorijā un koordinējošas institūcijas izveide, kurai būtu jāuztur saikne starp NVO un valsts varas orgāniem. Otrajā vispārējā asamblejā, kas notika 2006. gada

86 Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor (2005) *Country Reports on Human Rights Practices: Russia*

87 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области.*

88 Likumdošanas aprskats sagatavots, pamatojoties uz IOM informāciju: Международная организация по миграции. *Документы и факты*

89 United Nations Office on Drugs and Crime (2003) *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*

26. martā, tika apspriests Darba grupas sagatavotais ziņojums par situāciju cīņā pret cilvēku tirdzniecību un verdzību Krievijā.

Pirmās nozīmīgās ar cilvēku tirdzniecības problemātiku saistītās izmaiņas Krievijas Kriminālkodeksā notikušas 2003. gada decembrī, kad pieņemts federālais likums „*Par grozījumiem un papildinājumiem Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā*”. Jaunā likuma versija kriminālatbildību paredz par tirgošanos ar cilvēkiem, vergu darba izmantošanu, nepilngadīgo iesaistīšanu prostitūcijā, prostitūcijas organizēšanu, materiālu un priekšmetu ar pornogrāfiskiem attēliem izgatavošanu un apriti, materiālu un priekšmetu ar pornogrāfiskiem nepilngadīgo attēliem izgatavošanu un apriti.⁹⁰ Šis likums cilvēku tirdzniecību interpretē kā personas pirkšanu un pārdošanu, vervēšanu, pārvešanu, slēpšanu vai saņemšanu, kas īstenota ar nolūku ekspluatēt.⁹¹

Būtisku ieguldījumu cīņā ar cilvēku tirdzniecības organizētājiem sniedzis federālais likums „*Par valsts aizsardzību cietušajiem, lieciniekiem un citiem kriminālās tiesvedības dalībniekiem*”⁹², kas stājās spēkā 2005. gada 1. janvārī, un paredz kompleksu risinājumu aizsargājamo personu un viņu piederīgo drošības garantēšanai (t.sk. dzīvesvietas, dokumentu, ārienes maiņas, personīgās vai īpašuma apsardzes nodrošināšanu utt.).

Ar mērķi nodrošināt sistemātisku noziegumu prevencijas, noskaidrošanas, atklāšanas un izmeklēšanas darbu nelegālās migrācijas, cilvēku tirdzniecības un vergu darba izmantošanas jomā, Iekšlietu ministrijas Izmeklēšanas komitejā ir izveidota specializēta apakšstruktūra. Starp citiem Krievijas veiktajiem pasākumiem jāmin metodisko rekomendāciju izstrāde cilvēku tirdzniecības izmeklēšanai, sniedzot krimināltiesiskās pazīmes cilvēku tirdzniecībai, tās gadījumu atklāšanas un izmeklēšanas metodes un paņēmienus, savstarpējās komunikācijas jautājumu izvērtējumu u.c.

Sociālā rehabilitācija un reintegrācija

Krievijā valsts atbalstu cilvēku tirdzniecības upuriem var nodrošināt Veselības un sociālās attīstības ministrijas Galvenā darba un sociālās attīstības pārvalde, kā arī Galvenā sociālās palīdzības un darba pārvalde. Krievijas sociālās palīdzības sistēma ir vērsta pamatā uz sociāli neaizsargātajām grupām un pēdējos gados arī uz cilvēkiem, kuri nonākuši grūtā dzīves situācijā”. Viņiem ar pašvaldību sociālo dienestu starpniecību pieejami naudas pabalsti, dzīvesvietas izmaksu segšana, dažādi atvieglojumi, nomitināšana sociālajās iestādēs u.c. veida palīdzība. Tāpat pastāv iespēja cilvēku tirdzniecības upurus iesaistīt sistēmā, kas domāta no vardarbības ģimenē cietušajām sievietēm.⁹³

Krievijas reģionos ir tikai atsevišķi piemēri, kad valsts varas iestādes ir sniegušas upuriem palīdzību (un arī tad pateicoties NVO aktivitātēm). Kā viena no galvenajām problēmām tiek minēta dalītas infrastruktūras nepieciešamība sievietēm, kuras cietušas no seksuālās ekspluatācijas un no vardarbības ģimenē.⁹⁴ ES un IOM projekta ietvaros,

90 Likums Nr. 162-ФЗ. Attiecīgi panti 127.1; 127.2.; 240.p, 3. daļa; 241.; 242.; 242.1.

91 Международная организация по миграции. *Документы и факты*

92 Nr.119-ФЗ „О государственной защите потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства”

93 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области.*

94 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области, с. 77.*

kas uzsākts 2006. gada martā, ir paredzēta specializētu centru attīstība.

Kopumā Krievijā cilvēku tirdzniecības upuriem sniegtais atbalsts vērtējams kā nepietiekams, pat nesamērīgi mazs. Valdība galvenokārt paļaujas uz NVO kā tiesiskā, medicīniskā un psiholoģiskā atbalsta nodrošinātājam.⁹⁵ Saskaņā ar IOM datiem 2001. gadā palīdzību upuriem vai daļību sabiedrības informēšanas kampaņās spēja nodrošināt aptuveni 30 organizācijas. Šis skaits 2006. gadā ir palielinājies līdz 100, kas norāda uz pozitīvām attīstības tendencēm. Varas iestādes ir uzlabojušas sadarbību ar NVO, atsevišķās pašvaldībās starp NVO un miliciju pastāv formālas vai neformālas vienošanās par upuru nosūtīšanu pie sociālās palīdzības un pakalpojumu sniedzējiem, kā arī otrādi – sociālā darba speciālisti motivē upurus vērsties milicijā.⁹⁶ Tomēr ASV savā 2006. gada ziņojumā iesaka tālāk attīstīt pašvaldību sadarbību ar NVO patversmju un krīzes centru izveidē. Līdz 2006. gada pirmajai pusei visā Krievijas teritorijā bija tikai trīs krīzes centri ar stacionārās uzņemšanas iespējām.⁹⁷

ASV Valsts departamenta ziņojumā norādīts, ka Krievijā šobrīd upuru aizsardzību un atbalstu nodrošina *ad hoc*, proti, sniegtā palīdzība ir vienreizējs pasākumu kopums konkrētā sociālā gadījumā, tāpēc lielā mērā tā ir atkarīga no vietējām un reģionālajām varas iestādēm. Rehabilitācijas sniegšana nav valstiski formalizēta un ir atkarīga no attiecībām starp NVO un vietējās pārvaldes ierēdņiem. Tāpēc Krievijai palīdzības sniegšanai upuriem nepieciešams pieņemt un ieviest mūsdienīgus likumus. Federālā likuma pieņemšana garantētu nepieciešamo atbalstu upuriem visā Krievijas teritorijā un mazinātu finansiālo slogu, kas pašlaik deleģēts pašvaldībām.⁹⁸

Līdzīgi kā citās valstīs, arī Krievijas Federācijā būtiski pasākumi pret cilvēku tirdzniecību ir saistīti ar starptautiskās organizācijas IOM aktivitātēm. Kopš 2006. gada marta IOM ir projekta „Cilvēku tirdzniecības prevencija Krievijas Federācijā⁹⁹” īstenotāja. Šajā projektā ir iekļautas dažādas aktivitātes: rekomendācijas likumdošanas un valsts politikas uzlabošanai, preventīvo pasākumu veikšana (vērsti uz tiesībsargājošo iestāžu potenciāla stiprināšanu, sabiedrības informētības līmeņa celšanu, valsts un nevalstisko organizāciju kompetences celšanu, apaļā galda sēžu sasaukšanu starpinstiūciju sadarbības veidošanai. Attiecībā uz palīdzības sniegšanu upuriem, šī projekta ietvaros tiek meklēti risinājumi, kā nostiprināt valsts institūciju un pašvaldību līmeņa NVO potenciālu, kas ļautu upuriem sniegt pilnvērtīgāku rehabilitāciju un nodrošinātu viņu reintegrāciju. Tāpat upuriem tiek piedāvāta standartizēta palīdzība un pakalpojumi, ko nodrošina IOM Maskavas birojs, projekta partneri – valsts struktūras, NVO un starptautiskās organizācijas.¹⁰⁰

IOM ir arī galvenais sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējs cilvēku tirdzniecības upuriem Krievijā. 2007. gada martā darbu sāka IOM vadīts specializēts Rehabilitācijas centrs cilvēku tirdzniecības upuriem, kurā viņiem ir iespējas iegūt medicīnisko,

95 Ir izņēmumi, kad viena pašvaldība nodrošinājusi medicīnisko atbalstu ārvalstu izcelsmes upuriem, kamēr cita sniegusi psiholoģisko atbalstu.

96 Ibid.

97 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области*. с. 77.

98 Ibid.

99 *Prevention of Human Trafficking in the Russian Federation (PHTRU)* – Eiropas Komisijas finansēts projekts

100 Международная организация по миграции (2006) *Отчет об основных направлениях деятельности Бюро Международной организации по миграции в Российской Федерации в 2006 году*; International Organization for Migration. (2007) IOM Moscow Times, Issue 8. May 2007.

psiholoģisko un sociālo palīdzību, tādējādi sekmējot viņu iekļaušanos sabiedrībā un darba tirgū. Līdz 2007. gada maijam palīdzība ir sniegta 63 upuriem, kuri centrā nokļuvuši galvenokārt caur citu valstu IOM nodaļām.

Kopumā ir paredzēts, ka medicīnisko un psiholoģisko palīdzību, kā arī reintegrācijas pakalpojumus šajā centrā varēs iegūt 350 cilvēku. IOM Krievijas biroja palīdzības pasākumu kopums paredz sekojošus pakalpojumus¹⁰¹:

- tikšanās lidostā vai ieceļošanas vietā;
- īslaicīga naktsmītne IOM Maskavas biroja Rehabilitācijas centrā;
- augsti kvalificētas medicīniskās un psiholoģiskās palīdzības sniegšana Rehabilitācijas centrā;
- sociālas un tiesiskas konsultācijas Rehabilitācijas centrā;
- pavadīšana līdz Krievijas Federācijas pilsoņu galamērķim;
- pavadīšana līdz NVS valsts pilsoņa mērķa valstij;
- medicīnas darbinieka klātbūtne to cietušo, kuriem veselības apstākļu dēļ nepieciešama speciālista uzraudzība un palīdzība, pārbrauciena laikā;
- iekārtošanās un reintegrācijas pabalstu piešķiršana;
- došanās uz vietējām nevalstiskajām organizācijām tālāko konsultāciju, psiholoģiskās vai medicīniskās palīdzības sniegšanai vajadzības gadījumā;
- apmācība un konsultēšana reintegrācijas jautājumos; individuālo reintegrācijas plānu sastādīšana.

IOM norāda arī uz problemātiskajām jomām, kurās Krievijā cilvēku tirdzniecības kontekstā nepieciešami pilnveidojumi: institucionālā sadarbība valsts un starptautiskajā līmenī; speciālistu – sociālo darbinieku, psihologu, tiesībsargājošo institūciju darbinieku apmācība; krīzes centru infrastruktūras izveide; tīklu veidošana starp valsts sociālajiem dienestiem, NVO un tiesībsargājošajām iestādēm.¹⁰²

Kopsavilkumā jāsecina, ka Krievijā cilvēku tirdzniecības jautājumi cieši saistīti ar nelegālās migrācijas problēmu. Valsts ir ratificējusi galvenos starptautiskos likumus. Lai arī tās pašas iekšējā likumdošana attiecībā uz cilvēku tirdzniecību vēl nav līdz galam izstrādāta, taču šis noziegums kriminālajā likumdošanā ir definēts. Cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā visbūtiskākā loma ir NVO, jo speciāla valsts palīdzība šai grupai nav paredzēta. Tomēr NVO dominēšana rehabilitācijā rada zināmas problēmas, kas saistītas ar pakalpojumu sniegšanas reģionālajām atšķirībām un koordinētas sadarbības trūkumu.

101 Международная организация по миграции (2006) *Отчет об основных направлениях деятельности Бюро Международной организации по миграции в Российской Федерации в 2006 году*.

102 Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области*. с. 8-9.

UKRAINA

Situācijas raksturojums

Līdzīgi citām šeit apskatītajām valstīm, arī Ukraina pieskaitāma izcelsmes valstīm cilvēku tirdzniecībai seksuālās ekspluatācijas un piespiedu darba nolūkos. To valstu skaits, kurās Ukrainas pilsoņi nonāk, ir ap 50.¹⁰³

Ukrainas likumos un pētījumos, kā galvenās cilvēku tirdzniecības formas parādās seksuālā ekspluatācija un piespiedu darbs, turklāt tiek ņemta vērā gan sievietes, gan vīrieši, gan bērnu tirdzniecība. Definētās riska grupa ir jaunas (18 – 26 gadi), pamatā neprecētas sievietes no mazpilsētām un laukiem ar zemiem ienākumiem un vidējo vai vidējo speciālo izglītību. Apdraudēti ir arī vīrieši vecumā no 31 – 60 gadiem, ar vidējo vai vidējo speciālo izglītību, kuri īslaicīgi dodas pelnīt naudu uz ārzemēm. Bērni – upuri lielākoties ir jaunas meitenes vecumā no 13 līdz 18 gadiem, kuras parasti nāk no šķīrtām ģimenēm un ir piedzīvojušas vardarbību no savu patēvu puses.¹⁰⁴

2005. gadā Ukrainas valdība izveidoja īpašu departamentu cīņai pret cilvēku tirdzniecību, kurā strādā vairāk nekā 500 ierēdņu visā valstī. Darbībai pret cilvēku tirdzniecību ir izveidota valsts programma, kā arī veiktas izmaiņas Ukrainas likumdošanā, tostarp Kriminālkodeksā. Cilvēku tirdzniecības preventīvajos un apkarošanas pasākumos ir iesaistītas vairākas valsts institūcijas.

Ukrainā ir plašs NVO tīkls visā valsts teritorijā, kuru darbība ir saistīta ar palīdzības sniegšanu cilvēku tirdzniecības upuriem. 2006. gadā IOM apkopotā informācija liecina, ka darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir iesaistījušās vairāk kā 60 NVO un brīvprātīgo organizācijas (2001. gadā bija 20 šādas organizācijas).¹⁰⁵ Līdz 2006. gadam Ukrainā bija izveidota viena nacionāla mēroga karstā tālruņa līnija, ko vada nevalstiskā organizācija „La Strada-Ukraine”¹⁰⁶, un 19 reģionālās “karstā” tālruņa līnijas. “Karstie” tālruņi sniedz konsultācijas cilvēkiem, kuri vēlas doties uz ārzemēm; pa tiem iegūst informāciju no personām, kas meklē uz ārzemēm aizbraukušos, kā arī tie palīdz veidot kontaktu ar upuriem, kam nepieciešama palīdzība.

Ukrainā īpaši labi ir izstrādāts ārzemēs pazdušo pilsoņu meklēšanas mehānisms, kurā piedalās gan valsts institūcijas, gan Ukrainas un starptautiskās NVO. Šajā procesā īpaša nozīme ir jau minētajiem “karstajiem” tālruņiem, jo 70% gadījumu ārzemēs pazdušo pilsoņu meklēšana ir uzsākta tieši pēc zvana uz kādu no šiem tālruņiem.¹⁰⁷ Iegūtā informācija tālāk tiek nodota valsts iestādēm (tiesībsargājošajām aģentūrām, Ģimenes un jauniešu lietu komitejai, Ukrainas Ārlietu ministrijai u.c.), kā arī vēstniecībām vai NVO valstī, uz kuru pazdušais braucis. Veiksmīgas meklēšanas gadījumā upuris tiek nogādāts atpakaļ mājās, kur saņem nepieciešamo rehabilitāciju.

103 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Ukraine*

104 Network against trafficking in human beings. *Ukraine*

105 International Organization for Migration (2006), *Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine. Mission in Ukraine*

106 Karsto telefonu finansē Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE)

107 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 30.

2. tabulā, pamatojoties uz „La Strada – Ukraine” cilvēku tirdzniecības upuru aptauju, ir apkopotas tās organizācijas, kuras ir visaktīvākās upuru atgriešanā mājās.

2. tabula.

Organizācijas, kuras palīdzējušas upuriem atgriezties Ukrainā

Organizācija	Skaits %
Starptautiskā Migrācijas organizācija	66
Ukrainas vēstniecības ārzemēs	29
Galamērķa valsts policija	25
Nevalstiskās organizācijas	12
Ģimene/draugi	7
Eiropas Drošības un sadarbības organizācija	4
Klienti	2
Cits	9

Avots: *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) // State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, Kiev., pp. 49.

Tomēr „La Strada-Ukraine” 2004. gadā veiktajā pētījumā¹⁰⁸ norādīts, ka ne visi no šādi repatriētajiem pilsoņiem identificējami kā cilvēku tirdzniecības upuri un vadoties no to cilvēku, kuriem sniegta palīdzība, tālākās rīcības izdala divas grupas: (1) „apzinīgie” (*conscientious*) upuri, kuri ir patiešām nokļuvuši grūtībās un pēc atrašanas un atgriešanas mājās vairs nedodas uz ārzemēm; (2) „neapzinīgie” (*non-conscientious*) upuri, kuri parasti ir zinājuši, ka dodas strādāt prostitūcijā, bet situācijā, kad darba apstākļi nav atbilstuši gaidītajam, tie izmanto starptautisko un nevalstisko organizāciju palīdzību, lai bez maksas atgrieztos mājās. Šie upuri saņem visu finansiālo un sociālo palīdzību, taču diezgan ātri atkal dodas uz ārzemēm.¹⁰⁹

Šis dalījums norāda uz cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas problēmu, kas pastāv visās valstīs, kuras saskaras ar cilvēku tirdzniecību. 2006. gada ASV valdības ziņojumā minēts vēl cits Ukrainas vājais punkts, kas arī kavē cilvēku tirdzniecības apkarošanu. Tās ir grūtības izveidot uzticamas liecinieku programmas, kas nodrošinātu upuru konfidencialitāti, jo pretējā gadījumā upuri nevēlas liecināt tiesā. Kā liecina ziņojums, gada laikā (2006. gads), Ārlietu ministrija ir repatriējusi 498 cilvēku tirdzniecības upurus, valdība ziņojusi par 446 upuriem, tai pašā laika periodā ierosinātas 95 lietas par cilvēku tirdzniecību un atrisinātas 78 lietas.¹¹⁰

108 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 30.

109 Ibid, pp. 13.

110 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report: Ukraine*

Likumdošana

Ukraina ir ratificējusi vairākus starptautiskos pret cilvēku tirdzniecību vērstos likumus un konvencijas. Svarīgākais no tiem ir 2000. gada ANO Ģenerālās Asamblejas laikā pieņemtais Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu. Ukrainā ratificētie starptautiskie likumi un konvencijas ir iekļauti valsts likumu normās, turklāt pretrunu gadījumā starptautiskie likumi ir stiprāki par valsts mēroga likumiem, tādējādi valstī nodrošinot starptautisko cilvēktiesību normu ievērošanu.¹¹¹

Ukrainas likumos cilvēku tirdzniecība ir definēta kopš 1998. gada, šobrīd uz to attiecas pants jaunajā Kriminālkodeksā, kas ir spēkā no 2001. gada, tas vērstas gan pret tirdzniecību ar pieaugušajiem, gan bērniem. Likumā cilvēku tirdzniecība definēta kā seksuāla ekspluatācija, izmantošana pornogrāfijas biznesā, iesaistīšana krimināli sodāmās darbībās, parādu verdzība, adopcija komerciālos nolūkos, izmantošana bruņotā konfliktā, vai personas darba ekspluatācija. No 1998. līdz 2005. gadam pēc šiem likuma pantiem bija ierosinātas vairāk nekā 1 300 lietas, turklāt ierosināto lietu skaits ar katru gadu aug (no divām 1998. gadā līdz 262 lietām 2004. gadā).¹¹²

Pirmais būtiskais politikas dokuments, kas saistīts ar cilvēku tirdzniecības problemātiku, Ukrainā izdots 1999. gadā ar nosaukumu „Programma par sievietēm un bērnu tirdzniecības novēršanu 1999. – 2001. gadam”. Tās galvenais uzsvars likts uz preventīvo pasākumu veikšanu, sadarbības veidošanu starp valsti un NVO, kā arī valsts institūciju darbības koordinēšanu. 2002. gadā Ukrainas valdība pieņēma „Komplekso programmu pret cilvēku tirdzniecību 2002-2005. gadam”. Šīs programmas galvenie virzieni ir cilvēku tirdzniecības preventīvie pasākumi, cilvēku tirgotāju vajāšana, upuru atgriešana mājās, rehabilitācija un reintegrācija sabiedrībā.¹¹³ Atšķirībā no pirmās programmas, šeit kā cilvēku tirdzniecības upuri ir definēti arī vīrieši, daudz vairāk uzmanības pievērsts cīņai pret cilvēku tirdzniecību organizācijai, tostarp paredzot institucionālas izmaiņas, t.i., īpašu valsts iestāžu struktūrvienību dibināšanu tieši šim mērķim. Vairāk uzmanības pievērsts arī sociālajai palīdzībai cilvēku tirdzniecības upuriem, ietverot specializētu krīzes un rehabilitācijas centru izveidi. Šīs programmas galvenie īstenotāji ir valsts institūcijas, NVO un starptautiskās organizācijas.

Kompleksās programmas ieviešanas koordināciju veic Ukrainas Ministru kabineta Starptautiskās koordinācijas padome cīņai ar cilvēku tirdzniecību. Kopumā jāsecina, ka programmā valsts atbildība ir galvenokārt noteikta attiecībā uz cilvēku tirdzniecības prevenciju, informācijas iegūvi par potenciālajiem upuriem un to atgriešanās Ukrainā nodrošināšanu, kā arī cilvēku tirdzniecības apkarošanu. Savukārt, lai nodrošinātu upuriem nepieciešamo rehabilitāciju, valsts iestādes veido sadarbību ar NVO un starptautiskajām organizācijām.

111 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 8.

112 *Ibid.*

113 Network against trafficking in human beings. *Ukraine*

Sociālā rehabilitācija un reintegrācija

Cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācija ir pēdējais posms procesā, kas sākas ar preventīvo pasākumu veikšanu, informācijas iegūšanu par ārzemēs pazudušajiem valsts pilsoņiem, to meklēšanu un atrašanu, nogādāšanu atpakaļ Ukrainā, kam seko upura rehabilitācija un reintegrācija sabiedrībā. Visos šajos posmos norit sadarbība starp valsts iestādēm un nevalstisko sektoru, taču tieši attiecībā uz pēdējo posmu – rehabilitāciju un reintegrāciju – NVO loma ir visnozīmīgākā.

Ukrainā cilvēku tirdzniecības upura statusu piešķir tiesas ceļā, tādējādi valsts paredzēto sociālo palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem ir iespējams saņemt tikai tad, ja tie izvēlas liecināt tiesā. Savukārt NVO var nodrošināt rehabilitāciju arī tiem upuriem, kas nevēlas liecināt pret cilvēku tirdzniecības organizētājiem.¹¹⁴ Šeit gan jāpiebilst, ka, piemēram, IOM vadītajā Rehabilitācijas centrā priekšroka tiek dota upuriem, kuri sadarbojas ar policiju un liecina tiesā, viņi saņem arī papildus finansiālo palīdzību un apmaksātu advokātu. Organizācijas „La Strada-Ukraine” veiktajā pētījumā šāds modelis tiek kritizēts un ieteikts upura statusu piešķirt jau pirmstiesas izmeklēšanas laikā.¹¹⁵

Ukrainā cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācija organizēta pēc reģionālā principa. Upuri no citām valstīm parasti ierodas galvaspilsētā Kijevā, kur saņem primāri nepieciešamo palīdzību, tad pēc upura prasības viņš/-a tiek nosūtīts uz partnerorganizāciju atbilstošajā rajonā, kur saņem sociālo atbalstu un turpina reintegrāciju. Ukrainā ir izveidots aptuveni 1 200 organizāciju tīkls, kas ietver gan valsts, gan nevalstiskās un reģionālās organizācijas visos valsts apgabalos, tādējādi ļaujot piemērot šāda veida rehabilitācijas modeli.¹¹⁶

Attiecībā uz cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitāciju Ukrainā kā galvenās NVO jāmin, pirmkārt, Starptautiskā Migrācijas organizācija (IOM) un, otrkārt, „La Strada-Ukraine”.

IOM aktivitātes pret cilvēku tirdzniecību Ukrainā tika uzsāktas 1998. gadā. Tās tika un joprojām tiek īstenotas trīs virzienos¹¹⁷: (1) preventīvais darbs, (2) lietu ierosināšana, atbalstot izpildvaras, tiesībsargājošo un tiesas institūciju darbību, (3) upuru aizsardzība un reintegrācija, sniedzot palīdzību un atbalstu cilvēku tirdzniecības upuriem, kas ir atgriezušies savā dzimtenē. IOM cilvēku tirdzniecības upuriem finansē atgriešanos Ukrainā, piešķir finansiālo palīdzību trīs mēnešu ilga rehabilitācijas kursa iziešanai, kā arī palīdz ar kursiem darba uzsākšanai nepieciešamo prasmju apguvei.

Nozīmīgākās IOM īstenotās aktivitātes ir sekojošas: Cilvēku tirdzniecības nodaļas izveidošana Iekšlietu ministrijā 2000. gadā; Ukrainas starpministriju koordinācijas grupas pret cilvēku tirdzniecību izveidošana 2001. gadā; dokumentālās filmas „Klusuma lūgšana” uzņemšana 2001. gadā; NVO tīkla izveidošana un to darbinieku apmācība reintegrācijas palīdzības sniegšanā, kā arī cilvēku tirdzniecības upuru Rehabilitācijas Centra izveidošana Kijevā 2002. gadā.¹¹⁸ Blakus šīm aktivitātēm IOM ir arī lielākais statistisko datu avots¹¹⁹ par cilvēku tirdzniecības upuriem sniegto rehabilitāciju un to

114 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 13.

115 *Ibid.*, pp. 13.

116 *Ibid.*, pp. 15.

117 International Organization for Migration (2006) *Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine*. Mission in Ukraine

118 IOM Ukraine, *Counter-Trafficking Program Fact Sheet*

119 International Organization for Migration (2006) *Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine*. Mission in Ukraine

reintegrāciju darba tirgū un sabiedrībā. Pēc IOM Ukraina datiem, kopumā sociālās rehabilitācijas pakalpojumus laika posmā no 2000. līdz 2006. gadam ir saņēmuši **3544** cilvēku tirdzniecības upuri. 2006. gadā IOM Ukraina organizācijā palīdzību saņēma 761 sieviete un 176 vīrieši (kopā 937 cilvēku tirdzniecības upuri).

3. tabula.

Organizācijas tips, kuras nosūtījušas upurus pēc palīdzības uz IOM Ukraina

Organizācijas	2001	2002	2003	2004	2005	2006
IOM biroji ārpus Ukrainas	95	108	42	45	86	66
Nevalstiskās organizācijas	129	205	440	552	727	824
Tiesībsargājošās institūcijas Ukrainā	30	15	28	9	9	16
Citas institūcijas un organizācijas	--	4	15	20	6	31
Kopā	254	332	525	626	828	937

Avots: IOM Ukraine, Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine// <http://www.iom.org.ua>

IOM dati liecina, ka visvairāk upuru uz IOM Ukraina nosūta NVO. Kā redzams 3. tabulā, 2006. gadā dažādas NVO uz IOM nosūtījušas 824 upurus, kamēr tiesībsargājošās institūcijas pēc palīdzības uz IOM nosūtījušas tikai 16 upurus. Jāpiebilst gan, ka daži upuri sākotnēji ir nosūtīti uz NVO tieši no tiesībsargājošajām institūcijām. IOM dati rāda, ka laikā no 1998. gada līdz 2006. gadam Ukrainas Iekšlietu ministrija ir ierosinājusi 1664 cilvēku tirdzniecības lietas.

Ukrainas IOM cilvēku tirdzniecības upuriem pirmām kārtām palīdz atgriezties mājās, kā arī sniedz konsultācijas, medicīnisko un psiholoģisko palīdzību, un palīdz atrisināt nodarbinātības un izglītības jautājumus.

4. tabula.

IOM Ukraina sniegtā palīdzība cilvēku tirdzniecības upuriem sadarbībā ar citām NVO 2006. gadā.

Palīdzības veids	Palīdzības saņēmēju skaits
Palīdzība lidostā	28
Palīdzība ostā	81
Patvēruma (pajumtes) nodrošināšana	33
Transports	537
Konsultāciju/ informācijas sniegšana	937
Arodapmācība, profesionālā apmācība/ izglītība	403
Medicīniskā palīdzība	787
Psiholoģiskais atbalsts	658
Juridiskie pakalpojumi	327
Mājoklis	436

Pases atjaunošana	26
Ģimenes atbalsts	595
Rehabilitācijas centra pakalpojumi	204

Avots: IOM Ukraine, Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine// <http://www.iom.org.ua>

Kā liecina Ukrainas IOM publiskotā informācija, 75% upuru ir iekļāvušies darba tirgū un ir nodarbināti, 9% ir atsākuši mācības izglītības iestādēs, 2% ir atgriezušies ārzemēs.¹²⁰ Ukrainas IOM apkopotie dati par upuru nodarbinātības statusu pēc palīdzības saņemšanas 2006. gadā liecina, ka visvairāk cilvēku tirdzniecības upuru sākuši strādāt privātās uzņēmējdarbības jomā (345 upuri), valsts uzņēmumos un institūcijās (268 upuri). 110 upuri ir studenti, 6 skolēni, 18 upuri ir bezdarbnieki, 4 cilvēki strādā seksuālo pakalpojumu industrijā Ukrainā, 17 ir atgriezušies ārzemēs.¹²¹ 98 no 2006. gadā Ukrainas IOM reģistrētajiem upuriem joprojām saņem palīdzību.

Otra organizācija ir „La Strada-Ukraine”¹²², kas dibināta 1997. gadā. Tās darbība ir vērsta pret cilvēku tirdzniecību, taču īpaša uzmanība pievērsta tieši sieviešu un bērnu tirdzniecības problemātikai. „La Strada-Ukraine” ir vairāki darbības virzieni¹²³: starptautiskās kampaņas, preventīvie un izglītojošie pasākumi, sociālās palīdzības sniegšana un “karstā” tālruņa līnijas nodrošināšana.

Sociālās palīdzības nodrošināšana cilvēku tirdzniecības upuriem „La Strada-Ukraine” gadījumā ietver medicīniskās, psiholoģiskās, juridiskās palīdzības sniegšanu, īstermiņa izmitināšanu u.c. upuriem nepieciešamos pakalpojumus. Sadarbībā ar citām organizācijām, ir izstrādāta upuru pārraudzības programma, kas veicina nepieciešamās palīdzības saņemšanu, tā norit sešus mēnešus, taču, ja nepieciešams, tā var tikt pagarināta. Šī programma nodrošina arī, ka upuri, kas sākotnēji ir atteikušies no piedāvātās palīdzības un rehabilitācijas, dotajā laika periodā var pārdomāt un to tomēr saņemt.

Laika posmā no 1997 - 2005. gadam „La Strada-Ukraine” ir sniegusi sociālo palīdzību vairāk nekā 800 cilvēkiem, noturējusi 749 lekcijas riska grupu pārstāvjiem, sniegusi gandrīz 29 000 „karstā tālruņa” un Interneta konsultāciju, veikusi 10 pētījumus par cilvēku tirdzniecības problemātiku un cilvēktiesību jautājumiem, kā arī īstenojusi citas aktivitātes.¹²⁴

Starp „La Strada-Ukraine” veiktajiem pētījumiem īpaši jāpiemin sociālās rehabilitācijas novērtējums, kas tapis, aptaujājot 68 pārstāvjus no sociālos pakalpojumus piedāvājošajām valsts, NVO un starptautiskajām organizācijām.¹²⁵ Apmēram divas trešdaļas aptaujāto organizāciju bija praksē saskārušās ar sociālās palīdzības nodrošināšanu cilvēku tirdzniecības upuriem. Lielākā daļa šo organizāciju nodrošinājušas upuriem tikai

120 IOM Ukraine, Counter-Trafficking Program Fact Sheet

121 International Organization for Migration (2006) *Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine*. Mission in Ukraine
122 Veidota pēc Fonda pret sieviešu tirdzniecību (*Foundation against trafficking in women*) iniciatīvas. Šis fonds ir dibināts Nīderlandē 1980. gadu beigās, sadarbībā ar Polijas un Čehijas NVO 1990. gadu beigās fonds aizsāka „La Strada” programmu, kas vērsta uz sieviešu tirdzniecības novēršanu Centrālās un Austrumeiropas valstīs.

123 Network against trafficking in human beings. *Ukraine*.

124 Ibid.

125 *National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research)* (2004) // Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 47-50.

psiholoģisko un juridisko palīdzību, visretāk tās varējušas piedāvāt finansiālo palīdzību un patversmi. Tikai 16% no aptaujātajām organizācijām uzskatīja, ka spēj pilnībā apmierināt cilvēku tirdzniecības upuru vajadzības. Galvenā efektīvas sociālās palīdzības nodrošināšanas problēma ir finansiālo resursu trūkums; piektajai daļai no respondentiem pietrūcis nepieciešamo zināšanu; būtiska problēma ir arī nevēlēšanās sadarboties no upuru puses. Lai gan Ukrainā ar palīdzības sniegšanu nodarbojas plašs institūciju tīkls, vairākām organizācijām grūtības sagādājis arī atbilstošas partnerorganizācijas trūkums reģionā.

Organizācija „La Strada-Ukraine” 2004. gadā veiktajā pētījumā kritizē atsevišķus valsts īstenotos cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijas pasākumus. Tostarp norādīts, ka, lai gan medicīniskā aprūpe upuriem ir valsts nodrošināta, adekvātas palīdzības saņemšanu kavē upuru finansu resursu trūkums, jo valsts finansētā veselības aprūpe ne vienmēr nodrošina atbilstošas kvalitātes medicīniskos pakalpojumus. Problēmas rada arī medicīnas sistēmā pastāvošā korupcija, tādēļ NVO izvēlas pašas algot mediķus. Ar problēmām nākas saskarties arī centienos nodrošināt cilvēku tirdzniecības upuru nodarbinātību. Lai gan valsts institūcijas upuriem piedāvā palīdzību darba atrašanās, šādā ceļā darbu iegūst tikai nedaudzi, jo upuru zemā izglītības līmeņa dēļ. Nodarbinātības centri tiem var piedāvāt galvenokārt zemu kvalificētu un maz apmaksātu darbu, kuru tie strādāt nevēlas.¹²⁶

Kopsavilkumā jākonstatē, ka Ukrainā ir izstrādāti atbilstoši likumi, izveidots upuru meklēšanas mehānisms un labi attīstīts NVO un valsts sadarbības tīkls. Lai gan cilvēku tirdzniecības upuri galvenokārt ir sievietes, valstī uzmanība tiek pievērsta arī bērnu un vīriešu tirdzniecībai dažādos nolūkos. Joprojām pastāv zināmas problēmas ar upura statusa definēšanu, kas nosaka, ka valsts nozīme cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā ir neliela. Galvenā lomā ir NVO, kas no valsts saņem ļoti niecīgu atbalstu.

¹²⁶ National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research) (2004) // Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”, pp. 42-43.

SOCIĀLIE PAKALPOJUMI CIVĒKU TIRDZNICĪBAS UPURIEM LATVIJĀ

PAKALPOJUMU PIEDĀVĀJUMS

Sociālo pakalpojumu sniedzēji

2004. gadā izstrādātā un apstiprinātā Valsts programma cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004. – 2008. gadam ir pirmais politikas dokuments, kas valsts līmenī paredz ne tikai cilvēku tirdzniecības novēršanu, apkarošanu un preventīvo pasākumu īstenošanu, bet arī cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitāciju un iekļaušanos sabiedrībā, „sniedzot starpinstitucionāli koordinētus sociālā atbalsta pakalpojumus”¹²⁷. Pamatojoties uz programmas mērķiem un no tiem izrietošajiem rīcības virzieniem, 2004. gadā Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā tika veikti papildinājumi, iekļaujot valsts pienākumos sociālo pakalpojumu sniegšanu cilvēku tirdzniecības upuriem kā atsevišķai grupai, nosakot, ka „valsts nodrošina cilvēku tirdzniecības upuru sociālo rehabilitāciju”¹²⁸. Savukārt, sociālās rehabilitācijas saņemšanas kārtību un kritērijus personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri nosaka Ministru kabinets.

Pašvaldību sociālo dienestu darbība palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem balstās uz likumu „Par pašvaldībām” (spēkā no 09.06.1994.), kur 15. pantā par pašvaldību pastāvīgajām funkcijām un īpašajiem pienākumiem 7. punktā ir noteikts pašvaldībām nodrošināt sociālo palīdzību maznodrošinātajām ģimenēm un sociāli neaizsargātajām personām. Šajā grupā, stājoties spēkā MK noteikumiem Nr.32 „Noteikumi par sociāli mazaizsargāto personu grupām” (spēkā no 11.01.2005.), ir arī cilvēku tirdzniecības upuri.

Likumu normas politikas veidošanas līmenī teorētiski paredz atbildības sadali sociālo pakalpojumu nodrošināšanā starp valsts, pašvaldību un sabiedriskajām institūcijām.

Politikas īstenošanas līmenī pētījumā iegūtie dati par sociālo pakalpojumu nodrošinājumu un pakalpojumu sniedzēju pieredzi darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem liecina, ka Latvijā sociālos pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem pamatā nodrošina sabiedriskās organizācijas. Pētījumā tika iekļauti to sabiedrisko organizāciju sociālā darba un psiholoģijas speciālisti, kuriem ir pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem: RCS „Marta” (četri respondenti), Starptautiskā Migrācijas organizācija¹²⁹ (IOM Rīgas birojs) (divi respondenti), centrs pret vardarbību „Dardedze” (divi respondenti), Latvijas dzimtes problēmu centrs „Genders”(viens respondents), Talsu sieviešu un bērnu krīžu centrs (viens respondents). Jāpiebilst, ka minēto organizāciju darbība nav saistīta tikai ar cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitāciju. Šīs organizācijas strādā galvenokārt ar cilvēkiem (pamatā ar sievietēm un bērniem), kuri ir nonākuši dažādās krīzes situācijās vai cietuši no vardarbības, t.sk. arī ar cilvēku tirdzniecības upuriem.

¹²⁷ Valsts programma cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004. – 2008. gadam (MK rīkojums Nr. 132, 03.03.2004.)

¹²⁸ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (spēkā no 01.01.2003.), 13. panta 1. daļas 7. punkts (17.06.2004. grozījumi)

¹²⁹ Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM) ir starpvalstu valdību struktūra. Tā kā šīs organizācijas darbības principi attiecībā uz cilvēku tirdzniecības novēršanu un palīdzības sniegšanu balstās uz līdzīgiem principiem kā sabiedrisko organizāciju darbība, tad šī pētījuma ietvaros tā ir iekļauta sabiedrisko organizāciju mērķa grupā.

Otrs nozīmīgs sociālais partneris cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas darbā ir pašvaldību sociālie dienesti. Ja Rīgā palīdzību upuriem nodrošina pamatā sabiedriskās organizācijas, tad citos Latvijas reģionos šāda tipa organizāciju tikpat kā nav. Tāpēc pētījumā iekļautie pašvaldību sociālo dienestu darbinieki pamatā bija no šo reģionu pilsētām – Liepājas, Daugavpils, Rēzeknes, Valmieras, Jūrmalas, Ventspils un Jelgavas.

Lielo pašvaldību sociālie dienesti ārpus Rīgas līdz šim ir ļoti maz saskārušies ar cilvēku tirdzniecības problēmu. Šo dienestu pārstāvji norādīja, ka nenoliedzami problēma kā tāda pastāv, taču tā nebūtu uzskatāma par aktuālu. Sociālo dienestu darbinieku vērtējumi un viedokļi tāpēc drīzāk pamatojas viņu teorētiskajās zināšanās. Diemžēl vairāki pētījumā intervētie sociālo dienestu darbinieki nav arī pietiekami informēti par iespējām cilvēku tirdzniecības upuriem saņemt valsts apmaksāto sociālo palīdzību. Tāpat vairākās pašvaldībās nav izveidots sadarbības tīkls ar citām institūcijām vai organizācijām palīdzības sniegšanā. Galvenais iemesls tam ir prakses trūkums, kas līdz ar to nerada nepieciešamību izstrādāt stratēģiskos rīcības modeļus eventūālajam darbam ar upuri. Gadījumu skaits pašvaldību sociālajos dienestos un to struktūrvienībās nepārsniedz četrus cilvēkus, atsevišķās pašvaldībās nav bijis identificēts vēl neviens cilvēku tirdzniecības upuris. Vienlaikus, sociālajiem dienestiem ir uzkrāta pieredze darbā ar dažāda veida vardarbības upuriem. Tā ir labs pamats darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem, kas parasti ir cietuši gan no seksuālās, gan fiziskās, gan psiholoģiskās vardarbības.

- *Kamēr nav saskare ar konkrētiem cilvēkiem, mēs nemākam neko konkrētu pateikt. Ja būtu saskare, tad mēs to kaut kādā veidā izzinātu un ietu tālāk. Pašreiz, kamēr nav, mēs bez tā vairāk neko nezīnām.* (sociālās aprūpes pārvaldes struktūrvienības vadītāja)

- *Mūsu pašvaldībā šī problēma nav aktuāla savā ziņā, to mēs varam spriest pēc klientiem, kas ir vērsušies pie mums. Viņa ir diezgan pasīvā formā, ir arī aktuāla, bet nenonāk līdz mūsu centram. (...) Visi pakalpojumi ir jebkurai personu grupai izmantojami.* (sociālās aprūpes pārvaldes vadītāja)

Pašvaldību sociālās palīdzības un pakalpojumu struktūrvienību pārstāvju sniegtā informācija par iespējām strādāt ar cilvēku tirdzniecības upuriem liecina, ka šīs institūcijas savu darbību organizē atbilstoši rīkojumiem un lēmumiem „no augšas”. Proti, ja hierarhiski augstāka institūcija atzīs, ka, piemēram, sociālajam dienestam ir jāstrādā ar upuriem kā īpašu sociālo grupu, tad pakalpojumu sniedzēji to arī darīs, bet šobrīd, kā atzina kāda pašvaldības sociālās aprūpes centra direktore, tas neietilpst sociālā dienesta pienākumos.

Rīgas sociālajos dienestos skatījums uz cilvēku tirdzniecības problēmu ir nedaudz atšķirīgs. Šo dienestu darbinieki atzīst problēmas aktualitāti, īpaši vietējā darbaspēka emigrācijas kontekstā.

Apkopotā sociālā darba speciālistu pieredze, ļauj izdalīt divas sociālo darbinieku grupas: sociālā darba speciālisti ar un bez pieredzes darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Pirmo grupu pamatā veido sabiedrisko organizāciju sociālie darbinieki, bet otrajā grupā iekļaujas galvenokārt pašvaldību sociālo dienestu darbinieki. Līdz ar to jāsecina, ka sociālo pakalpojumu tiešais sniedzējs cilvēku tirdzniecības upuriem ir sabiedriskās organizācijas, savukārt pašvaldību sociālie dienesti ir drīzāk nevis patstāvīgi palīdzības sniedzēji, bet sabiedrisko organizāciju sadarbības partneri. Sociālo dienestu darbiniekiem

raksturīga nostāja, ka, sastopoties ar cilvēku tirdzniecības upura gadījumu, viņi būtu gatavi sniegt primāro palīdzību un nosūtīt klientu tālāk pie profesionāliem speciālistiem.

Tajās pašvaldībās, kuru teritorijās ir sabiedrisko organizāciju un valsts vai pašvaldību institūciju tīkls, kas iesaistās vai varētu iesaistīties palīdzības sniegšanā, sociālajiem darbiniekiem ir konkrētāka vīzija par iespējamajām rīcības stratēģijām un modeļiem. Tomēr arī šo dienestu pārstāvjiem raksturīga palīdzības nodrošināšanas deleģēšana uz institūcijām, kurām ir pieredze darbā ar cilvēkiem, kas nonākuši krīzes situācijās, vai cietuši no vardarbības. Jāsecina, ka savu funkciju sociālie dienesti saskata vairāk pirmā kontakta nodibināšanā, upura identificēšanā un nosūtīšanā pie šajā jomā profesionāla pakalpojumu sniedzēja.

Tā kā šobrīd valsts finansētos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sniegt ir tiesības RCS „Marta”, tad visbiežāk pašvaldību darbinieki norādīja tieši uz šo sabiedrisko organizāciju, kurai, pēc respondentu domām, ir ne tikai pieejams valsts finansējums, bet kurai ir arī vislielākā pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem un nepieciešamie cilvēku resursi šādu pakalpojumu sniegšanā. Sociālo dienestu darbinieki uzskata, ka RCS „Marta” var nodrošināt ievērojami efektīvāku palīdzību upuriem, nekā sociālais dienests, un ieguvējs šajā situācijā ir klients. Ar šādu argumentu atsevišķi sociālo dienestu darbinieki Rīgā pamato savu viedokli, ka sociālajiem dienestiem nemaz nav nepieciešams atsevišķs speciālists kā pastāvīgs darbinieks, kas strādātu ar cilvēku tirdzniecības upuriem.

- *Tie gadījumi „Martas” centrā (..) tiešām ir smagi. (...) Viņiem [RCS „Marta”] ir nauda, viņiem ir programma, viņiem ir pieejami dzīvokļi, psihologi un psihoterapeiti. Kāpēc mums būtu jāstrādā, ja mēs varam nodrošināt klientam labāku pakalpojumu caur viņiem? Viss tur ir. Nav mums daudz gadījumu, bet ja mums ir, tad mēs zinām, kur nosūtīt.* (sociālā dienesta darbiniece)

Liepājā un Daugavpilī 2003. gadā ar ASV vēstniecības finansiālu atbalstu tika izveidotas speciālas darba grupas (starpprofesionāļu komandas) darbam tieši ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Intervijās iegūtie dati liecina, ka šajās pašvaldībās, salīdzinājumā ar citām pašvaldībām, dažādu jomu speciālistu profesionālā sagatavotība ir augstāka, turklāt šo darba grupu dalībnieki ir izveidojuši savstarpējās sadarbības mehānismus. Līdz ar to šo pašvaldību kapacitātes pašvērtējums darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir samērā augsts.

- *(..) mēs esam gatavi strādāt ar tādiem klientiem, viss ir izveidots, un visi pakalpojumi ir izveidoti. Mums ir arī izveidota komanda tādām darbam.* (sociālā dienesta darbiniece)

IOM Rīgas birojs ir atsevišķi izdalāma organizācija, jo pēc būtības tā neiekļaujas divās lielākajās sociālo pakalpojumu sniedzēju grupās – pašvaldību institūcijās un sabiedriskajās organizācijās. IOM ir starptautiska starpvalstu valdību struktūra, kas ietver vairāk nekā 140 dalībvalstis un novērotājvalstis, tai ir aptuveni 200 biroji visā pasaulē.¹³⁰ Šīs organizācijas birojs Latvijā līdzās citiem darbības virzieniem pamatā nodrošina upuru repatriāciju, sazinoties ar citu valstu IOM birojiem vai Latvijas vēstniecībām un konsulārajiem departamentiem ārvalstīs. Tāpat tās biroji, atbilstoši saviem resursiem, cilvēku tirdzniecības upuriem sniedz palīdzību paši (galvenokārt to palīdzību, kas ir sociālā darbinieka – gadījuma vadītāja kompetencē) vai piesais-

130 Celmiņa, E., Garokalna-Bihela, G., Gromovs, J., Zalcmāne, S., Bergmanis, A. (2006) *Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem*. Rīga: Starptautiskā migrācijas organizācija, 142.lpp.

ta vajadzīgos speciālistus un pakalpojumus, veic krīzes situācijas novēršanu (krīzes kupēšanu) un organizē konkrētās personas rehabilitācijas uzsākšanu, nereti to arī turpina. Taču IOM pārstāves uzsver, ka šīs organizācijas darbība nav vērsta uz tiešo darbu ar upuriem. Tās uzdevums cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā ir drīzāk palīdzības organizēšana, koordinēšana, sadarbības attīstīšana ar citiem sociālajiem partneriem. Tā kā šīs organizācijas darbības principi palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem ir tuvāki sabiedrisko organizāciju darbībai, tad šajā pētījumā tā ir iekļauta sabiedrisko organizāciju mērķa grupā.

Sociālo pakalpojumu raksturojums

Sociālās rehabilitācijas saņemšanas kārtību un kritērijus personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri šobrīd nosaka MK noteikumi nr.889.¹³¹ Taču tie, atšķirībā no iepriekšējiem MK noteikumiem nr.882¹³², precīzi nenosaka nodrošināmo pakalpojumu klāstu. Par konkrētu pakalpojumu nodrošināšanu ir atbildīga Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde, kas konkursa kārtībā slēdz līgumu ar sociālo pakalpojumu sniedzēju. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu pārvaldes konkursa nolikumu „Par tiesībām sniegt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem” (14.05.2007.) sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējam ir jānodrošina sekojoši pakalpojumi: neatliekamā medicīniskā palīdzība, drošs patvērums, ēdināšana, psihosociāla palīdzība, individuālas speciālistu (sociālā darbinieka, psihologa, jurista, mediķa) konsultācijas, atbalsts klientam kriminālprocesa laikā, iespējas apgūt vai atjaunot pašaprūpes un pašapkalpošanās iemaņas, iespējas iesaistīties apmācības un izglītības programmās, kas sekmē klienta reintegrāciju sabiedrībā, kā arī nepieciešamības gadījumā piecas bezmaksas konsultācijas klientam pēc rehabilitācijas kursa pabeigšanas. Tādējādi valsts paredz nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, sniedzot psiholoģisku, sociālu, juridisku un cita veida palīdzību un atbalstu cilvēku tirdzniecības upuriem ar mērķi sekmēt šo cilvēku iespējas iekļauties sabiedrībā.

Sociālo pakalpojumu spektrs, ko upuriem var nodrošināt pakalpojumu sniedzēji, organizācijās ir veidots gan sekojot upuru vajadzībām, gan izmantojot spēku zaudējušajos MK noteikumos nr.882 konkrēti nosauktos pakalpojumus, kas ir iekļauti arī minētajā Sociālo pakalpojumu pārvaldes konkursa nolikumā. Sociālā darba teorijā tiek izdalītas sekojošas cilvēku tirdzniecības upuru vajadzības, sarindotas nozīmīguma secībā:

- fiziskās vajadzības – droša pajumte, ēdiens, apģērbs;
- medicīniskā palīdzība;
- psihoemocionālās vajadzības;
- emocionālās vajadzības;
- dokumentu atjaunošana;
- valodas prasme;
- nodarbinātība;
- izglītības iegūšana;
- materiālie līdzekļi.

131 MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.” (stājās spēkā 01.01.2007.)

132 MK noteikumi nr.882 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem.” (stājās spēkā 01.01.2006.)

Atbilstoši nosauktajām vajadzībām pētījuma gaitā tika izveidots cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas īstenošanai nepieciešamo pakalpojumu grupu saraksts. 5. un 6. tabulā ir apkopota pētījumā iegūtā informācija par cilvēku tirdzniecības upuriem pieejamajiem pakalpojumiem sabiedriskajās organizācijās un sociālajos dienestos. Respondentiem pētnieku sastādītā pakalpojumu sarakstā bija jānorāda, kurus no minētajiem pakalpojumiem viņu pārstāvētā institūcija var sniegt pati, kurus pakalpojumus tā piesaista, sadarbojoties ar citām institūcijām un partneriem, un kurus pakalpojumus nesniedz vispār. Šī jautājuma mērķis bija noskaidrot esošo sociālo pakalpojumu un palīdzības piedāvājumu cilvēku tirdzniecības upuriem. Kaut arī atsevišķas organizācijas vai sociālos dienestus pārstāvēja vairāki respondenti, apkopojosajās tabulās ir atspoguļotas visu uz jautājumu atbildējušo respondentu atbildes (četri no desmit sociālo dienestu vai to struktūrvienību pārstāvjiem nesniedza konkrētas atbildes uz šo jautājumu, vispārīgi raksturojot pieejamos pakalpojumus). Kopumā pētījumā tika iekļautas piecas sabiedriskās organizācijas (t.sk. arī IOM Rīgas birojs) un astoņu pašvaldību sociālie dienesti vai to struktūrvienības (skat. pielikumā *Intervēto sociālā darba speciālistu un tiesībaizsargājošo institūciju darbinieku sarakstu*).

5. tabula.

Sabiedrisko organizāciju piedāvātie un piesaistītie sociālie pakalpojumi cilvēku tirdzniecības upuriem (tabulā izmantotie apzīmējumi: 1 – organizācija pati nodrošina pakalpojumu; 2 – organizācija piesaista pakalpojumu; 3 – organizācija gan pati nodrošina pakalpojumu, gan piesaista to; 4 – organizācija nesniedz pakalpojumu).

Pakalpojuma veids	Respondenti - organizācijas									
Drošs patvērums (pajumte, patversme)	1	1	1	3	1	3	2	2	2	3
Fiziskā drošība	1	1	1	3	1	3	2	2	2	3
Pirmā neatliekamā palīdzība	3	2	1	3	2	3	1	2	1	3
Fiziskās veselības aprūpe (terapeits, ginekologs, zobārsts, acu ārsts)	4	2	2	3	2	3	1	2	2	3
Psihiskās veselības aprūpe (psihologa un / vai psihoterapeita palīdzība)	1	1	1	3	1	3	1	2	2	3
Vielu izraisīto atkarību ārstēšana	3	4	2	3	2	3	2	2	2	3
Iztikas līdzekļi / materiālais atbalsts	3	2	3	3	1	3	2	1	3	3
Valsts valodas apguve (valodu kursi)	4	4	2	3	1	3	2	2	2	3
Izglītība	1	2	1	3	2	3	2	2	2	3
Nodarbinātība	3	2	2	3	1	3	2	2	2	3
Juridiskie pakalpojumi (sagatavošana noplatināšanai policijā, liecību sniegšanai tiesā)	1	1	2	3	1	3	1	2	2	3
Dokumentu atjaunošana	4	2	2	3	2	3	2	2	1	3
Sadzīves prasmju un iemaņu atjaunošana un apguve	1	1	1	3	1	3	1	2	1	3
Sociālo kontaktu atjaunošana	1	1	1	3	1	3	1	2	1	3
Darbs ar upura ģimeni	1	1	1	3	2	3	1	2	3	3

6. tabula.

Pašvaldību sociālo dienestu un to struktūrvienību piedāvātie un piesaistītie sociālie pakalpojumi cilvēku tirdzniecības upuriem (tabulā izmantotie apzīmējumi: 1 – dienests pats nodrošina pakalpojumu; 2 – dienests piesaista pakalpojumu; 3 – dienests gan pats nodrošina pakalpojumu, gan piesaista to; 4 – dienests nesniedz pakalpojumu).

Pakalpojuma veids	Respondenti – sociālie dienesti					
	1	3	1	1	1	2
Drošs patvērums (pajumte, patversme)	1	3	1	1	1	2
Fiziskā drošība	1	2	1	2	1	4
Pirmā neatliekamā palīdzība	2	2	2	1	1	4
Fiziskās veselības aprūpe (terapeits, ginekologs, zobārsts, acu ārsts)	2	2	2	3	2	2
Psihiskās veselības aprūpe (psihologa un / vai psihoterapeita palīdzība)	2	3	1	3	1	1
Vielu izraisīto atkarību ārstēšana	2	2	2	2	2	3
Iztikas līdzekļi / materiālais atbalsts	1	1	1	1	1	1
Valsts valodas apguve (valodu kursi)	2	2	2	2	2	3
Izglītība	2	2	2	2	2	2
Nodarbinātība	2	2	2	3	2	3
Juridiskie pakalpojumi (sagatavošana nopratināšanai policijā, liecību sniegšanai tiesā)	2	2	2	1	3	3
Dokumentu atjaunošana	3	1	3	1	1	1
Sadzīves prasmju un iemaņu atjaunošana un apguve	1	1	1	1	1	
Sociālo kontaktu atjaunošana	1	3	1	1	1	1
Darbs ar upura ģimeni	1	3	1	1	1	1

Kaut arī katras institūcijas resursi un iespējas ir atšķirīgi, tomēr, apkopojot iegūto informāciju, iespējams raksturot galvenās tendences abās sociālo pakalpojumu sniedzēju grupās. Pašvaldību sociālie dienesti paši visbiežāk var sniegt informāciju par palīdzības iespējām, likumdošanas ietvaros paredzēto materiālo atbalstu, nodrošināt drošu patvērumu, palīdzēt atjaunot dokumentus, cilvēku resursu robežās palīdzēt atjaunot sociālos kontaktus un sadzīves prasmes, kā arī strādāt ar upura ģimeni. Sabiedriskās organizācijas specializācija ir patvēruma nodrošināšana, psihiskās veselības aprūpe, sadzīves prasmju un iemaņu apgušana, sociālo kontaktu atjaunošana un, ja nepieciešams un klients tam neiebilst, tās veic arī sociālo darbu ar ģimeni. Attiecībā uz iespējām sniegt materiālo atbalstu, sabiedriskā sektora institūcijas bieži vien izmanto sociālo dienestu rīcībā esošos resursus un iespējas. Savukārt piesaistīto pakalpojumu loku abās pakalpojumu sniedzēju grupās veido fiziskās veselības aprūpe, vielu izraisīto atkarību ārstēšana, izglītība, valsts valodas apguve (valodu kursi), nodarbinātība un juridiskie pakalpojumi.

Savās atbildēs sociālo dienestu pārstāvji ir nekonkrēti, biežāk sniedz vispārīgas norādes par dienestā esošajiem speciālistiem, atsevišķiem centriem, kas varētu nodrošināt kādu atsevišķu pakalpojumu – psihologa konsultāciju, Tslaicīgu patversmi vai vietu sociālajā

mājā. Sociālajiem dienestiem ir raksturīgi analizēt savas iespējas palīdzēt upuriem, atsaucoties uz dienesta resursiem kopumā. Iegūtie dati liecina, ka sociālo dienestu darbinieki, mobilizējot savus cilvēku, institucionālos un finansu resursus, spētu nodrošināt nepieciešamo palīdzību, taču tā visdrīzāk nebūtu plānveida palīdzība, tā nebūtu ilgtermiņa rehabilitācija, bet pamatā krīzes intervence un pamatvajadzību apmierināšana.

- [Nodrošinām] to, kas cilvēkiem ir pats būtiskākais – informāciju, konsultācijas. Varētu domāt arī par kādu Tslaicīgu izmitināšanu, patiesībā par dienas centru, tā būtu iespēja krīzes situācijā izmitināties īsu laiku. Bet es personīgi to neatbalstu un šie cilvēki paši arī negrib to saņemt. Viņi grib būt anonīmi. (sociālās aprūpes centra direktore)

PAKALPOJUMU ATBILSTĪBA UPURU SOCIĀLAJĀM VAJADZĪBĀM

Upuru vērtējums

Lai novērtētu pakalpojumu atbilstību to saņēmēju vajadzībām, nepieciešams dot katra pakalpojuma novērtējumu no to saņēmēju perspektīvas. Ņemot vērā upuru, kā sociālās grupas, specifiku – tās intelektuālo līmeni (šai sociālajai grupai ir raksturīgs zems izglītības līmenis, protams, ar izņēmumiem)¹³³, psiholoģisko un emocionālo stāvokli, upuriem paredzētie jautājumi bija jāformulē pēc iespējas vienkāršākā formā. Pirmkārt, upuriem lūdza novērtēt katru no saņemtajiem pakalpojumiem, norādot, vai tas apmierināja vai neapmierināja viņu vajadzības; otrkārt, viņiem lūdza atklāt, kas tieši viņus nav apmierinājis; treškārt, norādīt, kāda veida palīdzība viņiem visvairāk palīdzējusi. Tā kā izlasē iekļuvušo cilvēku tirdzniecības upuru skaits ir mazs (astoņi respondenti), nebūtu pamatoti izdarīt kādus vispārēja rakstura secinājumus, te iespējama vienīgi pieņēmumu izvirzīšana.

Visvairāk upuri saņēmuši tādus pakalpojumus kā drošs patvērums, dažādu ārstu konsultācijas, psihologa un (vai) psihoterapeita palīdzība, iztikas līdzekļi un materiālais atbalsts (ēdiens, apģērbs un tml.), jurista pakalpojumi, palīdzība sadzīves prasmju atjaunošanā. Retāk ir bijusi nepieciešamība pēc specifiskākas medicīniskās palīdzības, piemēram, atkarību ārstēšana, kā arī pēc palīdzības sniegšanas ģimenei. Iegūtie dati rāda, ka visi pakalpojumu saņēmēji ir apmierināti ar saņemtajiem pakalpojumiem. Divi no respondentiem atzina, ka bijuši neapmierināti ar „nepietiekamo materiālo nodrošinājumu iztikai” un „mācību kvalitāti”.

Apkopojot respondentu atbildes par pakalpojumiem, kas viņiem ir visvairāk palīdzējuši, ir grūti saskaņot kādas kopīgas tendences. Tas apstiprina atziņu par katra cilvēku tirdzniecības gadījuma atšķirīgumu un nepieciešamību piemērot individuālo sociālā darba praksi pieeju. Lai iegūtu pilnīgu priekšstatu par to, kurus pakalpojumus upuri ir vērtējuši kā visnoderīgākos (visatbilstošākos) savām vajadzībām, zemāk ir nosauktas visu astoņu respondentu atbildes:

- *morālais atbalsts;*
- *sociālais darbinieks, psihoterapeits, pajumte, finansiālais atbalsts dažādiem*

¹³³ Baltic Institute of Social Sciences (2005) *Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums*. Rīga: Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”.

mērķiem, dokumentu atjaunošana;

- finansālais atbalsts, psihologs, jurists, sociālais darbinieks;
- dokumentu atjaunošana, iztikas līdzekļi, pajumte;
- pajumte, iztikas līdzekļi;
- medicīniskā palīdzība, braukšanas kartiņa, izglītība;
- medicīniskā palīdzība, izglītība, atbalsts, strādājot ar policiju;
- dokumentu atjaunošana.

Respondentu sniegtās atbildes liecina par pieejamo pakalpojumu daudzveidību un sociālo darbinieku prasmi piesaistīt dažādus speciālistus – medicīnas darbiniekus medicīniskās palīdzības nodrošināšanai, juristus dokumentu atjaunošanai, psihologus un psihoterapeitus. Tāpat minētie pakalpojumi liecina par sociālo darbinieku prasmi piesaistīt nepieciešamos finansu līdzekļus un nodrošināt materiālu atbalstu. Visbeidzot jāsecina, ka saņemtie pakalpojumi ir ne vien vērsti uz sociālo rehabilitāciju, bet arī uz upuru reintegrāciju, ko sekmē palīdzības sniegšana izglītības ieguvē vai papildināšanā.

Saņemto pakalpojumu efektivitāte no upuru perspektīvas viedokļa netieši tika mērīta ar vairāku izteikumu palīdzību, par katru no kuriem respondentiem bija jānorāda, vai viņi tam piekrīt vai nepiekrīt. Analizējot attieksmi pret šiem izteikumiem var izdarīt vairākus secinājumus un pieņēmumus.

Izteikumi, kuriem piekrita visi respondenti – cilvēku tirdzniecības upuri.

Es esmu upuris, nevis noziedzniece.

Tas, kas ar mani notika, bija slikti, un personai, kas to man nodarīja, būtu jāsež cietumā.

Sociālais darbinieks man var sniegt nepieciešamo palīdzību.

Es varu uzticēties sociālajam darbiniekam.

Man ir tiesības saņemt palīdzību.

Šis izteikumu grupa apliecina, ka ir novērsti vairāki nozīmīgi pakalpojumu sniegšanas šķēršļi: cietušās personas ir atzinušas sevi par upuriem (atrisināta upuru pašidentificēšanas problēma); upuri ir ieguvuši informāciju un zināšanas par savām tiesībām un palīdzības iespējām (novērsts informācijas trūkums); viņi ir atguvuši savu pašvērtējumu (ir mazināta bailu, vainas, kauna sajūta); viņi ir atvērti sadarbībai ar sociālo darbinieku (ir izveidota sadarbības motivācija). Visi minētie aspekti raksturo ne vien sniegto pakalpojumu rezultātus, bet netieši sniedz pozitīvu vērtējumu arī upuru rehabilitācijā iesaistīto speciālistu zināšanām un prasmēm.

Izteikumi, kuriem atsevišķi respondenti – upuri (divi līdz četri) nepiekrita.

Es jūtos drošībā un pasargāta.

Neviens man vairs nedarīs pāri.

Es gribu pati tikt galā ar sevi un kļūt neatkarīga.

Mana ģimene man palīdz sākt dzīvi no jauna.

Otra izteikumu grupa, kuriem respondenti nepiekrita, iezīmē tos pakalpojumus, kuru nodrošinājumā, vērtējot no respondentu perspektīvas, ir lielākas vai mazākas grūtības. Tie ir drošības nodrošināšana un ģimenes iesaistīšana rehabilitācijā. Abi šie palīdzības veidi ir tikai daļēji atkarīgi no speciālistu profesionalitātes. Drošības nodrošināšana

parasti ir saistīta, pirmkārt, ar organizācijas finansu un institucionālajiem resursiem, proti, ar to, vai pakalpojumu sniedzējam ir iespējas nodrošināt drošu patvērumu un drošu upura pārvietošanos ārpus rehabilitācijas vietas; otrkārt, par savu drošību atbildīgs ir ne tikai pakalpojumu sniedzējs, bet arī pats upuris. Savukārt ģimenei upuri bieži vien pat nevēlas stāstīt par notikušo un sociālie darbinieki min gadījumus, kad ģimenei tiek sacerēta leģenda, lai nebūtu jāatklāj patiesība un jāsaskaras ar nosodošu, neiejūtīgu attieksmi vai pat upura izslēgšanu no ģimenes. Tāpēc, kaut arī ģimene ir nozīmīgs resurss upura rehabilitācijā, tā izmantošana nav viennozīmīgi vērtējama. To nosaka gan upura, gan arī ģimenes psihosociālās īpašības un konkrētā gadījuma konteksts.

- Reizēm ģimenei pat nevajag zināt, ka sievietei ir tāda problēma. Skatoties, kāda ģimene. Reizēm, uzzinot, ka meitene bija prostitūta, viņi pakļaujas sabiedrības negatīvajam viedoklim, nesniedz atbalstu, izdara vēl sliktāk: „Tu esi slikta! Ej projām!” Ja ģimene var, protams, vajag atbalstīt. Reizēm vienkārši esam taisījuši ģimenei leģendu, jo sieviete negribēja, lai viņi zina, un pareizi. Ir lietas, kas nav publikai un ģimenei. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

- Bieži vien cilvēks vispār nevēlas stāstīt ģimenei par to, kas ar viņu ir noticis. Līdz ar to mēs nevaram stāstīt, ka mēs dikti strādāsim ar šī upura ģimenēm. Vispār ar upuru ģimenēm ir ļoti grūti strādāt, jo izpratne par to, kas ir noticis ar to cilvēku... Viņam pašam jau īsti nav skaidrs, un katrs no ģimenes locekļiem to interpretē vēl savādāk. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Izteikums „*Es gribu pati tikt galā ar sevi un kļūt neatkarīga*” ietver sevī spēcīgu klienta motivāciju aktīvi piedalīties rehabilitācijā ar mērķi veiksmīgi iekļauties sabiedrībā un atgūt prasmi patstāvīgi, nevis ar speciālistu palīdzību, risināt savas problēmas. Šis izteikums pilnībā iekļaujas spēka perspektīvas sociālā darba prakses modelī, kur „spēks” nozīmē indivīda zināšanas, prasmes un pieredzi. Šim izteikumam piekrita trīs no astoņiem respondentiem.

Sociālo pakalpojumu sniedzēju vērtējums

Nolūkā padziļināt izpratni aplūkojamajā jautājumā, sociālo pakalpojumu sniedzēji paši novērtēja savas organizācijas sniegtās palīdzības atbilstību cilvēku tirdzniecības upuru sociālajām vajadzībām.

Sociālos pakalpojumus nodrošina gan paši pakalpojumu sniedzēji, gan arī tiek piesaistīti no malas. Tie sociālie pakalpojumi (patvērumi, pamata vajadzību apmierināšana, psihosociālā palīdzība), ko pamatā nodrošina paši pakalpojumu sniedzēji vai kuru nodrošinājumā ir izveidojusies pastāvīga un ilgstoša sadarbība ar konkrētiem speciālistiem (psihologiem, juristiem, mediķiem), vairāk iekļaujas rehabilitācijas posmā, bet tie pakalpojumi, kas tiek piesaistīti, galvenokārt ir vērsti uz upuru reintegrācijas sekmēšanu (valodu apguvi, nodarbinātību un izglītību). Pētījumā iegūtie dati no upuru pašreizējām anketām liecina, ka atzinīgāk tiek vērtēta rehabilitācijas pakalpojumu atbilstība viņu vajadzībām. Jāatzīst, ka izmantotā kvalitatīvā metodoloģija neļauj izdarīt secinājumus par šīs sakarības izplatību un – attiecināt to uz visu pētāmo jomu kopumā.

Respondentu vērtējumu raksturo tendence – tos pakalpojumus un palīdzības veidus, ko sabiedriskā organizācija vai sociālais dienests var nodrošināt paši, vērtēt pamatā kā atbilstošus klientu vajadzībām, savukārt, piesaistītos pakalpojumus un palīdzību – kā drīzāk neatbilstošus.

- *Tie, kas nonāk mūsu centra redzeslokā, tur tiek darīts viss iespējamais un, paldies Dievam, šie pakalpojumi ir organizēti diezgan augstā līmenī, lai tam cilvēkam tiktu sniegts atbalsts.* (sociālās aprūpes pārvaldes vadītāja)

- *(..) mūsu sociālajā dienestā mums nav savi resursi, (..) tāpēc mēs pārkam šos te pakalpojumus. Tāpēc to, kas attiecas uz mums, kas ir iztikas līdzekļi, materiāli, valsts valodas apguve, juridiskie – tas, kas ir atkarīgs no mums, es varu teikt, ka pilnībā atbilst [klientu - upuru vajadzībām], ka mēs varam nodrošināt. Bet, tur, kur ir šī piesaiste, es gribētu domāt, ka ir „drīzāk atbilst nekā neatbilst”. (sociālā dienesta darbiniece)*

Turpinājumā par tiem pakalpojumiem, kuru atbilstību klientu vajadzībām sociālo pakalpojumu sniedzēji vērtēja neviennozīmīgi.

Iztikas līdzekļu un materiālā atbalsta (ēdiena, apģērba, higiēnas un saimniecības preču iegāde) atbilstību klientu vajadzībām galvenokārt ietekmē institūcijas rīcībā esošie šiem mērķiem paredzētie finansu resursi. Ja pakalpojumu sniedzējam ir atbilstošs un elastīgs finansējums, nav problēmu sniegt vajadzībām atbilstošu pakalpojumu. Tā kā pakalpojumu sniedzēji izmanto dažādus finansu instrumentus, tad, salīdzinot tos, viņi secina, ka valsts finansējums (gan cilvēku tirdzniecības upuriem, gan no vardarbības cietušajiem bērniem) rada vairāk ierobežojumus, nekā caur dažādiem projektiem piesaistītais finansējums.

- *Iztikas līdzekļi, materiālais atbalsts – tiek nodrošināts gan no Equal projekta, gan no valsts finansējuma. Nauda ir paredzēta pārtikai, higiēnas, saimniecības precēm, transportam, kursiem, apģērbam un šīs ir tās pamatpozīcijas, kas ir valsts projektā. Equal projektā ir iespējas daudz vairāk skatīties un palīdzēt. Ņemot vērā cenas, ir tā, kā ir, jo summa ir diezgan neliela, valstij [valsts finansējumā] viss ir ierobežots, tas ir, ka higiēnas precēm mēnesī uz cilvēku ne vairāk par tik un tik. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Drošs patvēruma un fiziskā drošība ir tie divi pakalpojumi, kuru atbilstību klientu vajadzībām intervētie sociālo pakalpojumu sniedzēji vērtē atšķirīgi. Šie pakalpojumi ir savstarpēji saistīti pakalpojumi, jo abi ietver klienta drošību. Sabiedriskās organizācijas lielākajā daļā gadījumu spēj pašas nodrošināt drošu patvērumu, taču anonīmu mājokli var piedāvāt tikai viena organizācija, RCS „Marta”. Tomēr šī centra sociālās darbinieces atzina, ka viens mājoklis nespēj apmierināt visu klientu vajadzības, turklāt parasti tur uzturas vairāki klienti vienlaicīgi. Pašiem savs drošais patvēruma ir arī citiem pakalpojumu sniedzējiem, bet to atbilstību klientu vajadzībām ietekmē pirmkārt, patvēruma šaurība, to, ka tas ir izvietots kā atsevišķs korpuss organizācijas telpās, otrkārt, šo organizāciju tiešās mērķa grupas ir nevis cilvēku tirdzniecības upuri, bet krīzes situācijās nonākušas vai no vardarbības cietušas personas. Līdz ar to cilvēku tirdzniecības upurus nav iespējams izmitināt atsevišķi no citiem centra klientiem, bet tas var negatīvi ietekmēt gan upura, gan citu klientu rehabilitāciju.

Pētījumā iekļautajās organizācijās ierasta prakse ir sadarbība ar citām institūcijām, lai varētu piedāvāt upuriem drošu patvērumu. Piedāvātos patvērumus respondenti vērtē kā drošus, jo tie parasti ir slēgti un tiešā veidā piekļūti tā iemītniekiem nav iespējams. Vienlaikus sociālā darba speciālisti atzina, ka drošība nav atkarīga tikai no pakalpojumu sniedzēja un piesaistītā drošības nodrošinātāja – apsardzes uzņēmuma vai policijas – darbības, bet arī no upuriem, kas nereti paši atjauno kontaktus ar saviem varmākām.

Savukārt, sociālo dienestu pārstāvji ārpus Rīgas norādījuši, ka patvērumu var nodrošināt paši, izmantojot sociālo dienestu struktūrvienību resursus – nakts patversmes, sociālās

patversmes, dienas centrus, pašvaldības krīzes centrus ģimenēm vai sievietēm un bērniem, reizēm arī sociālos dzīvokļus. Kaut arī šāda pieeja atrisina patvēruma problēmu, tomēr ne vienmēr šie mājokļi atbilst droša patvēruma principiem. To atbilstība klientu vajadzībām gadījumos, kad upuris nav fiziski apdraudēts, ir nodrošināta, bet gadījumos, kad upuri patiešām apdraud varmāka, šāds patvēruma nav pilnīgi drošs un atbilstošs klienta vajadzībām. Mājoklis ir atrodams, tajā ir iespējams iekļūt un parasti tas nav apsargāts.

Fizisko drošību vairāki pakalpojumu sniedzēji vērtēja sadarbības kontekstā ar policiju. Sociālā darba speciālisti uzskata, ka fiziskā drošība ir galvenokārt policijas kompetence. Tomēr, ņemot vērā to, ka šo divu partneru – sociālā darba speciālistu un policijas darbinieku sadarbība nav īsti nostabilizējusies un tajā ir vairāki vājie posmi, tad sociālo pakalpojumu sniedzēji nereti neuzticas policijai, un cenšas drošību nodrošināt paši.

- *(..) policiju interesē tikai tas, lai tiktu notverts noziedznieks un neinteresē tas, lai tiktu pasargāts upuris un būtībā man ir jāuzņemas policistes loma savā darbā, lai atbalstītu klientu un ieteiktu viņai kā rīkoties, jo sazinoties ar policiju, viņi saka, ka man ir jāsarunā tikšanās ar vervētāju (..), tāpat policijai interesē tikai tas, lai tiktu notverti noziedznieki, bet tas vai upuris tiks pakļauts briesmām, vai gadījums beigsies letāli, tas viņus neinteresē. Mēs (..) esam par visām varītēm par šo fizisko drošību. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Neviennozīmīgi respondenti ir vērtējuši fiziskās veselības aprūpes atbilstību klientu vajadzībām. Arī šis pakalpojums ir saistīts ar dažādu faktoru ietekmi – gan finansu resursiem, gan izmantotā finansu instrumenta sniegtajām iespējām, gan pieejamā medicīnas personāla profesionālo sagatavotību strādāt ar cilvēku tirdzniecības upuriem, galvenokārt attieksmes un vērtību izpratnē. Fiziskās veselības aprūpes pakalpojuma nodrošināšanā tiek izmantoti gan pašas organizācijas institucionālie resursi (gadījumos, kad organizācijai ir pastāvīgs sadarbības līgums ar kādu ārstu praksi vai konkrētu speciālistu), gan piesaistītie resursi.

Tos pakalpojumus – valodu apguve, izglītība un nodarbinātība, – kas ir vērsti jau uz upuru iekļaušanos darba tirgū (reintegrāciju), sociālo pakalpojumu sniedzēji vērtē kā mazāk atbilstošus klientu sociālajām vajadzībām. Parasti šos pakalpojumus respondenti vērtēja kompleksi, jo upuriem nepieciešamā izglītība ir cieši saistīta ar iespējām iekļauties darba tirgū. Turklāt valodu apmācība un citu zināšanu apguve parasti tiek organizēta sadarbībā ar tām pašām institūcijām, kas risina nodarbinātības jautājumus.

Tas, ko cenšas panākt sociālais darbinieks, ir pēc zināma rehabilitācijas posma stimulēt sava klienta motivāciju uzsākt vai turpināt izglītības iegūvi, iesaistīties darba tirgū. Tas ir sociālo pakalpojumu sniedzēju darba mērķis – „*lai cilvēks integrētos atpakaļ mūsu sabiedrībā un lai viņam būtu šie līdzekļi.*” Tam seko nākamais posms – darba iemaņu apguve vai darba vietas atrašana, – kura īstenošanā ir nepieciešams iesaistīt citas institūcijas. Līdz ar to tiešajam pakalpojumu sniedzējam (gadījuma vadītājam) zūd tieša pakalpojumu nodrošināšanas kontrole.

Sociālā darba speciālistu pieredze nodarbinātības veicināšanā ir atšķirīga. Vairāku respondentu atklātā pieredze rāda, ka veiksmīgi notiek upura iekļaušanās darba tirgū tajos gadījumos, kad pakalpojumu sniedzējs var nodrošināt konkrētu palīdzību, piemēram, iegādāties friziera darbam nepieciešamos instrumentus, iegūt autovadītāja tiesības un tml. Retāk ir sastopami veiksmes stāsti gadījumos, kad notiek sadarbība ar piesaistīto

pakalpojumu sniedzēju, piemēram, Nodarbinātības Valsts aģentūru (NVA) vai Valsts profesionālās karjeras izvēles aģentūru, lai gan pašu sadarbību ar šīm institūcijām sociālo pakalpojumu sniedzēji vērtē ļoti augstu.

- (...) drīzāk neatbilst, jo es varu aizsūtīt klientu uz turieni [NVA], bet man nekad nav bijusi tāda laba atgriezeniskā saite, ka viņš būtu atradis to darbu. Man ir, kur viņu aizsūtīt pēc tās palīdzības, bet ir ļoti maz klientu, kas (...) pēc laika būtu atraduši darbu. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Nozīmīgs faktors, kas ietekmē nodarbinātības pakalpojuma efektivitāti, kā uzskata intervētie speciālisti, ir valsts kopējā sociāli ekonomiskā situācija – „šie cilvēki nevar atrast darbu, lai nodrošinātu savas pamatvajadzības, un tas bremzē visu rehabilitāciju.” Būtiskus šķēršļus nodarbinātības sekmēšanā rada arī valsts finansu instrumenta izmantošanas nosacījumi. Lūk, intervijas fragments, kas uzskatāmi atspoguļo izveidojušos problēmu:

- Viena no galvenajām problēmām ir tā, ka [valsts finansētajos pakalpojumos] ir paredzēti bezmaksas NVA pakalpojumi, kurus teorētiski varētu izmantot, tai pat laikā to efektivitāte un piemērotība ne vienmēr ir atbilstoša. Piemēram, pirmkārt, valsts finansētās programmas ietvaros mēs nevaram šim cilvēkam apmaksāt kaut kādus kursus, (...) jo ne vienmēr NVA ir tieši šim cilvēkam nodarbinātības jautājumos atbilstošie kursi, otrkārt, Rīgā šie kursi ir diezgan plaši, bet reģionos kursi ir diezgan šauri un neatbilstoši, jāgaida rindā pusgads uz šiem kursiem, bet cilvēkam šo palīdzību vajag tūlīt, uzreiz, vai arī ir ļoti liels risks, ka viņš atkal var kļūt par cilvēku tirdzniecības upuri. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Upuru iekļaušanās darba tirgū

Efektīvu sociālo pakalpojumu mērķis ir nodrošināt cilvēku tirdzniecības upuriem iespēju atgriezties darba tirgū. Tā kā upuri ir ļoti grūti sasniedzama mērķa grupa vēl rehabilitācijas posmā, tad arī tās sasniegšana vēlāk, kad būtu lietderīgi novērtēt, cik veiksmīgi indivīds ir reintegrējies, ir praktiski neiespējama. Taču, zināmu priekšstatu par to, kā norisinās upuru iekļaušanās darba tirgū, bija iespējams iegūt no pētījumā ietvertu upuru stāstiem par savu nodarbinātību pēc rehabilitācijas.

To respondentu, kas nebija nodarbināti, atklātie iemesli, kāpēc viņi nestrādā, bija dažādi: atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā, mācības, slimības dēļ, grūtības atrast savām spējām atbilstošu darbu un nespēja droši justies sabiedriskās vietās. Jāsecina, ka minētie iemesli ir saistīti ar katra upura individuālajiem resursiem (spējām, prasmēm, pieredzi, zināšanām), gadījuma kontekstu un rehabilitācijas posmu.

Tās respondentes, kuras tobrīd bija nodarbinātas, strādāja par klientu apkalpošanas operatori valsts iestādē, apkopēju veikalā, kasieri veikalā un pildīja darba pienākumus robezsardzē. Grūtības upuru sasniegšanā un ierobežotās iespējas lietot tiešās padziļinātās intervijas metodi šīs mērķa grupas izpētē, neļāva pētniekiem iegūt zināšanas par to, kā cilvēku tirdzniecības upuriem ir izdevies atrast darbu, kādas viņu izpratnē ir bijušas galvenās grūtības un kas viņiem ir palīdzējis tās risināt.

PAKALPOJUMU PIEEJAMĪBA

Upuru ceļi pie pakalpojumu sniedzēja

Cilvēku tirdzniecības upuriem nav raksturīgi pašiem vērsties pēc palīdzības. Šādas situācijas, kad cietušie paši atnāk pie palīdzības sniedzēja, intervēto sociālo darbinieku praksē bija tikai daži gadījumi. Apkopojot sociālo dienestu un sabiedrisko organizāciju pārstāvju pieredzi, iespējams izdalīt vairākus ceļus un kanālus, pa kuriem cilvēku tirdzniecības upuri nonāk pie sociālo pakalpojumu sniedzēja.

- Policija – ja cilvēks ir vērsies pēc palīdzības policijā, vai kā citādi nokļuvis tiesībsargājošo institūciju uzmanības lokā (piemēram, policija ir nonākusi līdz kontaktiem ar ārvalstīs esošu upuri), policijas darbinieki informē cietušo par iespējām saņemt palīdzību, vai arī tiešā veidā iesaista sociālās palīdzības un pakalpojumu sniedzējus.
- Sociālie dienesti vai citi pašvaldības dienesti un institūcijas (piemēram, Bāriņtiesa) – ir otra institūciju grupa, kas novirza upurus pie konkrēta sociālo pakalpojuma sniedzēja. Raksturīgs šī kanāla darbības mehānisms ir tāds, ka upuris sākotnēji vērsas pēc palīdzības kādā no pašvaldības institūcijām kā no vardarbības cietusi persona vai kā maznodrošinātā, vai sociāli neaizsargātā persona.
- Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM) – šī organizācija ir viens no aktīvākajiem sociālajiem partneriem sociālās palīdzības un pakalpojumu sniegšanā.
- IOM biroji citās valstīs – pa šo kanālu upuri parasti nonāk IOM Rīgas biroja paspārnē, kas organizē tālākās darbības.
- Latvijas vēstniecības ārvalstīs – tipiskā prakse ir tāda, ka Latvijas vēstniecības vai konsulārie departamenti sazinās ar IOM Rīgas biroju, kas uzņemas repatriācijas nodrošināšanu.
- Citas Latvijas sabiedriskās organizācijas, kurās ir nonākuši cilvēku tirdzniecības upuri un kuras ir spējušas tos identificēt un nosūtīt pie kompetentiem palīdzības sniedzējiem, kuri ir labāk nodrošināti ar efektīvu sociālo pakalpojumu sniegšanai nepieciešamajiem resursiem.
- Citu valstu sabiedriskās organizācijas, pie kurām nonāk cilvēku tirdzniecības upuri, kuriem pašiem nav iespēju atgriezties Latvijā. Šīs organizācijas parasti sazinās ar IOM Rīgas biroju, kas nodrošina šo cilvēku atgriešanos dzimtenē.
- Mediji ir netiešs kanāls, kā upuri nonāk pie pakalpojumu sniedzēja. Neraugoties uz to gan sabiedrisko, gan pašvaldības organizāciju pārstāvji norādīja mediju lomu upuru apzināšanā, jo mediji ievērojami sekmē upuru pašiniciatīvu palīdzības meklēšanu.
- Ģimenes locekļi, radnieki – sociālo darbinieku pieredzē ir gadījumi, kad pēc palīdzības saviem radniekiem nāk ģimenes locekļi, vai arī viņi ziņo par problēmām, kas radušās kādam ģimenes loceklim, kurš devies strādāt uz ārzemēm. Tas apstiprina informatīvo un preventīvo kampaņu nozīmi upuru apzināšanas sekmēšanā.

Sociālo pakalpojumu sniedzēju raksturotie kanāli liecina par dažādu organizāciju starpā izveidojušos sadarbību upuru novirzīšanā pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem.

Pašvaldību sociālajos dienestos ir ļoti liela cilvēku aprīte, kuriem ir nepieciešama dažāda

sociālā palīdzība un pakalpojumi, tāpēc šo dienestu darbinieki uzskata, ka, iespējams, to vidū ir arī cilvēku tirdzniecības upuri, taču viņi nevēršas pie sociālajiem darbiniekiem kā upuri, bet citā statusā – kā maznodrošināta vai sociāli neaizsargāta persona, kam nepieciešama materiālā palīdzība vai mājoklis, kā bezdarbnieks, kā no vardarbības cietusī persona utml. Šādi cilvēki parasti priekšplānā izvirza kādu citu problēmu.

- Pārējie nāca pēc kaut kādas sociālās palīdzības, sociālā pakalpojuma. Tad, kad notiek sarunas, un sarunas protokola aizpildīšana, tad sociālie darbinieki jau var konstatēt, kas ir noticis, un viņi tad sūta šo klientu uz Sociālo pakalpojumu nodaļu, kura nodarbojas ar tiem klientiem, ar upuriem. (..) tad viņi sāk veikt sociālo darbu un sastāda rehabilitācijas plānu, piesaista citus speciālistus, lai palīdzētu atrisināt šo sociālo problēmu. (sociālo lietu pārvaldes vadītāja, sociālā darbiniece)

Tāpat arī sabiedrisko organizāciju sociālie darbinieki savā praksē ir pārliecinājušies, ka cilvēku tirdzniecības upuri pie sociālo pakalpojumu sniedzēja ļoti bieži nonāk pastarpinātā veidā, netieši. Tāpēc ļoti svarīgi upuru apzināšanas un identificēšanas kontekstā ir zināšanu un informācijas izplatīšana to speciālistu vidū, kas potenciāli savā darbā varētu saskarties ar cilvēku tirdzniecības upuriem – tie ir mediķi, psihologi, tiesībsargājošo institūciju darbinieki, juristi.

- Viņas visbiežāk nonāk tādā pastarpinātā veidā, jo patiesībā tas notikums nevar palikt bez sekām, un viņām izaug pilnīgi kaut kāda cita simptomātika. Tā var būt fiziska, emocionāla, kognitīva, tā var būt sociāla – attiecību problēmas, domāšanas problēmas, bērnu audzināšanas vai uztveres problēmas. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Kaut arī cilvēku tirdzniecības upuri reti paši vērsties pēc palīdzības, – pētījumā iekļautajos pašvaldību sociālajos dienestos šādu gadījumu bija tikai divi līdz septiņi visā dienesta darbības laikā, tomēr sociālo dienestu tīkls un iedzīvotāju informētība par tiem kā vienu no pirmajām vietām, kur vērsties pēc palīdzības vai informācijas par nepieciešamo palīdzību, ir ļoti nozīmīgs faktors cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas nodrošinājuma kontekstā. Turklāt šādā perspektīvā ir skaidri saskatāmas galvenās šo dienestu funkcijas, kuru izpildei jau šobrīd ir vajadzīgie resursi – informācijas banka, zināšanas par palīdzības saņemšanas iespējām, kā arī primāro upura vajadzību apmierināšana. Attīstot vēl tādas prasmes kā upuru identificēšana un motivācijas veidošana sadarbībai ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, sociālie dienesti varētu kļūt par vienu no nozīmīgākajiem kanāliem, pa kuriem upuri varētu nonākt organizācijās vai institūcijās, kas nodrošina kompleksu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu.

Pētījumā intervētie cilvēku tirdzniecības upuri, kuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, norādījuši, ka pie pakalpojumu sniedzēja nonākuši ar ģimenes, policijas vai IOM starpniecību. Viens no respondentiem ir nonācis RCS „Marta” caur Imigrācijas dienestu, un vēl viena upura rehabilitāciju RCS „Marta” pārņēmusi no citas sabiedriskās organizācijas.

Policijas darbinieku raksturotie ceļi, pa kuriem pie viņiem nonāk cilvēku tirdzniecības upuri, arī ir diezgan daudzveidīgi. Apkopotie dati atklāja tipiskākos upuru sasniegšanas veidus (policijas darbinieku pieredze rāda, ka izplatītākie ir pirmie divi no zemāk minētajiem upuru sasniegšanas veidiem):

- operatīvās informācijas apstrādes rezultātā;
- sociālo pakalpojumu sniedzēji – sabiedriskās organizācijas vai sociālie dienesti – ir motivējuši upuri vērsties policijā;

- upuri tiek nosūtīti uz Latvijas tiesībsargājošajām institūcijām no ārvalstīm;
- upuri paši vērsties policijā;
- par upuriem ziņo ģimenes locekļi vai radnieki.

Pēdējais upuru sasniegšanas ceļš vairāk attiecas uz tām personām, kuras ir aizbraukušas strādāt uz ārzemēm un pazudušas, vai pašas sniegušas ziņas par to, ka ir nonākušas ārkārtējos apstākļos.

„Karstais” tālrunis

„Karstais” tālrunis ir viens no upuru apzināšanas un identificēšanas instrumentiem, ar kuru palīdzību var sekmēt arī upuru nonākšanu sociālās palīdzības sniedzēju redzeslokā. Izvērtējot „karstā” tālruņa nozīmi upuru apzināšanā, jāņem vērā, ka tā potenciālie lietotāji var būt gan cilvēku tirdzniecības riska grupas, gan tādi upuri, kuri vēl atrodas varmāku varā, gan tādi, kuri ir atbrīvojušies no tiem.

Sociālajos dienestos nav izplatīta „karstā” tālruņa prakse, taču parasti ir t.s. uzticības tālrunis vai informācijas tālrunis. Kā norādīja dienestu pārstāvji, cilvēki labprāt izmanto šos tālruņus, taču tie nav bezmaksas un ir sasniedzami tikai dienesta darba laikā. Vienlaikus viņi atzina, ka šādi tālruņi neatbilst cilvēku tirdzniecības upuru mērķa grupas specifikai, jo tos grūti izmantot krīzes situācijā. Tā kā sociālajiem dienestiem nav paredzēti speciāli finansu līdzekļi šādu tālruņu līniju uzturēšanai, tad viņi mēģina paši piesaistīt finansējumu šim nolūkam caur dažādiem projektiem.

Līdzīgi strādā arī sabiedriskās organizācijas. Šobrīd RCS „Marta” „karstais” tālrunis par drošu darbu ārzemēs (8002012), kas ir paredzēts arī cilvēku tirdzniecības upuriem, tiek finansēts dažādu Eiropas Savienības finansēto projektu ietvaros, bet tas ir sasniedzams tikai darba dienās laikā no pulksten 10.00 līdz 18.00. Šāds darbības princips, pēc atsevišķu sociālā darba speciālistu domām, pilnībā neatbilst „karstā” tālruņa specifikai, jo tam ir jābūt ne tikai viegli iegaumējamam un zināmam plašai sabiedrībai, bet arī sasniedzamam visu diennakti. Pētījumā intervēto sociālā darba speciālistu sniegtā informācija liecina, ka RCS „Marta” „karstais” tālrunis kļūst arvien atpazīstamāks. Vairāki sociālie darbinieki atzina, ka šo tālruni viņi bieži vien norāda saviem klientiem, lai nepieciešamības gadījumā viņi varētu to izmantot.

- (..) vajag izmantot to „karsto” telefonu, kas ir „Martas” centrā. Mēs dodam arī tiem, kas vardarbībā cietuši, šo telefonu un viņi, iespējams, zvana. (sociālā dienesta darbiniece)

Pētījumā apkopotie speciālistu viedokļi nav viennozīmīgi par „karstā” tālruņa darbības efektivitāti upuru apzināšanā. Daļa sociālā darba speciālistu atbalsta šādu tālruņu līniju nepieciešamību, daļa gluži otrādi – to noliedz, kā vienu no argumentiem minot informācijas avotu pieaugošo daudzveidību.

- Pasaules prakse liecina, ka liela daļa upuru netop zināma caur telefonu, viņi izzondē situāciju, bet pie palīdzības sniedzēja nokļūst citā veidā, ne caur telefonu. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

- Tagad man šķiet, ka uz to „karsto” tālruni ir diezgan maz zvānu. Es domāju, ka cilvēki jau paši vairāk atrod, caur internetu ir pieejams vairāk [informācijas]. Bet nu gadās visādi. Labi, ka daudz jauniešu zvāna un pat bērni zvāna, un tā tad tas telefons ir zināms, un tas ir galvenais. (sociālā dienesta darbiniece)

„Karstā” tālruņa, kā cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanas instrumenta izmantošanu, pēc respondentu domām, negatīvi ietekmē cietušo nevēlēšanās vai nespēšana atpazīt sevi kā upuri (arī atzīt sevi par upuri), kā arī vājā motivācija vērsties pēc jebkādas palīdzības.

- Ir grūti atbildēt, vai tie cilvēki, kuri ir cietuši no cilvēku tirdzniecības, vai viņi zvanīs uz šo tālruni. Viņi drīzāk uzticēsies kādam ļoti tuvam cilvēkam, un tad šis tuvais cilvēks varētu griezties pēc palīdzības, jo parasti paši upuri – viņi negrib par to runāt, viņi grib to ātrāk aizmirst un vispār par to nedomāt. (sociālā dienesta darbiniece)

„Karstā” tālruņa darbības efektivitāti vispirmām kārtām nosaka sabiedrības, jo īpaši potenciālo upuru – riska grupu, informētība par šāda tālruņa, kas ir orientēts tieši uz cilvēku tirdzniecības upuriem, esamību. Dažu sociālā darba speciālistu pieredze rāda, ka jau šobrīd krīzes situācijās cilvēki izmanto dažādus uzticības un informatīvos tālruņus. Tas liecina, ka kopumā šāda sociālā prakse cilvēkiem nav sveša.

Kā liecina intervēto speciālistu pieredze, „karstā” tālruņa darbības sekmīgums ir ļoti atkarīgs no informatīvajām kampaņām, parasti, tām aktivizējoties, pieaug arī „karstā” tālruņa izmantošanas intensitāte. Tas liecina par regulāru informatīvo kampaņu organizēšanas nepieciešamību. Tāpēc gan cilvēku tirdzniecības preventīvā darba kontekstā, gan esošo upuru apzināšanas un rehabilitācijas veicināšanas kontekstā ļoti svarīgi ir turpināt un attīstīt informatīvo darbu, aktīvi reklamējot palīdzības iespējas, t.sk. „karstā” tālruņa līnijas. Turklāt „karstais” tālrunis, ko veido noteiktu ciparu kombinācija, ir atbilstošs preventīvo aktivitāšu īstenošanai reklāmas formā, kurai jābūt ļoti kompaktai, vienkāršai un viegli uztveramai.

- „Karstā” tālruņa aktivitāte ir atkarīga no tām kampaņām un informatīviem pasākumiem, kas notiek. Tad kad bija augustā busiņa kampaņa, kad busiņš stāvēja Vecrīgā, un mēs piecas dienas dalījām materiālus, tad mūsu „karstā” tālruņa operatori teica, ka zvanītāji par tēmu aktivizējas. (...) tikko notiek kaut kādas akcijas, parādās vairāk zvanu. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Aktuāls ir jautājums par to, vai ir nepieciešams izveidot atsevišķu „karstā” tālruņa līniju tieši cilvēku tirdzniecības upuriem. Dominējošā nostāja ir tāda, ka šāda speciāla līnija nebūtu vajadzīga, bet ir nepieciešams uzturēt esošās krīzes un uzticības tālruņu līnijas. Pārāk daudzu šādu līniju pastāvēšana un uzturēšana varētu radīt pretēju rezultātu – to darbības efektivitāti negatīvi ietekmētu tas, ka potenciālie šo tālruņu lietotāji neiegaumētu nevienu no numuriem. Kā viens no risinājumiem izskanēja ieteikums izveidot šādas „karstā” tālruņa līnijas katrā reģionā. Tādējādi būtu iespējams nodrošināt gan šī tālruņa atpazīstamību, gan atbilstošas informācijas bāzes, par reģionā pieejamo palīdzību, lietošanu. Vēl viens problēmas risinājums nākotnes perspektīvā būtu nodrošināt vienas, centralizētas „karstā” tālruņa līnijas (iespējams, uz kādas esošās „karstā” tālruņa līnijas bāzes) diennakts darbu. Turklāt tās uzturēšanai vajadzētu izmantot valsts finansējumu, jo esošo „karstā” tālruņa līniju, kas piedāvā palīdzību krīzes situācijās nonākušām personām, darbības efektivitāti mazina to darbības nepastāvīgums, kuru nosaka galvenokārt ilgtermiņa finansiālo resursu trūkums (tālruņa līniju darbība parasti tiek finansēta dažādu projektu ietvaros).

Lai „karstais” tālrunis varētu efektīvi pildīt savas funkcijas – sniegt dažādu informāciju krīzes situācijā, iespējams, identificēt upuri, sniegt pirmo psiholoģisko atbalstu, – ir ļoti svarīgi, lai šī tālruņa operatori būtu atbilstoši apmācīti speciālisti, kuriem ir zināšanas

un prasmes gan noteikt zvanītāja problēmas, gan sociālās grupas piederību, gan sniegt atbilstošu konsultāciju. „Karsto” tālruni un tālruņa konsultācijas kā iespēju iegūt informāciju un psiholoģisko atbalstu speciālisti kopumā vērtē pozitīvi. Tikpat svarīgi ir nodrošināt, lai šādu „karsto” tālruni varētu izmantot, zvanot arī no ārvalstīm.

Apkopojot visu informāciju par „karsto” tālruni, jāsecina, ka tam ir jābūt anonīmam, pastāvīgam, diennakts, bezmaksas, sasniedzamam plašai auditorijai gan Latvijā, gan ārvalstīs, tā operatoriem ir jābūt profesionāli apmācītiem speciālistiem, un pats galvenais – tam ir jābūt plaši reklamētam un atpazīstamam. Tas nozīmē, ka efektīvas „karstā” tālruņa līnijas izveidošanai un funkcionēšanai ir nepieciešami gan cilvēku resursi, gan finansiālie resursi.

Informācijas pieejamība par sociālajiem pakalpojumiem

Upuru pašidentificēšanas problēmas kontekstā aktualizējas jautājums par informācijas pieejamību. Ir grūti pozitīvi novērtēt informācijas pieejamību, ja mērķa grupa (upuri) to neatpazīst un neattiecinā uz sevi.

- Bet, vai tas cilvēks sapratīs, ka tieši centrs „Dardedze” ir tas, kur viņš var vērsties kā cilvēku tirdzniecības upuris. Bet, ja viņš sevi noraksturo kā cilvēku, kas ir cietis no vardarbības, tad jā. Jo daudzi zvana, cenšas uzzināt informāciju informatīvajos tālruņos, piemēram 1188, un bieži vien tur operatori savieno ar „Dardedzi”, jo mums tas nosaukums ir „centrs pret vardarbību”. Ļoti bieži pat pieauguši cilvēki, kam ir konflikti, viņi zvana uz „Dardedzi”, kaut gan mēs esam bērniem paredzēti. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Ekspertes izteikums atklāj ļoti nozīmīgu informācijas pieejamības sekmēšanas instrumentu – iekļaut informācijā potenciālajiem sociālās palīdzības saņēmējiem saprotamus vārdus, ko viņi varētu attiecināt uz sevi. Sociālās darbinieces pieredze liecina, ka informāciju ir nepieciešams veidot tā, lai upuri varētu sevi atpazīt un identificēt kā šīs informācijas tiešo mērķa grupu. Cilvēku tirdzniecības gadījumā atpazīstamāks ir vārds *vardarbība*, nevis *cilvēku tirdzniecība*.

- (...) laikam mums vēl vairāk informācijas vajag sniegt par to, bet informāciju tādā saprotamā veidā cilvēkiem. Ne tikai paziņot viņam: „Ja jūs esat upuris, varat griezties pie mums, sociālo lietu pārvaldē!” Bet identificēt sevi, ja viņš ir upuris, –tādu informāciju. Paskaidrot iedzīvotājiem, kas tas ir. (pašvaldības sociālo lietu pārvaldes vadītāja)

- Gribas vairāk informācijas iedzīvotājiem sniegt, kas ir cilvēku tirdzniecība un kā var identificēt, ka viņš ir upuris. Tādu cilvēku ir daudz mūsu sabiedrībā, bet pat speciālisti ne visi zina, ka tas ir upuris. (sociālā dienesta gadījumu vadītāja)

Informācijas kanālu daudzveidību nodrošina paši sociālo pakalpojumu sniedzēji – reklāmas kampaņas (dažādos medijos), informatīvo izdales materiālu izplatīšana sabiedriskās vietās un sadarbības institūcijās (sociālie dienesti, pagasttīesas, bāriņtīesas), potenciālo sociālo pakalpojumu saņēmēju uzturēšanās vietās (skolās, kafejnīcās, citās sabiedriskās vietās); izglītojošās dokumentālās filmas; informācijas iekļaušana organizāciju un projektu mājas lapās. Gan sociālo dienestu, gan sabiedrisko organizāciju pārstāvju raksturotā informācijas izplatīšanas prakse liecina gan par viņu aktivitāti, gan uzrāda aptverto informācijas izplatīšanas lauku.

- Mēs regulāri izsūtām [pasvītrojumi – E. Kļave] informāciju pašvaldību dienestiem, sociālajiem dienestiem, dažādām NVO. Gada sākumā mēs izsūtījām informāciju visām

Latvijas pašvaldībām par šo pieejamo pakalpojumu, šī informācija ir pieejama mājas lapā, mēs izplatām ziņu lapas ar šo informāciju, mēs izglītojam dažādus speciālistus un nevalstisko un sabiedrisko organizāciju pārstāvjus. Ir bukleti, kas tapuši ar valsts finansējuma atbalstu, tie tiek izplatīti. Nosūtām informāciju valsts aģentūrām, Nodarbinātības Valsts aģentūrai, Bāriņtiesām. Ir bijusi informācija arī presē par šo pakalpojumu, arī TV par to ir runāts. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

- Mēs regulāri drukājam šos bukletus un nesam uz tām vietām, kur parasti [uzturas cilvēki], un gan jau cilvēki zina un paņem. Ir skolās informācija. Ja, piemēram, slimnīcā vēršas ar šādu vai kādu citu problēmu, tad viņus no slimnīcas nosūta mums. (sociālās pārvaldes struktūrvienības sociālā darbiniece)

Pašvaldību sociālo dienestu informatīvo darbu veic galvenokārt dienestos strādājošie konsultanti un informatīvā tālruņa operatori. Tāpat šajos dienestos sastopama prakse ir informatīvo bukletu izplatīšana dažādām mērķa grupām par dažādiem sociālajiem pakalpojumiem un palīdzības saņemšanas iespējām. Atsevišķos dienestos ir izveidotas speciālas nodaļas, kuru uzdevums ir informācijas sniegšana dienesta darbības teritorijā dzīvojošajiem iedzīvotājiem. Šī nodaļa veido arī sadarbību ar vietējiem medijiem – radio, televīziju un presi. Šāda sadarbība ar medijiem ir izveidota vairākās pašvaldībās, un, kā liecina intervēto respondentu pieredze, šāda prakse sevi attaisno.

- (...) mums informācija notiek pietiekoši regulāri. Un cilvēki zina, ka ir sociālais dienests, zina šos pakalpojumus, un mēs ik pa pusgadam tomēr liekam šo informāciju iekšā avīzē un cilvēkus aicinām. (...) arī mums bija divi šāda veida šie gadījumi, kad mēs lūdzām cilvēkus [iespējamos cilvēku tirdzniecības upurus] atsaukties. (sociālā dienesta darbiniece)

Šobrīd, kā uzskata paši sociālo dienestu pārstāvji, lai veicinātu upuru vēršanos pēc palīdzības, sociālajiem dienestiem ir jāstrādā ne tikai pie informācijas izplatīšanas un pieejamības nodrošināšanas, bet arī pie sava tēla veidošanas. Respondentu skatījumā sabiedrībā valda priekšstats par sociālo dienestu kā vietu, kur vērsties tikai pēc materiālās palīdzības, proti, trūkst zināšanu par to, ka šajos dienestos ir iespējams saņemt gan psihologa palīdzību, gan iesaistīties atbalsta grupās, gan saņemt konsultācijas par izglītības un nodarbinātības jautājumiem. Līdz ar to „cilvēku tirdzniecības upuris, diez vai viņš pats iedomātos, ka viņam ir jānāk uz šejieni [sociālo dienestu] un tieši, pie kā jānāk.” (sociālā dienesta darbiniece). Īpaši svarīgi būtu celt sabiedrības informētību un paplašināt tajā valdošos priekšstatus par sociālajiem dienestiem ārpus Rīgas, jo reģionos sociālie dienesti šobrīd ir vienīgā vieta (ar atsevišķiem izņēmumiem), kur cilvēku tirdzniecības upuri varētu vērsties pēc palīdzības.

Analizējot cēloņus, kāpēc cilvēku tirdzniecības upuri paši nevēršas pēc palīdzības, sociālie darbinieki norādīja vairākus iespējamus iemeslus, no kuriem lielākā daļa ir saistīti ar cietušo nevēlēšanos sevi identificēt kā upuri (skat. sadaļu *Pakalpojumu nodrošināšanas problēmas*).

Informācijas pieejamības vērtējumā ir jāņem vērā vairāki aspekti. Pirmkārt, ir atsevišķi jāvērtē informācijas pieejamība laukos un pilsētās. Otrkārt, informācijas pieejamība dažādām vecuma un sociālajām grupām. Sociālo pakalpojumu sniedzēju pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem liecina, ka reģionos informācijas aprīte ir mazāka, taču tieši reģionu iedzīvotāji ir vairāk pakļauti cilvēku tirdzniecības riskam sakarā ar augstāku bezdarba līmeni. Tāpat speciālisti uzskata, ka ir nepieciešams pastiprinātu uzmanību pievērst pusaudžu un jauniešu grupai, organizējot gan informatīvos, gan preventīvos pasākumus. Jāpiebilst, ka atsevišķās pašvaldībās ārpus Rīgas šādi pasākumi tiek plānveidīgi un regulāri īstenoti.

Cilvēku tirdzniecības upuru paš aizpildāmajās anketās tika iekļauts jautājums, kur un kā cilvēki, kas ir nonākuši līdzīgā situācijā, vislabāk varētu vērsties pēc palīdzības. Respondentu sniegtās atbildes norāda uz diviem nozīmīgākajiem aģentiem: sociālajiem darbiniekiem dzīvesvietā un medijiem. Ieteikums vērsties pie sociālās palīdzības sniedzēja dzīves vietā apstiprina, cik svarīgi ir ievērot sociālo pakalpojumu vienu no pamata principiem – nodrošināt to pieejamību pēc iespējas tuvāk klienta dzīves vietai. Savukārt, ieteikums vērsties pie medijiem ļauj izvirzīt divus pieņēmumus. Pirmkārt, mediji ir bagāts informācijas avots, kas var sniegt arī ziņas par palīdzības iespējām, otrkārt, tas nozīmē, ka ir vēlams aktīvāk iesaistīt medijus sabiedrības informēšanā un preventīvajos pasākumos.

PAKALPOJUMU NODROŠINĀŠANAS PROBLĒMAS

(1) Upuru apzināšana un identificēšana

- *Pamatproblēma ir tikt viņiem klāt, tā ir vislielākā pamatproblēma.* (sociālā dienesta darbiniece)

Intervētie speciālisti visās mērķa grupās piekrita viedoklim, ka cilvēku tirdzniecības upuri Latvijā nav pietiekami apzināti un nesaņem sociālo palīdzību. Latvijā tāpat kā citās valstīs netiek veikta centralizēta cilvēku tirdzniecības upuru uzskaitē. Pasaules prakse liecina, ka tas ir objektīvi neiespējami gan atvērto robežu un darbaspēka migrācijas dēļ, gan upuru konfidencialitātes nodrošināšanas dēļ, gan upuru identificēšanas ierobežoto iespēju dēļ. Vienīgi avoti, kas var sniegt jebkādu informāciju ir tiesībsargājošās institūcijas un sociālo pakalpojumu sniedzēji. Taču arī šīs institūcijas var sniegt datus tikai par tiem gadījumiem, kas ir nonākuši pie viņiem.

- *[Upuri] tiek apzināti minimāli, un informācija par to, cik izceļojuši ir tāda kutelīga, jo faktiski ir tā, ka viņi izceļo, atbrauc atpakaļ un atkal izceļo, bet viņi skaitās, ka ir izceļojis cits, tā sistēma nav tik sakārtota, lai viņus uzskaitītu. (...) Grūti pateikt, kura daļa ir tā, kas līdz mums ir nonākuši, bet tie, kas ir nonākuši, tie ir tādi smagi gadījumi.* (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Policijas darbinieki kā resursu cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanā saskata sabiedrisko organizāciju aktivitātes gan preventīvo pasākumu, gan savu pakalpojumu reklamēšanas jomā. Savu skatījumu policijas darbinieki pamato ar to, ka upuri dažādu subjektīvu un objektīvu iemeslu dēļ nevēlas doties uz policiju, lai ziņotu par notikušo. Līdzīgi ir ar citām valsts vai pašvaldības institūcijām. Vērsties pēc palīdzības sabiedriskajās organizācijās ir daudz izplatītāka prakse, turklāt tieši šo organizāciju speciālisti parasti ir tie, kas pakāpeniski motivē upurus sadarboties arī ar tiesībsargājošajām institūcijām.

Sabiedrisko organizāciju sociālie darbinieki uzskata, ka šobrīd jau ir sperts nozīmīgs solis upuru apzināšanas virzienā – sociālie darbinieki un citi speciālisti kļūst arvien zinošāki un izglītotāki cilvēku tirdzniecības jomā, pieaug arī speciālistu informētības līmenis par palīdzības iespējām cilvēku tirdzniecības upuriem.

Upuru apzināšanu negatīvi ietekmē arī dominējošā izpratne par cilvēku tirdzniecības gadījumiem kā par seksuālo vardarbību un ekspluatāciju, neņemot vērā citas cilvēku tirdzniecības formas un izpausmes: „piespiedu darbs, drakoniskie noteikumi, nepietie-

kams uzturs un apģērbs un viss pārējais – viņi arī ir uzskatāmi par cilvēku tirdzniecības upuriem.” (sociālā dienesta darbiniece).

Viena no lielākajām problēmām, kas būtu jārisina, lai sekmētu upuru apzināšanu, kā norāda intervētie speciālisti, ir upuru identificēšana. Abas šīs problēmas – upuru apzināšana un identificēšana – ir savstarpēji ciešas saistītas un nereti tās ir grūti nošķirt. Upuru identificēšanu apgrūtina ne vien zināšanu trūkums sabiedrībā un speciālistu vidū, bet arī citi faktori, piemēram, laika resursi. Sociālo darbinieku pieredze rāda, ka nereti tikai pēc trīs mēnešu darba atklājas, ka klients ir cilvēku tirdzniecības upuris. Īpaši raksturīgi tas ir sociālajos dienestos, kur cilvēki vēršas pēc dažāda veida palīdzības, un sociālajam darbiniekam ir teju neiespējami vienas īsas konsultācijas laikā atpazīt klientā cilvēku tirdzniecības upuri. Tāpēc nereti sociālie darbinieki balstās uz pieņēmumiem un minējumiem par to, ka klients varētu būt cilvēku tirdzniecības upuris. Ar šādām grūtībām sastopas arī sabiedrisko organizāciju darbinieki, kas strādā ar krīzes situācijā nonākušām vai no vardarbības cietušām personām.

(2) Upuru pašidentificēšanas problēma

Cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanas un identificēšanas problēmu padziļina tas, ka upuri paši sevi neidentificē kā upurus.

- *Problēma ir tāda, ka šis cilvēku tirdzniecības upuris neidentificē sevi kā upuri un līdz ar to ir grūti vispār šos cilvēkus atrast. Jo, ja varbūt mēs kā profesionāļi redzam, ka tas ir cilvēku tirdzniecības upuris, tad viņš pats to neredz un tā neuzskata. (..) Mums ir bijušas aizdomas par kādiem gadījumiem, ka tie varētu būt cilvēku tirdzniecības upuri, bet cilvēki paši to neatzīst, viņi nesaprot, ka viņš ir tas upuris. (pašvaldības labklājības pārvaldes sociālā darbiniece)*

- *(..) ja cilvēkiem saka – vai jūs pazīstat kādu, kas ir devies uz ārzemēm strādāt, Īriju, Angliju. Parasti cilvēki paceļ ļoti daudz rokas. Vai jūs pazīstat tādas, kas stāsta, cik tur fantastiski un vēl kaut kas? Jā, arī paceļ rokas. Vai Jūs zināt kādu, kas ir kļuvis par cilvēku tirdzniecības upuri? Nevienam nezina. Un tad, kad uzdod jautājumu, vai jūs zināt kādu, kas izvairās stāstīt par to pieredzi vai nestāsta daudz, vai viņš neļūsmo un neaicina, tad arī tās rokas ir pietiekoši daudz. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Pētījumā iegūtā informācija atklāja, ka upuru pašidentificēšanas problēmai, ko raksturo pašu upuru nevēlēšanās vai neprasme atpazīt sevi kā cilvēku tirdzniecības upuri, ir vairāki cēloņi. Trīs visizplatītākie ir, pirmkārt, ja upuris pats ir piekritis konkrētajam darbam un par to saņēmis atalgojumu, tad viņš nejūtas kā upuris, kaut arī ir bijušas nopietni pārkāptas viņu cilvēktiesības un pasākums, kurā viņš ir bijis iesaistīts, būtu definējams kā cilvēku tirdzniecība. Šādas upuru pašidentificēšanas problēmas ir raksturīgas tiem upuriem, kuri ir nosūtīti uz ārvalstīm seksuālo pakalpojumu sniegšanai ar viņu piekrišanu.

- *Galvenais ir upuru nevēlēšanās pat iet un runāt, jo kā jūs varat izveidot kontaktu ar cilvēku, kurš pat neplāno iet un runāt par to tēmu. (..) daži pat neuzskata sevi par upuriem, viņi uzskata sevi par laimīgiem cilvēkiem, kuri ir tikuši pie labas izpeļņas, jo „Šeit,” viņi saka, „vai tad iet strādāt uz „Maximu” par kasieri par 80Ls?” (policijas darbinieks)*

Otrkārt, upuriem ir bailes sevi identificēt kā upuri. Bailes atzīt sevi par upuri ir saistītas ne tikai ar bailēm no iespējamās varmāku atriebības, bet lielā mērā sakņojas arī sabiedrības negatīvajos priekšstatos un stereotipos par cilvēku tirdzniecības upuriem.¹³⁴

134 Baltic Institute of Social Sciences (2005) *Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums*. Rīga: Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”

- *(..) tā ir tā šausmīgā bailu izjūta. Tās bailes tur varētu būt pilnīgi dažādas, jo tās sekas pēc tam, viņas jau ir dažādas. Ir sociālas sekas, ir fiziskas sekas, ir psiholoģiskas sekas un vēl, pavisam vienkārši, ir kognitīvas sekas – atmiņas, uztveres visi traucējumi. Un es domāju, ka tas varbūt ir no tām bailēm, ka jārunā atkal būs par to. (sociālā dienesta darbiniece)*

- *(..) varbūt bieži klients arī domā: es tagad pateikšu, un tad teiks, ka es pats biju vainīgs, pats braucu, ko tad tur meklēju un nesanāca, un viss pārējais. Laikam mums tie aizspriedumi nav beigušies. (sociālā dienesta darbiniece)*

Treškārt, upuriem ir ļoti vāja motivācija vērsties pēc palīdzības un sadarboties ar sociālajiem darbiniekiem un policiju. To nosaka gan viņu ierobežotās zināšanas par savām tiesībām un iespējām, gan arī grūtības pārraut vardarbības apli. Sociālā darba speciālistu pieredze rāda, ka cilvēku tirdzniecības upuri ir ilgstoši cietuši no vardarbības. Nereti šie cilvēki neuzskata, ka viņu sociālajās attiecībās valda vardarbība dažādās formās, kas negatīvi ietekmē viņu spēju atpazīt sevī ne tikai vardarbības, bet vēl jo vairāk cilvēku tirdzniecības upuri.

- *(..) klienti ir diezgan nemotivēti sadarboties. Pirmkārt tāpēc, ka viņi neidentificē sevi kā cilvēku tirdzniecības upuri, jo nav informācijas tik daudz, un tas ir kaut kas jauns. Otrkārt, ir nemotivēti, jo nesaredz saikni, kāpēc būtu jānāk un jārunā ar speciālistiem un vai vispār viņam vajag palīdzību un vispār viņš nejūtas tāds vārgs. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

- *(..) kā šīs attiecības tiek veidotas – viņa [upuris] nepārtraukti nonāk kaut kādās upura attiecībās. (..) kā cilvēki nokļūst visādās šādās situācijās, tas viss notika jau bērnībā. Viņa tikai pēdējās dienās [pirms šo klientu pārņemta cits sociālais darbinieks] atklāja, ka viņu seksuāli izmantoja patēvs. Tad bija izvarošana 13 gadu vecumā. (..) tad viņa nonāca tādā situācijā, ka viņa nonāca kompānijā pie narkomāniem. (..) Tajā laikā viņa nelietoja narkotikas, bet narkomāni gribēja viņu pārdot uz ielas, lai dabūtu kārtējo devu. (..) un tādā veidā viņa ir veidojusi tās savas attiecības ar cilvēkiem. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Kaut arī dzīves apstākļu kvalitāte bijusi ļoti zema un ir pārkāptas cilvēktiesības, sociālo darbinieku praksē nav retums gadījumi, kad upuri atgriežas iepriekšējā vidē un notiek reviktimizācija – viņi atkārtoti kļūst par cilvēku tirdzniecības upuriem. Nenoliedzami reviktimizācijas pamatā nav tikai finansiāla rakstura cēloņi, bet gan ievērojami plašāks sociālo, psiholoģisko un kognitīvo cēloņu loks.

- *(..) reizēm nākas vilties, kad tu redzi, ka viņas varbūt nedaudz apstrādā savu traumu šeit un pēc tam atgriežas tajā vidē. (..) ļoti nepatīkama sajūta, jo mēs lietojam resursus, cenšamies viņu motivēt, palīdzēt, mainīt viņas attieksmi pret to, bet atkarība, kas ir no šīs vides, viņa ir tik stipra, ka viss labais, ko tu piedāvā, tas prasa ļoti daudz pūļu. Tas prasa pūles atrast sev dzīvesvietu, darbu, nomotivēt sevi pilnīgi citam dzīvesveidam, citām sociālām attiecībām, un ļoti daudzas sievietes uzskata, ka viņām tas nav vajadzīgs. (..) Klientiem ir nepieciešama motivācija un ne visiem tā motivācija ir. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Apkopojot, jāsecina, ka nozīmīgākie šķēršļi cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanā un pašidentificēšanā, pēc sociālā darba speciālistu un policijas darbinieku domām, ir sekojoši:

- no cilvēku tirdzniecības cietušie paši sevi neapzinās un neatpazīst kā upurus;

- tie, kas sevi ir identificējuši kā upurus, nav pietiekami informēti par palīdzības iespējām vai arī baidās tās izmantot;
- upuriem ir pamatotas bažas par konfidencialitātes ievērošanu, ja viņi vērstos pēc palīdzības policijā vai pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem, īpaši raksturīgas šādas bažas par personas datu aizsardzību ir postpadomju valstu iedzīvotājiem;
- upuriem ir raksturīgs psiholoģijā pazīstamais „strausa sindroms” – centieni ignorēt savas problēmas, tādējādi padarot tās par nebijušām;
- upuru pārliecība, ka paši spēs atrisināt savas problēmas un speciālistu palīdzība viņam nav nepieciešama;
- upuriem raksturīgā vainas apziņa par notikušo;
- reģionu iedzīvotāju zemā uzticības pakāpe vietējiem sociālajiem darbiniekiem, galvenokārt konfidencialitātes nodrošinājuma dēļ.

(3) Upura statusa piešķiršana

Viens no nozīmīgiem apstākļiem, kas līdz šim ievērojami kavēja upuru apzināšanu, bija likumdošanā reglamentētā sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanas procedūra, kas paredzēja nepieciešamību vērsties policijā. Līdz 2007. gada 1. janvārim, kamēr bija spēkā MK noteikumi nr.882¹³⁵, vislielāko problēmu radīja tas, ka tikai pēc tiesībsargājošo institūciju oficiāla atzinuma upurim bija tiesības saņemt valsts apmaksātos rehabilitācijas pakalpojumus. Tā kā pētījuma lauka darbs tika veikts 2006. gada novembrī un decembrī, tad lielākā daļa respondentu atsaucās tieši uz šiem MK noteikumiem.

- (...) varbūt nepareizi, ka tas iet caur policiju, jo cilvēki negrib iet uz policiju, jo ar policijas nosaukumu jau saistīts (...) kaut kas nelabs, jo sākumā, kā prakse parādīja, viņi nāk pie mums, un tad mēs, ja ir vajadzīga nauda, griežamies policijā. (sociālā dienesta darbiniece)
- Ja mēs tā atklāti sakām, ka mums tur ir koncepcija, bet tad jau nav tām koncepcijām jēga, ja mēs nerūpējamies par cilvēku, ja mēs viņam pasakām, ja tu neko nestāsti, tad palīdzību nedabūsi, palīdzība jāsniedz neatkarīgi no tā vai upuris pēc tam sniedz informāciju. (tiesībsargājošās institūcijas amatpersona)

Šobrīd situācija ir mainījusies, spēkā ir MK noteikumi nr.889¹³⁶, kas paredz tiesības arī sociālo pakalpojumu sniedzējam piešķirt cietušajam upura statusu. Kaut gan šobrīd upura statusu var piešķirt arī sociālo pakalpojumu sniedzējs, problēmas pilnīgs risinājums vēl nav rasts. Pirmkārt, to nosaka nevienādā izpratne, par to, kāda veida piespiedu darbs tiek kvalificēts kā atbilstošs cilvēku tirdzniecības faktam.

- (...) liela problēma ir tā, ka šī specializētā nodaļa Latvijā, kas pieņem lēmumu, vai persona ir cilvēku tirdzniecības upuris, par šo upuri atzīs tikai to, kas būs cietis no seksuālās varmācības, nevis to, kas būs cietis no piespiedu darba vai citos gadījumos. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Otrkārt, sociālo pakalpojumu sniedzējam trīs dienu laikā ir jāveic personas atbilstības cilvēku tirdzniecības upura kritērijiem novērtējums, kura veikšanai nepieciešams izvei-

135 MK noteikumi nr.882 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem.” (stājās spēkā 01.01.2006.)

136 MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.” (stājās spēkā 01.01.2007.)

dot speciālistu komisiju. Tajā jāietilpst sociālajam darbiniekam, psihologam, juristam, ārstniecības personai, Valsts policijas amatpersonai, nepieciešamības gadījumā arī citiem speciālistiem.¹³⁷

(4) Informācijas un zināšanu trūkums

Raugoties no pašvaldību sociālo dienestu perspektīvas, galvenās problēmas ir saistītas ar informācijas un zināšanu trūkumu, jo, kā norādīja vairāki respondenti, „tēma ir diezgan jauna un neapzināta pašlaik”. Informācijas trūkums izpaužas gan kā sociālo darbinieku nepietiekamas zināšanas par upuru iespējām saņemt sociālos pakalpojumus, gan pašu upuru zemā informētība par savām tiesībām un iespējām.

- Manuprāt, vajadzētu būt vairāk informācijai, kaut vai par to pašu “Martas” centru. Es esmu sociālā darbiniece un zinu par to, jo regulāri tur vērsos un zinu, bet es nezinu, vai iedzīvotāji ir pamanījuši, ka tāds “Martas” centrs darbojas ar cilvēku tirdzniecības upuriem. (sociālā dienesta darbiniece)

- Latvijā ir laba sociālā darba izglītība, taču pietrūkst konkrētu zināšanu, bet ne tikai ar cilvēku tirdzniecības upuriem, bet strādājot ar katru mērķa grupu. Trūkst padziļinātu specifisku zināšanu. Un otrs ir tas, ka trūkst naudas. (sociālā dienesta darbiniece)

(5) Finanšu resursu ierobežojumi

Pašvaldību sociālajiem dienesti paredz, ka viņiem varētu būt grūtības ar finanšu resursiem, jo katrā konkrētajā gadījumā būtu nepieciešams atrast likuma normu, kas ļautu sniegt materiālo palīdzību upurim. Sociālie darbinieki uzskata, ka tas ievērojami ierobežo viņu rīcības un palīdzības sniegšanas iespējas.

- Droši vien, ka varētu minēt vienu problēmu kā materiālie resursi, jo mums jebkuram pabalsta veidam ir jābūt pretī pamatojumam kāpēc un saistošajiem noteikumiem – kam un kādā veidā mēs sniedzam palīdzību. (sociālās palīdzības nodaļas vadītāja)
- Ja nonāktu šāds cilvēks dienestā, tad būtu jāsasauca darba grupa un jānolemj, kas šo darbu veiks. Vai viņu sūtīt pie cilvēka, kas strādā ar nodarbinātības jautājumiem, invalīdiem, atkarībām, ģimenes un bērnu lietu speciālistiem. Ja viņam ir bērni, tad varētu zem tā lauciņa palikt, bet ja viņam nav bērnu un viņš nav maznodrošināts, tad es nezinu, kurš viņam sniegs palīdzību. (sociālā dienesta darbiniece)

Finanšu resursus kā būtisku ierobežojumu tam, lai sniegtie pakalpojumi atbilstu upuru vajadzībām, norādījuši arī to sabiedrisko organizāciju pārstāvji, kuru darbība ir atkarīga galvenokārt no pašfinansējuma – prasmes pašiem piesaistīt finansējumu ar dažādu projektu īstenošanu. Šāds finansējums nav pastāvīgs un ilgtermiņa, līdz ar to grūti nodrošināt rehabilitācijas īstenošanai atbilstošas telpas, īpaši drošu patvērumu upuriem, izveidot stabilu profesionāļu komandu.

Kā liecina Latvijas prakse un intervijās atklātā sociālo darbinieku pieredze, grūtības ir arī ar valsts finansējuma izmantošanu upuru rehabilitācijai – sistēma ir pārāk birokrātiska, neatbilst individuālajai sociālā darba praksei, tai ir nozīmīgi laika ierobežojumi. Izvērsti jautājums par finanšu resursiem efektīvu sociālo pakalpojumu nodrošināšanai ir aplūkots pētījuma rezultātu sadaļā *Finanšu resursi*.

137 MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.” (stājās spēkā 01.01.2007.)

(6) Laika resursu ierobežojumi

Efektīvu sociālo pakalpojumu nodrošināšanu negatīvi ietekmē nepietiekamie laika resursi. Īpaši tas attiecas uz valsts apmaksāto rehabilitāciju, kas nedrīkst būt ilgāka par sešiem mēnešiem. Sociālie darbinieki uzskata, ka ideālā gadījumā rehabilitācijas ilgums cilvēku tirdzniecības upuriem būtu jāparedz divi gadi. Reāls risinājums esošajā situācijā būtu radīt iespēju, attiecīgi definējot nosacījumus, pagarināt konkrētiem klientiem – upuriem izmantojamo rehabilitācijas ilgumu, jo praksē sastaptie gadījumi ir ļoti dažādi, tāpēc viena termiņa noteikšana visos gadījumos var mazināt sniegto pakalpojumu efektivitāti kopumā.

Jāuzsver, ka attiecībā par laiku, kas veltāms upurim, dažādiem sociālajiem partneriem ir atšķirīgs viedoklis. Sociālā darba speciālistiem, lai sniegtu efektīvu palīdzību, ir nepieciešams ilgstošs darbs ar upuri. Cilvēku tirdzniecības upuri ir specifiska mērķa grupa, prakse liecina, ka bieži ir vajadzīgs ilgs laiks, lai upuris psiholoģiski atvērtos un rastu motivāciju iesaistīties rehabilitācijā. Savukārt policijai, kuras galvenais uzdevums ir noziegumu atklāšana, laika resursi ir ierobežoti. Viņu darbā ļoti svarīgi ir pēc iespējas ātrāk iegūt informāciju un atbilstoši rīkoties. To var vērtēt kā objektīvu cēloni starpinstitucionālās sadarbības plaisai, jo sociālie darbinieki, vēlēdamies pasargāt savus klientus no sekundārās traumas, nav motivēti pēc iespējas ātrāk pārliecināt upuri par nepieciešamību doties uz policiju un liecināt.

(7) Valsts apmaksātās rehabilitācijas programmas neatbilstība individuālai pieejai

Nozīmīga problēma valsts apmaksāto pakalpojumu nodrošināšanā ir izveidotās sistēmas neatbilstība individuālai pieejai klientam. Kā intervijā atzina kādas sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece: „sistēma ir klientam nedraudzīga. (...) upuris ir kā iebaidīts dzīvnieks, viņš drīzāk ies zināmās briesmās, nevis kaut kādā nezināmajā, kas varbūt nemaz nav briesmas, bet ir nezināms, kur pietrūkst šīs drošības, un ir iesaistīti policijas kantoris, „Marta”, ministrijas. Tur ir iesaistīti tik daudz cilvēku un tas biedē.” Līdz ar to izveidotā pakalpojumu nodrošināšanas sistēma nevis sekmē klientu apzināšanu, bet gluži otrādi – to kavē. Šobrīd jau tiek rasti zināmi risinājumi, jo ir notikušas būtiskas izmaiņas attiecībā uz upura statusa piešķiršanu, tomēr valsts apmaksātās rehabilitācijas kursa ietvaros paredzēto pakalpojumu efektivitātei ir virkne šķēršļu – joprojām rehabilitācijas laiks nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus, ir problēmas ar programmā ietverto pakalpojumu budžeta pozīciju elastīgu izmantošanu konkrētos gadījumos, tāpat nav atrisināts jautājums par pilnīgas konfidencialitātes nodrošinājumu.

(8) Starpinstitucionālās sadarbības trūkumi

Sociālajiem dienestiem atsevišķās pašvaldības problēma ir nepietiekami attīstīta starpinstitucionālā sadarbība – vairāki respondenti norādīja, ka sadarbība ar mediķiem un policijas darbiniekiem varētu būt labāka. Tas nozīmē, ka būtu nepieciešams modelēt sadarbības mehānismus, jo darbs ar cilvēku tirdzniecības upuriem sākotnēji ir darbs krīzes apstākļos, kad jārikojas ātri, bet pārdomāti.

Atsevišķs problēmu loks ir saistīts ar policijas iesaistīšanu cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā. Kā jau vairākkārt minēts, līdz 2007. gada 1. janvārim policija bija nozīmīgs sociālais partneris valsts apmaksāto pakalpojumu nodrošināšanā, piešķirot personai upura statusu un tiesības saņemt šo palīdzību. Galvenā starpinstitucionālās sadarbības problēma, kā liecina intervijās uzklautie viedokļi, joprojām ir plaisa starp policiju un sociālā darba institūcijām.

- (...) mēs kā palīdzētāji esam ļoti daudz, mēs nedomājam vienādi un mēs arī vienādi nerunājam, mums nav vienādas izpratnes par lietām. Ko jau es minēju, man personīgi reizēm ir tāda sajūta, ka ir tādas ētiskas dabas problēmas. Lai gan, var jau būt, ka tā ir jābūt, ka policija vienmēr ir bijusi iestāde, kas zināmā mērā nodarbojas ar sankcijām. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Šo plaisu vispirmām kārtām nosaka atšķirīgais skatījums uz upuri. Sociālajam darbiniekam upuris ir mērķis, kamēr policijas darbiniekam, kas ir atbildīgs par cilvēku tirdzniecības krimināllietas izmeklēšanu, upuris ir līdzeklis ceļā uz nozieguma atklāšanu.

- (...) vairs nav ticības policijai pēc pēdējiem notikumiem, kas ir notikuši ar manām klientēm un patiešām viņiem ir vienalga, kas notiks ar cilvēku un kā viss beigsies, policiju interesē tikai noziedznieku noķeršana. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Vēl viens aspekts, kas ir minētās plaisas pamatā, ir atšķirīgā izpratne par to, kas pēc definīcijas ir cilvēku tirdzniecības gadījums. Policijas darbinieku vidū dominē nostāja, ka cilvēku tirdzniecība ir saistīta pamatā ar seksuālo izmantošanu un prostitūciju. No likuma sargu perspektīvas, vadoties no normatīvajiem dokumentiem, citas piespiedu darba formas tiek klasificētas galvenokārt kā ekonomiskie noziegumi, krāpniecība utt. Savukārt, sociālā darba speciālisti uz saviem potenciālajiem klientiem raugās no citas perspektīvas, saskatot cilvēku tirdzniecības pazīmes arī cita veida cilvēku izmantošanas gadījumos, ne tikai seksuālajā ekspluatācijā.

- (...) sievietes tika savervētas it kā ziedu tirgošanai, šis gadījums bija cilvēku tirdzniecības klasisks gadījums pēc definīcijas, bet šī specializētā nodaļa nosūtīja šo materiālu Ekonomikas policijai, un Ekonomikas policija savukārt pārsūtīja šo kaut kur citur. Viņi visi smejas, jo uzskata, ka cilvēku tirdzniecība ir prostitūcija. Šāds stereotips tiek nostādīts arī dažādās starptautiskās konferencēs. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Jāpiebilst, ka tiesībsargājošo institūciju darbinieku mērķa grupā atsevišķi respondenti – galvenokārt, nevis ierindas policijas darbinieki, bet amatpersonas, paužot savu viedokli par cilvēku tirdzniecības apmēriem, īpaši akcentēja, ka nedrīkst uz cilvēku tirdzniecību raudzīties kā vienīgi uz seksuālo ekspluatāciju. Ir jāņem vērā arī citas cilvēku tirdzniecības formas - „orgānu transplantāciju, verdzību”.

Lai novērstu aplūkojamo problēmu, ir nepieciešams izveidot gan vienotu izpratni par cilvēku tirdzniecības gadījumu, gan vienotā vērtību sistēmā balstītu attieksmi pret cilvēkiem, kas ir cietuši no cilvēku tirdzniecības. Tas paredz attīstīt vairākas nozīmīgas vērtības, par kurām minēts sociālā darba teorētiskajā literatūrā par palīdzības sniegšanu upuriem,¹³⁸ – nenosodošu attieksmi, empātiju un cieņu pret klientu, kā arī spēju būt brīvam no aizspriedumainas attieksmes un negatīviem stereotipiem.

- (...) vēl ir ētiskais moments. Visiem tiem, kas ir iesaistīti, ir jābūt vienotiem. Visām iesaistītajām organizācijām un institūcijām ir jābūt vienotām, ar cieņu ir jāizturas pret upuri. (...) cieņa pret cilvēku, pret kuru, iespējams, citos apstākļos tu izjustu nīcinājumu. Un tas nav vienkārši, īpaši tad, ja ir iesaistītas vairākas institūcijas, kuras pēc definīcijas ir institūcijas, kas pārstāv varu. Kaut vai tā pati policija, iespējams, viņiem ir grūtības ar cieņu pret šo upuri izturēties. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

138 Celmiņa, E., Garokalna-Bihela, G., Gromovs, J., Zalcmane, S., Bergmanis, A. (2006) *Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem*. Rīga: Starptautiskā migrācijas organizācija.

Starpinstitucionālās sadarbības kontekstā ir jāmin vēl viena respondentu atklātā problēma pakalpojumu nodrošināšanas kontekstā – sadarbības partneru trūkums. Ar šo problēmu pamatā sastopas tie pakalpojumu sniedzēji, kas paši nav specializējušies upuru rehabilitācijā, bet lielāko daļu nepieciešamo pakalpojumu piesaista. Kā norādīja šādas organizācijas pārstāve, šobrīd ir izveidojusies monopola situācija šajā jomā, ko lielā mērā nosaka, pirmkārt, tas, ka Latvijā nav daudz profesionālu pakalpojumu sniegšanas laukā, otrkārt, valsts piešķirtais finansējums vienai organizācijai, RCS „Marta”, bet vēlams būtu veicināt veselīgu konkurenci un paplašināt sadarbības veidošanas iespējas arī ar citām organizācijām.

(9) Konfidencialitātes nodrošināšana

Konfidencialitātes nodrošināšana ir raksturīga problēma darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, īpaši attiecībā uz tiem upuriem, kas var izmantot valsts finansētos pakalpojumus, jo, atskaitoties par iztērētajiem līdzekļiem, finansējuma izmantotājiem, kā intervijās atzina sociālie darbinieki, nākas sniegt arī personas vārdu, uzvārdu un personas kodu. Līdz ar to pakalpojumu sniedzējs nonāk nepatīkamā situācijā, jo, no vienas puses, viņam ir jānodrošina upura konfidencialitāte, no otras puses, neizpaužot personas datus, nav iespējams izmantot personas rehabilitācijai paredzēto finansējumu.

- Faktiski tā jau ir, ka mēs to [konfidencialitāti] nevaram nodrošināt, jo par tiem cilvēkiem, kuri izmanto valsts finansējumu, mums dati ir jādod. Tas ir vārds, uzvārds, personas kods un adrese. Equal projektā tiek doti tikai kodi, un tā kā Equal ir starptautisks projekts, tas tiek finansēts no citurienes, bet valsts finansējumā parādās diezgan birokrātiska attieksme pret šo visu. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Konfidencialitātes nodrošināšanas problēma sociālo pakalpojumu sniegšanā un saņemšanā ir raksturīga arī ārpus Rīgas, ņemot vērā augsto sociālo kontroli un sociālos tīklus, kas savstarpēji pārklājas, veidojot situāciju, kad „visi zina visu par visiem.”

- It īpaši tas [konfidencialitātes jautājums] attiecas uz lauku rajoniem. Ir tur viens cilvēks, kurš ir sociālais darbinieks, bet jebkurš cilvēks centīsies slēpt to informāciju par sevi, jo konfidencialitāte ir visai nosacīta – viens ciems ir kā liela ģimene. (sociālā dienesta darbiniece)

(10) Pakalpojumu pieejamība reģionos

Raugoties no sociālo pakalpojumu pieejamības viedokļa, viens no pakalpojumu sniegšanas pamatprincipiem ir nodrošināt to saņemšanu pēc iespējas tuvāk klienta dzīves vietai. Īpaši svarīgi tas ir cilvēku tirdzniecības upuru gadījumā, jo šo cilvēku patstāvīga pārvietošanās vai transportēšana, pirmkārt, pakļauj riskam viņu drošību, otrkārt, var sekmēt viņu reviktimizāciju, treškārt var būt cēlonis sekundārajai traumai. Šobrīd palīdzības sniedzēji cilvēku tirdzniecības upuriem ir koncentrējušies Rīgā, reģionos šo funkciju teorētiski pilda pašvaldību sociālie dienesti. Taču šo dienestu darbības efektivitāti apgrūtina tas, ka tie strādā ar ļoti plaša spektra sociālajām grupām un sniedz daudzveidīgu sociālo palīdzību. Ņemot vērā, ka līdz šim cilvēku tirdzniecības upuri ir ļoti maza grupa, šiem dienestiem nav racionāla pamata specializēties rehabilitācijas sniegšanā upuriem. Lai risinātu pakalpojumu pieejamības problēmu reģionos, sociālā darba speciālisti uzskata, ka būtu lietderīgi sagatavot reģionālos speciālistus, kas varētu profesionāli strādāt ar šo mērķa grupu, piesaistot arī citu jomu speciālistus – psihologus, juristus, mediķus, policistus u.c.

- (...) lai ir tas cilvēks reģionā un tad, kad ir tas klients, lai nesūta viņu uz Rīgu, jo tam klientam nav iespējams izbraukāt, bet lai būtu pieejama tāda mobila supervīzija tam sociālajam darbiniekam, piemēram, no Rīgas. Lai tas konsultants varētu ar viņu komunicēt, atbraukt un palīdzēt to gadījumu risināt. Lai tas klients ir uz vietas. (sociālā darba eksperte, sabiedriskās organizācijas pārstāve)

Reģionālais jautājums aktualizējas arī ģimenes iesaistīšanas kontekstā. Ģimene teorētiski tiek uzskatīta par ļoti nozīmīgu cilvēku tirdzniecības upuru resursu, kas var sniegt būtisku ieguldījumu upuru rehabilitācijā un vēlāk arī reintegrācijā. Protams, ja vien klients to vēlas un ģimene ir atvērta šādai sadarbībai. Pie nosacījumiem, ka nepastāv nekādi sociāli, psiholoģiski vai cita veida iemesli, kas liedz ģimenei iesaistīties upura rehabilitācijā, ir svarīgi, lai šī ģimene un cietušais varētu veidot regulāru saskarsmi. Taču esošajā situācijā ģimenes kā rehabilitācijas resursa izmantošana reģionālajiem upuriem ir ierobežota, jo vadošie pakalpojumu sniedzēji (t.sk. arī RCS „Marta”, kas līdz šim nodrošinājusi valsts apmaksātos pakalpojumus), atrodas Rīgā. Līdz ar to reģionālie klienti, ja vien viņu pašvaldībās nav jau izveidotas atbilstošas institūcijas, kuru kapacitāte spēj viņiem nodrošināt palīdzību, tiek izolēti no ģimenes. Atsevišķos gadījumos tas ir pozitīvi, bet citos tas gluži otrādi negatīvi ietekmē upura sociālo un psiholoģisko atveseļošanu. Citi ar pakalpojumu pieejamību saistītie aspekti tika aplūkoti pētījuma rezultātu sadaļā *Pakalpojumu pieejamība*.

SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒJUMS

CILVĒKU RESURSI

Pētījumā cilvēku resursi tika izvērtēti pēc sekojošiem rādītājiem: kvalificētu sociālā darba speciālistu pieejamība, atbilstošas sociālā darba speciālistu zināšanas un prasmes; citu, cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā un reintegrācijā iesaistīto sociālo partneru profesionālā kvalifikācija. Šajā pētījuma rezultātu sadaļā tiks aplūkots arī gan sociālā darba speciālistu, gan tiesībsargājošo institūciju darbinieku zināšanu un prasmju pašvērtējums.

Sociālā darba speciālistu – pakalpojumu sniedzēju – prasmes un zināšanas

Sociālā darba teorija nodala vispārīgās un specifiskās zināšanas un prasmes, kādas ir nepieciešamas darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Lai veiktu sociālā darba speciālistu zināšanu un prasmju novērtējumu, respondenti vispirms tika lūgti izteikties par to, kādām pēc viņu domām jābūt zināšanām un prasmēm speciālistam, kurš strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Respondentu sniegtās atbildes liecina, ka sociālajam darbiniekam būtu jābūt ļoti plašām zināšanām, gan teorētiskām, gan praktiskām. Kaut arī respondentu viedokļi būtiski neatšķīrās, tomēr katrs nepieciešamās kompetences raksturoja citādā prioritārā secībā: daļa speciālistu priekšplānā izvirzīja psihologa spējas, cilvēciskās īpašības un vērtības – empātiju, pacietību, cieņu, – otra daļa kā prioritāras minēja teorētiskās zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku un likumdošanu.

- (...) pacietība, iecietība pret to cilvēku, tā empātiski izturēties pret viņu. Tas ir pats svarīgākais, jo bieži vien mums ir tik maz laika tai rehabilitācijai dots un tas cilvēks nav gatavs pirmajā nedēļā sevi atklāt. Mums pagāja trīs mēneši, kamēr mēs sapratām, kas ar to sievieti notiek, tiešām tur jābūt ļoti pacietīgam, iecietīgam, nedrīkst dusmoties uz to klientu, ne uz vienu klientu nedrīkst dusmoties. (...) ļoti grūti pieņemt to cilvēku tādu, kāds viņš (...). Arī nenosodīt cilvēku par to, ko viņš ir darījis, par to, ka viņš ir nonācis tādā situācijā. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Salīdzinot abas pakalpojumu sniedzēju grupas, jāsecina, ka sabiedrisko organizāciju pārstāvji vairāk uzsvēra tieši sociālajam darbiniekam nepieciešamās vērtības un īpašības, savukārt sociālo dienestu darbinieki akcentēja likumdošanas zināšanas un prasmi noteikt klienta vajadzības. Veicot padziļinātu analīzi, atklājās, ka vērtības un cilvēciskās īpašības nozīmīgākas šķiet tiem speciālistiem, kuriem ir pieredze darbā ar upuriem, savukārt teorētiskās un likumdošanas zināšanas tiem, kas savā praksē nav saskārušies ar reāliem gadījumiem.

Turpinājumā tika apkopoti iegūtie viedokļi, taču to nozīmīguma secība, kā jau minēts, ir mainīga:

- teorētiskās zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku, lai darbiniekam būtu vispārējas zināšanās par to, ka šāda problēma pastāv un ka cilvēku tirdzniecības upuri ir atsevišķa sociālā darba klientu mērķa grupa;
- prasme identificēt upuri;

- tiesiskās zināšanas cilvēku tirdzniecības jomā;
- prasme noteikt klienta vajadzības un izveidot sociālās rehabilitācijas plānu;
- komunikācijas prasmes, lai varētu nodibināt kontaktu ar klientu, iegūt viņa uzticību, iedrošināt viņu un motivēt uz sadarbību;
- spēja ticēt un uzticēties klientam;
- prasme sadarboties ar citu iesaistīto institūciju darbiniekiem ar mērķi sekmēt klienta rehabilitāciju un novērst sekundārās traumas risku;
- psiholoģijas zināšanas;
- prasme novērtēt ģimenes resursus un strādāt ar upura ģimeni;
- būt brīvam no diskriminējošas attieksmes, aizspriedumiem un stereotipiem par cilvēku tirdzniecības upuriem;
- svešvalodas zināšanas, īpaši sadarbībā ar ārvalstu institūcijām;
- prasme strādāt starpprofesionāļu komandā;
- prasme palīdzēt atjaunot attiecības ar ģimeni un citām sociālajām grupām.

Par ļoti nozīmīgu prasmi tika atzīta arī spēja īstenot klienta rehabilitāciju tā, lai viņš nekļūtu atkarīgs no sociālā darbinieka un spētu patstāvīgi iekļauties sabiedrībā un darba tirgū.

- Manuprāt, ļoti būtisks aspekts vispār cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā, kas tik tiešām ir ļoti atkarīgs no sociālā darbinieka, ir šo te upuri neviktimizēt vēlreiz – (...) nepakļaut savām vēlmēm vai aiz lielas cilvēkmīlestības un vēlmes palīdzēt neradīt situāciju, ka upuris ir atkarīgs no sociālā darbinieka, bet gan veicināt veselīgu attiecību modeli, kur pats cilvēku tirdzniecības upuris pieņem lēmumu. Lai pēc gada rehabilitācijas viņš būtu pats gatavs atgriezties dzīvē, pieņemt lēmumus un pats rīkoties aktīvi, nevis pēc katras mazākas vai lielākas problēmas meklēt palīdzību pie sociālā darbinieka. (sabiedriskās organizācijas pārstāve)

Izskanēja viedoklis, ka būtu vēlams attīstīt sociālo darbinieku specializāciju tieši cilvēku tirdzniecības jomā, mērķtiecīgi sagatavojot speciālistus tieši darbam ar šo mērķa grupu – upuriem. Tajā pašā laikā vispārīgām zināšanām vajadzētu būt ikvienam sociālajam darbiniekam, lai viņš varētu identificēt cilvēku tirdzniecības upuri un prastu novirzīt viņu pie attiecīgajiem speciālistiem.

Savas zināšanas un prasmes sociālā darba speciālistiem bija jānovērtē skalā no 1 (nav zināšanu un prasmju) līdz 7 (atbilstošas zināšanas un prasmes). 7. un 8. tabulā ir apkopoti visi respondentu sniegtie vērtējumi. Sociālo dienestu darbinieku tabulā ir atspoguļoti tikai sešu respondentu vērtējumi, pārējie nesniedza savu vērtējumu, jo viņiem nav bijusi praktiska pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Savukārt, sabiedrisko organizāciju grupā savas zināšanas un prasmes novērtēja septiņi no desmit respondentiem. Trīs respondenti nesniedza savu vērtējumu, atsaucoties uz tiešās prakses trūkumu darbā ar upuriem. Intervijas laikā respondenti arī komentēja savu zināšanu un prasmju vērtējumu, tādējādi paplašinot datu analīzes un interpretācijas iespējas.

7. tabula.
Sabiedrisko organizāciju sociālo darbinieku zināšanu un prasmju pašvērtējums skalā no 1 (nav zināšanu un prasmju) līdz 7 (atbilstošas zināšanas un prasmes).

Prasmes vai zināšanu veids	Respondenti						
identificēt cilvēku tirdzniecības upuri	5	7	3	7	7	7	5/6
noteikt klienta vajadzības – savākt, apstrādāt, sistematizēt informāciju, lai veiktu sociālā gadījuma novērtējumu	6	6	7	7	6	7	7
prasme identificēt problēmas, kas var traucēt risināt klienta problēmas	6	5	5	6	7	7	6
zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku – izpratne par jēdzienu „cilvēku tirdzniecība”, tās cēloņiem un radītājam sekām	4	7	5	7	7	7	7
prasme atbalstīt un iedrošināt klientu līdzdarboties savas situācijas mainīšanā	5	5	6	6	6	7	7
zināšanas par intervēšanas pamatprincipiem un intervēšanas prasme	5	6	6	6	-	7	7
svešvalodu zināšanas	6	3	6	6	5	7	7
zināšanas un prasme piesaistīt citus speciālistus, ja nepieciešams	6	6	7	7	7	7	7
zināšanas par klienta tiesībām	6	6	6	6	6	7	7
tiesiskās zināšanas saistībā ar cilvēku tirdzniecību	4	5	4	7	5	7	7
prasme nodrošināt klienta konfidencialitāti	6	4	7	6	6	7	7
prasme iegūt klienta uzticību	5	5	5	7	7	7	6

8. tabula.
Pašvaldību sociālo dienestu un to struktūrvienību pārstāvju zināšanu un prasmju pašvērtējums skalā no 1 (nav zināšanu un prasmju) līdz 7 (atbilstošas zināšanas un prasmes).

Prasmes vai zināšanu veids	Respondenti						
identificēt cilvēku tirdzniecības upuri	2	6	7	7	6	7	
noteikt klienta vajadzības – savākt, apstrādāt, sistematizēt informāciju, lai veiktu sociālā gadījuma novērtējumu	6	6	7	7	6	7	
prasme identificēt problēmas, kas var traucēt risināt klienta problēmas	6	7	7	7	5	7	
zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku – izpratne par jēdzienu „cilvēku tirdzniecība”, tās cēloņiem un radītājam sekām	7	7	7	7	6	6	
prasme atbalstīt un iedrošināt klientu līdzdarboties savas situācijas mainīšanā	6	6	6	7	6	6	
zināšanas par intervēšanas pamatprincipiem un intervēšanas prasme	6	5/6	6	7	5	6	
svešvalodu zināšanas	7	5	6	3	7	7	
zināšanas un prasme piesaistīt citus speciālistus, ja nepieciešams	7	7	7	7	7	7	
zināšanas par klienta tiesībām	4	7	7	6	7	7	

tiesiskās zināšanas saistībā ar cilvēku tirdzniecību	7	7	7	5	7	5
prasme nodrošināt klienta konfidencialitāti	7	7	7	7	7	7
prasme iegūt klienta uzticību	5	5/6	7	7	6	6

Apkopotie rezultāti rāda, ka sociālo dienestu darbinieki savas prasmes vērtē patiešām augstu. Visaugstāk tiek vērtēta prasme iegūt klienta uzticību un zināšanas; kā piesaistīt citus speciālistus. Zemāk sociālie darbinieki ir vērtējuši savu prasmi identificēt upuri, zināšanas par intervēšanu, kā arī svešvalodu zināšanas. Arī sabiedrisko organizāciju pārstāvji augstu vērtē savas zināšanas un prasmes, tomēr vērtējumā ir kritiskāki par sociālo dienestu pārstāvjiem. Visaugstāk sabiedrisko organizāciju speciālisti ir novērtējuši prasmi piesaistīt speciālistus un noteikt klienta vajadzības, savukārt viszemāk – tiesiskās zināšanas saistībā ar cilvēku tirdzniecību, atsevišķos gadījumos arī svešvalodu zināšanas.

Vērtējot savas svešvalodu zināšanas, gan sabiedrisko organizāciju, gan sociālo dienestu sociālā darba speciālisti uzsvēra, ka viņiem ir atbilstošas svešvalodu (krievu vai latviešu, atkarībā no sociālā darbinieka dzimtās valodas) zināšanas, lai varētu sazināties ar repatriētajiem vai iekšējās cilvēku tirdzniecības upuriem. Tā kā vairāki sociālā darba speciālisti nav apmierināti ar savām angļu, vācu vai citu svešvalodu zināšanām (izņemot krievu vai attiecīgi arī latviešu), tad, domājot par nepieciešamajām zināšanām un prasmēm darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem, viņi izteica pieņēmumu par to, ka viņiem varētu trūkt svešvalodu zināšanas, lai sazinātos ar ārvalstu partneriem un institūcijām. Minētais ir jāņem vērā, interpretējot sociālā darba speciālistu vērtējumu savām svešvalodas zināšanām – lielākā daļa respondentu tās vērtēja, pamatojoties uz savu valodu prasmi saziņā ar klientiem (latviešiem vai krievvalodīgajiem), bet atsevišķi respondenti vērtēja savas svešvalodu zināšanas kopumā. Tie vērtējumi, kas ir zemāki (3 līdz 5 balles), ietver arī citu svešvalodu, izņemot krievu vai latviešu (atkarībā no sociālā darbinieka dzimtās valodas) vērtējumu.

Komentējot, kādas zināšanas un prasmes vēl būtu nepieciešamas, sabiedrisko organizāciju pārstāvji uzsvēra starptautiskās likumdošanas zināšanu nepieciešamību, jo šo organizāciju darbiniekiem nākas regulāri kontaktēties ar ārvalstu institūcijām, lai varētu sniegt palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem no Latvijas. Tā kā dažādu valstu likumdošana cilvēku tirdzniecības jomā ir atšķirīga, tas ietekmē gan upuru repatriācijas iespējas, gan palīdzības sniegšanu, upurim atrodoties citā valstī.

Neraugoties uz to, ka prasmi identificēt upurus intervētie speciālisti vērtē augstu (lielākā daļa to vērtējuši ar augstākajām ballēm – 6 un 7, tikai divi respondenti šo prasmi ir vērtējuši ļoti zemu – ar 2 un 3 ballēm), sociālie darbinieki uzsvēra nepieciešamību šo prasmi pilnveidot un attīstīt. Prasme identificēt upuri, pēc respondentu domām, lielā mērā ir atkarīga no sociālā darbinieka praktiskās pieredzes, kā arī vairākiem citiem apstākļiem un prasmēm – konkrētās situācijas konteksta, laika resursiem, prasmes nodibināt kontaktu ar klientu un iegūt viņa uzticību.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji, pamatojoties uz savu pieredzi darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, uzskata, ka svarīgi būtu arī regulāri komunikācijas prasmju treniņi, ņemot vērā klientu atšķirīgo intelektuālās attīstības līmeni (piemēram, ļoti svarīgi ir runāt klientam saprotamā un uztveramā valodā), psiholoģisko un emocionālo stāvokli.

Sociālo pakalpojumu nodrošināšanai nepieciešamo cilvēku resursu kontekstā, kā uzsvēra sociālā darba eksperti, ļoti svarīgi ir, lai sociālajiem darbiniekiem būtu nodrošināta supervīzija. Paši sociālie darbinieki atzina, ka darbs ar upuriem, kā noteiktu sociālo grupu, ir ļoti smags, un ir gandrīz neiespējami to darīt ilgstoši. Tajā pašā laikā šai efektīvam sociālās rehabilitācijas darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir nepieciešami profesionāli pieredzējuši speciālisti, jo šis darbs nosaka ne tikai plašu sociālā darba zināšanu un pieredzes nepieciešamību, bet arī tādas kompetences, kas ir ārpus sociālā darba.

- (...) mana nervu sistēma ir cietusi. Ir brīži, kad vēlos pacelt rokas un aiziet, un es domāju, ka ilgi strādāt ar šiem klientiem, nav iespējams. Tieši darbs ar klientiem ir ļoti smags, jo ir cilvēki ar tieksmi uz pašnāvību, cilvēki, kuri tev var piezvanīt naktī, bet jebkurā gadījumā mums nav citas iespējas nedot vai dot šo savu privāto telefonu, jo grupa ir jauna un mēs savā ziņā esam pētnieki, kas dod papildus slodzi, bet tai pat laikā nododam savas zināšanas tālāk. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

- (...) ikvienam sociālajam darbiniekam, kurš strādā ar cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, ir jāsaņem arī pašam psiholoģisks atbalsts supervīziju veidā, lai nesāktos ne izdegšanas process, ne kāds cits no psiholoģijā lietotajiem terminiem, kas viņam neļautu tālāk šo te darbu veikt profesionāli. (sabiedriskās organizācijas pārstāve)

Ņemot vērā, ka kopumā upuru, kā sociālo pakalpojumu saņēmēju, mērķa grupa ir neliela, nebūtu lietderīgi šajā jomā specializēties lielam skaitam sociālo darbinieku (vispārīgām zināšanām gan vajadzētu būt ikvienam sociālā darba speciālistam). Līdz ar to supervīzijas nodrošināšana speciālistiem, kas regulāri strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, ir īpaši aktuāla un nozīmīga. Turklāt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums to jau paredz attiecībā uz pašvaldību sociālo dienestu darbiniekiem.¹³⁹

Pētījumā intervētie cilvēku tirdzniecības upuri netieši sniedza sociālo darbinieku vērtējumu. Respondentiem lūdza atbildēt uz jautājumiem, kuru uzdevums bija novērtēt, pirmkārt, sociālo pakalpojumu sniedzēju attieksmi pret klientu, otrkārt, sociālo darbinieku prasmes un zināšanas darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem.

Respondentiem bija jāatbild uz jautājumu grupu, vai konsultāciju laikā sociālais darbinieks –

- izturējās pret Jums ar cieņu?
- sniedza Jums konkrētus padomus?
- bija dusmīgs uz Jums?
- centās iejusties Jūsu situācijā un izjūtās?
- bija atklāts pret Jums?
- centās Jums reāli palīdzēt?
- bija pacietīgs?
- nosodīja Jūs?

Sniegtās atbildes liecina, ka pētījumā iekļautajiem upuriem nav nācies saskarties ar negatīvu vai nosodošu sociālā darbinieka attieksmi, gluži otrādi – speciālisti ir

139 Pašvaldībai ir pienākums nodrošināt konsultatīvu atbalstu pašvaldības sociālā dienesta un tās izveidoto sociālo pakalpojumu sniedzēju sociālā darba speciālistiem. (Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9. panta 6. punkts, spēkā no 01.01.2007. attiecībā uz tiem sociālā darba speciālistiem, kuri ir sociālie darbinieki, un no 01.01.2008. attiecībā uz tiem sociālā darba speciālistiem, kuri ir sociālie aprūpētāji, sociālie rehabilitētāji un sociālās palīdzības organizatori).

apliecinājuši cieņu, snieguši konkrētus padomus, izrādījuši empātiju, bijuši pacietīgi un centušies reāli palīdzēt klientam. Tāpat arī citi speciālisti, ar kuriem respondentiem bija nācies kontaktēties, ir izturējušies labi – snieguši atbalstu, iedrošinājuši, apliecinājuši izpratni, izrādījuši laipnību, cieņu un vēlēšanos palīdzēt.

Policijas un citu tiesībsargājošo institūciju darbinieku zināšanas un prasmes

Līdz 2007. gada 1. janvārim tiesībsargājošajām institūcijām bija teju noteicošā loma valsts apmaksātās upuru rehabilitācijas īstenošanā. Kaut arī ir veiktas izmaiņas likumdošanā, komisijā, kas ir tiesīga piešķirt personai upura statusu, ir jābūt arī Valsts policijas amatpersonai. Bez tam, tā kā cilvēku tirdzniecība ir kriminālnoziedzums, tad upuriem nākas kontaktēties ar policiju, sniedzot liecības un vēlāk arī liecinot tiesā. Ņemot vērā, ka policijas un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju darbs norisinās vienlaicīgi, sociālās rehabilitācijas efektivitāti nosaka ne tikai pakalpojumu sniedzējs un viņa piesaistītie speciālisti, bet arī citi iesaistītie partneri, ar ko upuris rehabilitācijas laikā kontaktējas. Šādā kontekstā pētījuma ietvaros tika veikts policijas un citu tiesībsargājošo institūciju darbinieku zināšanu un prasmju pašvērtējums.

Līdzīgi kā sociālā darba speciālisti arī policijas mērķa grupas respondenti vērtēja savas zināšanas un prasmes¹⁴⁰ skalā no 1 (nav zināšanu un prasmju) līdz 7 (atbilstošas zināšanas un prasmes). 9. tabulā ir apkopoti visi respondentu sniegtie vērtējumi.

9. tabula.

Policijas darbinieku zināšanu un prasmju pašvērtējums skalā no 1 (nav zināšanu un prasmju) līdz 7 (atbilstošas zināšanas un prasmes).

Prasmes vai zināšanu veids	Respondenti									
	-	5	-	7	4	4	5	-	6	4
prasme identificēt cilvēku tirdzniecības upuri	-	5	-	7	4	4	5	-	6	4
prasme veidot kontaktu ar upuri	-	5	-	7	6	4	6	6	7	4
zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku – izpratne par jēdzienu „cilvēku tirdzniecība”, tās cēloņiem un radītajām sekām	-	5	-	7	5	6	6	7	7	6
krievu valodas zināšanas	-	7	-	7	6	6	6	7	7	7
angļu valodas zināšanas	-	6	7	-	1	3	5	5	6	4
zināšanas un prasme piesaistīt citus speciālistus (psihologu, mediķi, juristu, sociālo darbinieku), ja nepieciešams	-	7	-	5	6	6	5	7	7	3
zināšanas par cilvēku tirdzniecības upura tiesībām (tiesībām saņemt sociālo rehabilitāciju, piemēram)	-	5	-	6	6	5	6	6	5	6
tiesiskās zināšanas saistībā ar cilvēku tirdzniecību	-	6	-	7	6	6	6	7	6	7

140 Jautājuma izstrādē par policijas darbinieku zināšanām, prasmēm un starpinstitucionālo sadarbību tika izmantoti sekojoši avoti: Vaišļa, A. (2005) Uzziņa par cilvēktirdzniecību. Rīga: Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Organizētās noziedzības apkarošanas pārvaldes Narkotiku apkarošanas biroja 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību; Vaišļa, A., Gromovs, J., Dārzniece, A., Pētersone, I., Zalcmane, S. (2005) Kā rīkoties cilvēku tirdzniecības fakta gadījumā. Rokasgrāmata policijas darbiniekiem. Rīga: Starptautiskā Migrācijas organizācija.

prasme nodrošināt cilvēku tirdzniecības upura konfidencialitāti	-	6	-	6	6	6	6	7	7	6
prasme iegūt upura uzticību	-	6	-	4	6	5	6	6	6	4

Pašvērtējumā policisti pret sevi ir kritiskāki nekā sociālo dienestu un sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Viszemāk ir novērtēta prasme identificēt upuri, kas ir arī viena no galvenajām policijas darba problēmām kopumā. Atsevišķi zemi vērtējumi ir arī attiecībā uz prasmi veidot kontaktu ar upuri un iegūt upura uzticību. Pozitīvi šīs mērķa grupas respondenti ir vērtējuši savas krievu valodas zināšanas, zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku, likumiem un prasmi nodrošināt konfidencialitāti.

Dominējošā, to ierindas policijas darbinieku, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības krimināllietu izmeklēšanu, nostāja ir tāda, ka viņu zināšanas un prasmes ir pietiekamas un tā nav problēma, kas kavētu viņu darbu. Pēc viņu domām, galvenais šķērslis viņu darbā ir cietušo nevēlēšanās sadarboties ar policiju un atzīt sevi par upuri (par upuru pašidentificēšanas problēmu skatīt sadaļu *Pakalpojumu nodrošināšanas problēmas*).

Apkopotās atbildes par zināšanām un praktiskajām prasmēm, kuras būtu vēl jāpilnveido, liecina, ka tiesībsargājošo institūciju darbinieki augstu novērtē psiholoģijas zināšanu nepieciešamību. Grūtības policijas darbiniekiem sagādā prasme veidot kontaktu ar upuri un iegūt upura uzticību, kas policijas darbā ir ļoti svarīgi, jo pretējā gadījumā, ka sacīja paši respondenti, „mēs iegūstam tikai strupas atbildes, ar vienkāršiem, nepaplašinātiem teikumiem un mums nekas nesanāk”.

- *Man savam darbam vairāk ir vajadzīga psiholoģija. Piemēram, es zinu, ka cilvēks tiek nosūtīts uz ārzemēm un ja viņa nedos liecību, tad es nevarēšu nevienu apsūdzēt un notiesāt. Lai viņa dotu liecību, viņai ir jāuzticas, un, lai viņa man uzticētos, man ir jābūt labam psihologam un jānopelna uzticība. To dod gan pieredze darbā, gan psiholoģijas zināšanas.* (tiesībsargājošas institūcijas amatpersona)

Nepietiekamas ir arī angļu valodas un citu svešvalodu (respondenti minējuši vācu, spāņu, itāļu un skandināvu valodas) zināšanas gan sadarbībā ar ārvalstu tiesībsargājošām institūcijām, gan darbā ar trešo valstu pilsoņiem, kas līdz šim gan vēl ir reti gadījumi.

- *Valodu zināšanas ir ļoti svarīgas, sevišķi sadarbībā ar ārvalstīm. Arvien vairāk mēs sa-skaramies, ka sadarbība, kontaktējoties tieši ar līdzīgiem ārvalstu policijas darbiniekiem, kas nodarbojas ar tādu pašu noziegumu atklāšanu, novēršanu un apkarošanu ir ļoti būtiski. Cita kvalitāte lietai, nekā, kad rakstām pieprasījumus, kurus tulko citas institūcijas, tad oficiāli aizsūta un saņem tikpat oficiālas atbildes. Pirmkārt, tas ir lēni, otrkārt, tas ir vairāk formāli, nekā praktiski.* (policijas darbinieks)

Atsevišķos gadījumos respondenti ir norādījuši, ka viņiem trūkst zināšanas par cilvēku tirdzniecības upuru tiesībām un sociālās palīdzības iespējām. Policijas darbinieki pamatā zina tikai vienu iespējamo pakalpojumu sniedzēju – RCS „Marta”, taču viņi atzina, ka vēlētos iegūt plašāku informāciju arī par citiem palīdzības sniedzējiem. Kā vēl vienu no trūkstošajām prasmēm atsevišķi policijas darbinieki minēja kultūrkompetences prasmes, kas liecina par individuālās pieejas attīstīšanu arī policijas darbā ar upuriem.

Tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, regulāri ir iespēja apmeklēt dažādus izglītojošos seminārus un apmācības kursus par cilvēku tirdzniecības problemātikas specifiku. Šo apmācību organizatori ir gan citi

sociālie partneri, piemēram, sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijas, gan valsts institūcijas (Labklājības ministrija, Iekšlietu ministrija), gan izglītības iestādes (Policijas akadēmija), gan starptautiskās izmeklēšanas organizācijas (Interpols, Eiropols) un citi ārvalstu sadarbības partneri. Tāpat ir iespējams piedalīties dažādās starptautiskās konferencēs un diskusijās pieredzes apmaiņas, sadarbības un kontaktu veidošanas nolūkos. Kopumā intervētie policijas darbinieki šīs dažādās apmācības formas vērtē kā noderīgas.

- *Es uzskatu, ka [apmācības] visnotaļ ir palīdzējušas, jo vienkāršā tiesību teorija aptver tikai vienu aspektu – kas ir noziegums un kas ir pierādāms. (..) reālās dzīves situācijas nevar būt aprakstītas vienā grāmatā, jo, mainoties ekonomiskajai situācijai un sabiedrības attieksmei, tomēr notiek cilvēku domāšanas izmaiņas, un mums tās ir jāņem vērā.* (policijas darbinieks)

Vislabāk praktiskā noderīguma ziņā respondenti vērtējuši iegūtās zināšanas par ārvalstu praksi un likumdošanu, jo cilvēku tirdzniecības jomā tā ir ļoti atšķirīga.

- *2004. gada beigās piedalījies ekspertu sanāksmē. (..) visas desmit jaunās dalībvalstis ir savedušas savu likumdošanu kārtībā atbilstoši Palermo konvencijai cīņā ar organizēto noziedzību, t.sk. bērnu un sieviešu tirdzniecību, nelegālo imigrāciju. Vecās dalībvalstis vēl aizvien neko nav izdarījušas. Kā lai es sadarbojos ar Somiju, kurā cilvēku tirdzniecība vēl joprojām nav sodāma – un mums tas ir sevišķi smags noziegums.* (tiesībsargājošas institūcijas amatpersona)

Daudzu valstu likumdošanā cilvēku tirdzniecība joprojām nav definēta kā krimināli sodāms noziegums, tas atsevišķos gadījumos var radīt problēmas krimināllietu izmeklēšanā, kurās iesaistītie upuri ir Latvijas iedzīvotāji. Tomēr visaugstāk policijas darbinieki vērtē iegūto praktisko pieredzi, neformālo saskarsmi ar citu valstu un vietējiem kolēģiem, nevis teorētiskās zināšanas.

- *Ja lekcijā visi tur sēž un klausās, lekcija – tas ir labi. Bet tā reālā sadarbība rodas, satiekoties ar tiem cilvēkiem, kas klusībā sēž un runājot, un aktīvi piedaloties. Kas organizē? (..) Iekšlietu ministrija organizē, nevalstiskās organizācijas, kas sadarbojas ar mums šajos jautājumos – arī ir ļoti veiksmīgi sanācis. (..) ir ārvalstnieki atbraukuši un, nolasot lekcijas, pēc tam iesaistoties diskusijās (..) bet tas jau nav svarīgi, (..) svarīgi ir vienam ar otru kontaktēt un tādā veidā apmainīties ar informāciju.* (policijas darbinieks)

Vērtējot apmācībās iegūto zināšanu noderīgumu, vairāki respondenti savos vērtējumos bija arī kritiski, norādot, ka izplatīta parādība ir tēmu un lektoru atkārtotāšanās. Taču, no otras puses, tiesībsargājošo institūciju amatpersonas atzina, ka policijā ir ļoti augsta kadru mainība, kas nosaka nepieciešamību nozīmīgākās tēmas atkārtoti iekļaut apmācību semināros. Viens no izskanējušajiem viedokļiem šīs problēmas sakarā ir nodalīt vispārējās un specializētās zināšanas un prasmes darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Ne katram policijas darbiniekam būtu jāpārzina visa šī joma – jāspecializējas šo noziegumu izmeklēšanā, bet jebkuram policistam būtu jāspēj konstatēt iespējamo cilvēku tirdzniecības gadījumu un atbilstoši rīkoties, sazinoties ar šīs jomas speciālistiem tiesībsargājošo institūciju ietvaros.

- *Faktiski jābūt tā, ja mēs izejam uz specializāciju, ir policisti, kas strādā ar dažādām lietām, ir prokuratūras darbinieki, ir sociālie darbinieki, kas strādā tikai ar nepilngadīgiem, kas strādā ar ģimenēm (..) Tad būtu jābūt tā, ka jebkurš no darbiniekiem ir spējīgs šo situāciju konstatēt un tālāk jau virzīt pie tā cilvēka (..) pēc palīdzības, kas nodarbojas specializēti ar cilvēku tirdzniecības jautājumiem (..) Šajā aspektā ir policijas darbinieku profesionālo*

zināšanu problēma. Tiem, kas tieši nodarbojas ar šiem jautājumiem, ir šīs zināšanas, bet ne vienmēr šie cilvēki ir tie, kuri nonāk saskarē ar šiem potenciālajiem upuriem. (...) tas uzreiz nenozīmē, ka viņš varēs konkrēti visu izstāstīt pa punktiem un pateikt kur kādu palīdzību var saņemt vai sociālo vai citu, tur likums nosaka, ka upuri var saņemt rehabilitāciju, viņš to nezina, bet nu tas būtu tāpat kā, ja pienāk uz ielas cilvēks un viņam būtu jāspēj saprast vai konflikts ir liels, vai ir nepieciešami papildspēki vai ir jāsauc policijas grupa, vai pietiek, ka ar šo cilvēku parunājas. (tiesībsargājošas institūcijas amatpersona)

Īpaši nozīmīgas šādas vispārējas zināšanas, kas ļautu policijas darbiniekam konstatēt iespējamo cilvēku tirdzniecības gadījumu, ir reģionos, jo, kā norādīja viena no intervētajām sociālā darba ekspertēm, mazajos pagastos un ciemos tieši policists līdzās sociālajam darbiniekam ir viens no galvenajiem aģentiem, kas varētu identificēt upuri. Esošā policijas pieredze diemžēl liecina, ka šādu modeli ir grūtības iedzīvīnāt praksē, jo policijā joprojām ir ļoti augsta darbinieku mainība un pastāvīgs darbinieku trūkums.

- *Pirms diviem gadiem mēs bijām semināru ķēdē uztaisījuši tā, ka katrā rajonā bija viens vai divi darbinieki, kas spēj identificēt, noskaidrot apstākļu kopumu un paziņot mums un mēs uzsāktu izmeklēšanu. Bet cits jautājums ir par to, ka policijas darbinieki ļoti bieži iet projām no darba.* (tiesībsargājošas institūcijas amatpersona)

Visi pētījumā iekļautie cilvēku tirdzniecības upuri bija saskārušies ar policijas darbiniekiem. Kopējā tendence liecina, ka policijas darbinieki ir izturējušies pret viņiem ar sapratni un cieņu, tikai viena no respondentēm norādījusi negatīvu attieksmi, pamatojot to ar policistu izraisīto vainas sajūtu. Upuru norādītās atbildes liecina, ka policijas darbinieki ir piedāvājuši viņiem arī konkrētu palīdzību: tslaicīgu dzīves vietu, aizsardzību, materiālo palīdzību, nosūtīšanu pie sociālo pakalpojumu sniedzēja RCS „Marta”, kā arī snieguši informāciju par palīdzības saņemšanas iespējām.

INSTITUCIONĀLIE RESURSI

Lai izvērtētu institucionālos resursus, kas pieejami no cilvēku tirdzniecības cietušajiem, lai saņemtu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, pētījuma gaitā tika analizēts pastāvošais speciālistu, organizāciju un institūciju tīkls, jau notiekošā un vēlāmā starpinstitucionālā sadarbība.

Speciālistu nodrošinājums

Sociālajos dienestos bez sociālā darbinieka parasti vēl ir pieejami psihologi vai (un) psihoterapeiti, atsevišķos dienestos arī speciālisti darbā ar atkarību izraisošām vielām, speciālisti, kas strādā ar nodarbinātības jautājumiem. Atsevišķos sociālajos dienestos pieejamo speciālistu loks ir plašāks, ietverot arī juristu, medmāsu, sociālo rehabilitētāju, sociālās aprūpes organizētāju. Tomēr sociālo dienestu pārstāvji uzsver, ka problēmas ir ne tik daudz speciālistu cik finansu resursu trūkumā, lai vajadzības nepieciešamos speciālistus varētu piesaistīt.

Sabiedriskajās organizācijās pieejamo speciālistu loks būtiski neatšķiras: ir iespējas saņemt sociālā darbinieka, psihologa, atsevišķos gadījumos arī psihoterapeita konsultācijas un palīdzību. Organizācijās, kuras strādā gan ar pieaugušajiem, gan ar bērniem, parasti ir arī pastāvīgs medicīnas darbinieks. Savukārt visbiežāk trūkst sociālās rehabilitācijas speciālistu, vairākās organizācijās arī juristu. Šos un citus speciālistus

sociālo pakalpojumu sniedzēji piesaista pēc vajadzības. Izplatīta prakse gan sociālajos dienestos, gan sabiedriskajās organizācijās ir slēgt sadarbības līgumus ar juristiem, kas palīdz risināt dažādus upura tiesiskos jautājumus, kā arī ar ģimenes ārstiem un ginekologiem. Sociālā darba speciālistus neapmierina tas, ka ar līgumu piesaistītie darbinieki, īpaši juristi un mediķi, nevar sniegt savas konsultācijas uz vietas rehabilitācijas iestādē, līdz ar to klients pie šiem speciālistiem ir jānosūta. Tas nereti rada virkni citu sarežģījumu – ir apgrūtināta nokļūšana līdz attiecīgajam speciālistam, saskarsmes veidošana starp upuri un speciālistu, līdz ar to notiek iekļaušanās rehabilitācijas procesā, rodas vēl citas problēmas, kas var ietekmēt rehabilitācijas procesu kopumā.

Sociālā darba eksperti uzskata, ka efektīvas palīdzības nodrošināšanā nav tik svarīgi, lai katram pakalpojumu sniedzējam būtu izveidota sava pastāvīga starpprofesionāļu komanda. Noteicējs šajā starpinstitucionālajā darbā ir sociālā gadījuma vadītājs, kuram kopā ar upuri jāpieņem lēmumi, kādi vēl speciālisti būtu jāiesaista, lai varētu nodrošināt efektīvus sociālos pakalpojumus. Svarīgi ir, lai viņam būtu pietiekamas zināšanas un prasmes piesaistīt nepieciešamos speciālistus atbilstoši klienta vajadzībām un viņš viens pats neuzņemtos citu speciālistu funkcijas.

- *Noteikti es esmu par psihoterapeitu, psihologu, jo tas ir tāds komandas labais variants, ka viņš var šīs te emocijas iemācīt arī izprast citiem. Man patiktu, lai būtu arī jurists. Taču šai komandai nevajadzētu būt tādai stabilai tepat uz vietas, bet viņi var būt piesaistīti speciālisti. Nav tā, ka viņiem jāsež klāt katrā sanāksmē. Tad noteikti tam ir jābūt mediķim, jo mediķis tomēr vairāk vai mazāk orientēsies šajās veselības problēmās. Un tad man gribētos, lai līgumi būtu ar tādām institūcijām, kas, teiksim, tie ir krīžu centri, tā ir droša pajumte nodrošināta, tā ir atkarību profilakse.* (sociālā darba eksperte)

Sadarbības organizāciju tīkls

Pašvaldību sociālajiem dienestiem vairākumā gadījumu nav izveidots sadarbības tīkls ar citām institūcijām vai organizācijām (gan pašvaldības teritorijā, gan ārpus tās) palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem. Vienīgās organizācijas, kas tiek minētas kā palīdzības sniedzējas cilvēku tirdzniecības upuriem, ir RCS „Marta” un Starptautiskās Migrācijas organizācijas (IOM) Rīgas birojs. Sociālie dienesti, kam ir sadarbības pieredze ar sabiedriskajām organizācijām, to vērtē ļoti atzinīgi, īpaši RCS „Marta”, kas neatsaka sniegt informāciju un konsultācijas, kā arī pārņem cilvēku tirdzniecības upuru gadījumus no sociālajiem dienestiem un to struktūrvienībām.

Pašvaldību teritorijās, izņemot Valmieras pilsētu, nav arī sabiedrisko organizāciju, kas sniegtu palīdzību šai sociālajai grupai. Tas izskaidro intervijās izskanējušo ieteikumu reģionu līmenī veidot krīzes vai sociālās palīdzības centrus, kas specializētos palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem.

- *Kas attiecas uz reģioniem – katrā reģionā vajadzētu krīzes centru, kurā darbojas kāds speciālists, kas strādā ar šiem upuriem un, protams, daudz informācijas. Dienesta loma būtu izzināt šos upurus un pēc tam tālāk piesaistīt citus. (...) Ļoti svarīgi, lai tā ir viena institūcija, piemēram, kā tas ir šobrīd – “Martas” centrs, un jebkurš speciālists zina, ka tur var vērsties. Ja institūcijas būtu izkaisītas, tad būtu problēmas.* (sociālā dienesta darbiniece)

Pašvaldībās (izņemot Liepāju un Daugavpili), nav izveidoti speciāli starpinstitucionālās sadarbības tīkli cilvēku tirdzniecības problēmu risināšanai tomēr sociālajiem dienestiem ir netieša sadarbība ar citām pašvaldības institūcijām – izglītības pārvaldēm, medicīnas

iestādēm, Nodarbinātības Valsts aģentūras filiālēm. Nelielā uzkrātā pieredze liecina, ka arī šāda veida sadarbība var būt rezultatīva (piemēram, viens no upuriem ticis nosūtīts pie sociālā dienesta darbinieka no vietējās slimnīcas). Pamatojoties uz šādu pieredzi, sociālā darbiniece atzina, ka būtu vērtīgi izglītot un informēt par cilvēku tirdzniecības problemātiku to institūciju darbiniekus, kuru redzeslokā eventuāli var nonākt upuri.

Attīstītāka starpinstitucionālā sadarbība ir tieši sabiedriskajām organizācijām, kas savā darbā cenšas izmantot gan valsts, gan pašvaldību, gan citu sabiedrisko organizāciju cilvēku un institucionālos resursus, reizēm arī – finansiālo resursu pieejamības iespējas (piemēram, palīdzēt nokārtot klientam pašvaldības sociālo pabalstu noteiktam mērķim).

- *Mēs sadarbojamies ar valsts, pašvaldības policiju, bāriņtiesu, sociālajiem dienestiem visā Latvijā. Tas, kas mūs dara īpašākus, nekā citas iestādes Rīgā, pateicoties valsts programmai, mums ir sadarbība ar visu Latviju, ne tikai Rīgas robežās. Un, neapšaubāmi, nevalstiskās organizācijas. Pārsvārā tās, kas nodarbojas ar mums līdzīgu pakalpojumu sniegšanu un arī „Marta”, ir diezgan labs sadarbības partneris. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Neraugoties uz iekšējo konkurenci, ko nosaka kopīga dalība gan valsts organizētajos iepirkumu konkursos, gan projektu konkursos (piemēram, ES struktūrfondu projektos), sabiedrisko organizāciju pārstāvji savstarpējo sadarbību vērtē drīzāk pozitīvi, kas liecina par to, ka šo organizāciju darbā tiek ievērota uz klientu orientēta pieeja, par sociālā darba mērķi izvirzot upuri.

- *(..) mēs ļoti daudz darbojamies starpinstitucionāli tādā veidā, ka veidojam starpinstitucionālās sadarbības grupas. Tātad, mums ir klients, mums ir izkristalizējusies problēma, mēs iezīmējam institūcijas, kurām tas varētu būt aktuāli un saucam pie sevis un taisām vienkāršu sapulci. Loģiski, ka galvenais sapulces temats ir klients un viņa vajadzības. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Mazāk veiksmīgi sabiedriskajām organizācijām veidojas sadarbība ar pašvaldību institūcijām, kuras, pēc sabiedrisko organizāciju vērtējuma, nav pietiekami atvērtas klienta vajadzībām un nespēj elastīgi reaģēt uz tām. Sociālo dienestu vājie punkti sabiedrisko organizāciju pārstāvju skatījumā ir – nepietiekamas zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku kopumā un upuru, kā sociālās grupas, specifiku, kā arī šo dienestu darbību reglamentējošo likumu normu radītie ierobežojumi.

- *Ar sociālajiem dienestiem ir tā, ka ir gan pozitīva, gan mazāk pozitīva pieredze. Lai gan sociālie dienesti ir informēti par šo problēmu, praksē viņiem ir nācies mazāk ar to saskarties, un tad ir tā kā bailes ar kaut ko jaunu darboties un reizēm šīs zināšanas pietrūkst un ir citas aktuālākas lietas. Reizēm šī sadarbība izvēršas ļoti veiksmīga. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Tiesībsargājošās institūcijas vairāk ir attīstījušas iekšējo starpinstitucionālo sadarbību gan vietējā, gan starptautiskā mērogā, taču darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem tām nākas sadarboties arī ar sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijām. Policijas darbinieki izveidojušas sadarbības saites ar vadošajām sabiedriskajām organizācijām vērtē pozitīvi.

- *Piemēram, ar “Martas” centru man tiešām nav problēmu, jo viņi vienmēr palīdz un ir pat tā, ka viņi paši piedāvā savu palīdzību. (policijas darbinieks)*

Sadarbība ar šīm organizācijām norisinās abos virzienos – policijas darbinieki norīza identificētos upurus pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem, savukārt pakalpoju-

mu sniedzēji rehabilitācijas gaitā motivē upurus vērsties policijā un sniegt liecību par notikušo. Turklāt sabiedrisko organizāciju sociālie darbinieki aktīvi iesaistās policijas darbinieku apmācību organizēšanā. Paplašinot policijas darbinieku zināšanas no sociālā darba perspektīvas, tiek samazināts sekundārās traumas risks, ko var izsaukt upuru neprofesionāla noprotināšana. Šādas sekundāras traumas rezultāts nereti var atgriezt upuri rehabilitācijas sākuma punktā.

Salīdzinot respondentu atbildes uz jautājumu par sadarbības institūcijām un to darbības vērtējumu, atklājas tendence pozitīvi vērtēt to institūciju darbību, ar kurām ir bijusi sadarbība, savukārt, nedaudz zemāk parasti vērtētas tās organizācijas, ar kurām policijai līdz šim nav radusies vajadzība sadarboties, piemēram, Sociālo pakalpojumu pārvalde un pašvaldību sociālie dienesti. Policijas darbinieku pozitīvais vērtējums pamatā balstās uz to, ka sadarbības institūcijas ir bijušas vairāk vai mazāk nozīmīgi informācijas avoti.

- *(..) ir organizācijas, ar kurām mēs esam sadarbojušies vairākkārt, te varētu minēt to pašu Starptautisko Migrācijas organizāciju, kas palīdz atgriezt Latvijā cietušos cilvēkus vienai, no kuras valsts, vienai, no kāda rajona Latvijā viņa ir nākusi. Caur viņu rokām ir nākuši vairāk [upuru] un sadarbības ir bijis vairāk, un tā ir bijusi pozitīva. Līdz ar to man ir vieglāk vērtēt, bet ir iestādes, ar kurām maz ir bijis sakara. Ko tur varētu uzlabot? Vienkārši, varbūt banāli tas skanētu, bet biežāki būtu gadījumi, biežāk sadarbotos un uzlabotu attiecības. (policijas darbinieks)*

- *(..) visas institūcijas, ar kurām mums ir sadarbība, es vērtēju tikai pozitīvi, jo mēs no viņiem iegūstam pašu galveno – informāciju. (policijas darbinieks)*

Starpinstitucionālās sadarbības efektivitāti ietekmē izplatītā prakse to veidot uz personisko kontaktu pamata. Raugoties no efektivitātes viedokļa, šādi nodibināta sadarbība parasti ir veiksmīga, taču tās stabilitāti apdraud šo kontaktu nepastāvīgums, iespējamie interešu konflikti un darbinieku mainība.

Ja sākotnēji policijas un sociālo pakalpojumu sniedzēju sadarbība bija drīzāk formālu apsvērumu diktēta, lai upuri varētu iegūt tiesības uz valsts apmaksājamiem pakalpojumiem, tad šobrīd arvien vairāk ir vērojama tendence tās centrā izvirzīties pašam upurim.

- *Komandas darbs ir vajadzīgs tiktāl, ja runa iet par upuriem, kad visi ir gatavi kopīgi strādāt, bet šeit neiet runa par to, ka visiem ir jākontaktējas ar upuri, bet mums pie tā tas arī noved, jo vairāk iesaistīto cilvēku, jo vairāk visi ar viņu cenšas kontaktēties, bet viņam [upurim] tas nav vajadzīgs. (..) šim cilvēkam, kurš ar upuri strādā jebkurā jautājumā gan sociālajā, gan saistītā ar izmeklēšanu, šim cilvēkam ir jābūt vienam. Varbūt tas viens cilvēks ir psihologs, pārējie var šīs sarunas klausīties aiz spoguļstikla vai kā savādāk. (..) Upurim šis kontakts ir ar vienu cilvēku un katru jaunu viņš uztver no jauna, ir jāsaprot, ka viņš jau ir cietis, viņš neuzticas cilvēkiem, viņa uzticība cilvēcbai un cilvēkiem ir sagrauta, iegūt to ir ļoti grūti, tam, kurš to iegūst, ir jārēķinās, iespējams, ka viņš ir vienīgais cilvēks, kuram viņš stāstīs visu. (tiesībsargājošās institūcijas amatpersona)*

Vēlamā starpinstitucionālā sadarbība

Starpinstitucionālās sadarbības pilnveidošanai vispirms ir nepieciešams novērst esošos trūkumus. Vislielākais šķērslis, kā jau minēts, ir iesaistīto partneru, īpaši policijas un sociālo pakalpojumu sniedzēju institūciju dažāda izpratne par to, kas ir cietušais – upuris vai liecinieks, mērķis vai līdzeklis? Kaut arī sadarbība vēl nav stabila un minēto

institūciju starpā pastāv plaša, reizēm arī konfliktējošas attiecības, tomēr ir vērojama šīs sadarbības attīstība pozitīvā gultnē, pieaugot abu pušu izpratnei par katras institūcijas darba specifiku un mērķiem. Domājot par nākotni, svarīgi būtu mazināt plaису iesaistīto institūciju vidū, lai tās saskanīgi darbotos upura interešu un vajadzību apmierināšanai.

- (...) Man ir bijusi (...) laime būt kopā ar policistiem dažādās vietās un lietās, un es ļoti labi viņus saprotu. Bet man ir bijusi arī tā iespēja ļoti daudz viņus izglītēt. Izglītēt tieši no sava sociālā darbinieka skatu punkta. (...) ir jāmēģina atrast šīs te vidus ceļš. (...) sadarbība ir jāveido. Sadarbība nerodas vienas dienas laikā. Līdz ar to, ja arī mums ir šīs nesaskaņas vai neizpratne, vai kaut kāds cits skatījums (...), ir jāsežējas pie sarunu galda, un par tām lietām ir jārunā. (...) Ja mūs šī te sadarbība galīgi neapmierināja 2002. gadā, kad viss sākās, ar visiem šiem rafinētajiem formulējumiem, tad tagad (...) ir tā, ka mēs vairāk vai mazāk esam nonākuši pie viena kompromisa. (sociālā darba eksperte)

Veiksmīgi starpinstitucionālās sadarbības piemēri ir Liepājas un Daugavpils pilsētās izveidotās darba grupas – starpprofesionāļu komandas, kas aptver visu to institūciju loku, kuras savā darbā varētu saskarties ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Līdz šim, ņemot vērā niecīgo gadījumu skaitu, Liepājas komandas¹⁴¹ speciālistiem nav bijusi iespēja pilnvērtīgi izmantot šo resursu. Ļoti pozitīvi vērtējamās šīs grupas iedibinātās regulārās aktivitātes – preventīvo pasākumu organizēšana, kopīgas sanāksmes, kuru laikā speciālisti vienojas par savstarpējās sadarbības formām, sazināšanās veidiem un rīcības stratēģijām. Vēl nozīmīgāk ir tas, ka grupai ir vienā vērtību sistēmā balstīta izpratne par to, ka galvenais darbā ar cilvēku tirdzniecības gadījumu ir upuris, nevis kriminālnozieģums vai sociālā problēma. Vairāku darba grupas dalībnieku intervijās iegūtie viedokļi liecina, ka viņi raugās uz cilvēku tirdzniecības upuri vairāk no individuālās sociālā darba pieejas perspektīvas.

Pagaidām darba grupas dalībnieki nav varējuši pārliecināties par izveidotās sadarbības efektivitāti konkrētu cilvēku tirdzniecības upuru sociālo gadījumu risināšanā, taču nodibinātie kontakti un iegūtās zināšanas darbam ar cilvēku tirdzniecības gadījumiem, nosaka šīs starpprofesionāļu komandas gatavību jebkurā brīdī iesaistīties palīdzības sniegšanā upurim, pēc iespējas ievērojot viņa vajadzības, intereses un izvirzot centrā indivīdu – palīdzības saņēmēju. Šāda veida darba grupas varētu būt viens no iespējamajiem risinājumiem, kā reģionālā līmenī nodrošināt profesionālu palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem. Tomēr, kā atzina arī intervētie darba grupas dalībnieki, šādu uz personālijām balstītu grupu stabilitāti un darbības efektivitāti var negatīvi ietekmēt tās dalībnieku mainība. Daugavpils darba grupas aktivitāte ir salīdzinoši zema, tomēr projekta laikā nodibinātie kontakti, iegūtās zināšanas un izpratne par iespējamo sadarbību ir starpinstitucionālo sadarbību sekmējošs faktors šajā reģionālajā centrā.

Par ideālu sadarbības modeli sociālo dienestu darbinieki uzskata informācijas apmaiņu starp pašvaldības institūcijām, kas sekmētu gan upuru identificēšanu, gan celtu palīdzības efektivitāti.

- Ideālais variants būtu, ja viņi ziņotu, kādas problēmas ir tiem klientiem, kas pie viņiem griezušies, mēs savukārt, ja mums palīdzība būs vajadzīga, jebkurā gadījumā pie viņiem

141 Liepājas darba grupa sastāv no sekojošu institūciju pārstāvjiem: Liepājas Jaunatnes centrs, IOFA (Starptautiskā Jauniešu organizācija), Liepājas pilsētas un rajona policijas pārvalde, Valsts Robežsardzes Liepājas pārvalde, Imigrācijas dienests, Liepājas pilsētas Izglītības pārvalde, Liepājas pilsētas Domes Sociālais dienests, Liepājas Bāriņtiesa, LR IeM Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, Liepājas Pašvaldības policijas Nepilngadīgo lietu nodaļa, Liepājas pilsētas prokuratūra, Nodarbinātības Valsts aģentūra.

griezīsimies. Bet ideālais variants būtu, ja vairāk paziņotu tie dienesti, tā ir policija, robežsardze, kuri ir fiksējuši kaut ko, un mediķi. (sociālā dienesta darbiniece)

Vēlamajā sadarbības modelī, pēc sociālā darba speciālistu domām, svarīga ir speciālistu savstarpējā uzticēšanās un pārliecība, ka otrs iesaistītais speciālists nepakļaus klientu sekundārās traumas riskam. Tieši uzticības trūkums policijas darbiniekiem no sociālo darbinieku puses rada plaису starp sadarbības partneriem. Svarīgi ir definēt arī sadarbības mērķi, jo pretējā gadījumā pastāv risks, ka sadarbība var pāraugt arī neveselīgā konkurencē, īpaši vienas institūciju grupas ietvaros.

Starpinstitucionālās sadarbības izveidošanā aktuāls ir jautājums par vienas koordinējošās institūcijas nepieciešamību. Šobrīd Valsts programmas cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004. – 2008. gadam īstenošanu koordinē Iekšlietu ministrija. Pētījumā iegūtie dati liecina, ka nedz cilvēku tirdzniecības problēmas risināšanā iesaistīto grupu starpā, nedz katras grupas iekšienē nav vienprātības par šo jautājumu.

Pirmkārt, viedokļi dalās jautājumā par to, vai šāda institūcija vispār ir nepieciešama. Daļa respondentu atbalsta pašreizējo situāciju, kad par Valsts programmas īstenošanu atbildīgā institūcija ir Iekšlietu ministrija, kas varētu arī turpmāk pildīt arī koordinatora funkcijas. Citi atzīst šādas organizācijas nepieciešamību, nesniedzot precīzas norādes, kas tieši varētu uzņemties tās pienākumu izpildi. Šādas vienas koordinējošās institūcijas izveidošana, pēc daļas respondentu domām, sekmē gan starpinstitucionālo sadarbību, gan informācijas apriti, gan efektīvāku finansu resursu sadali. Daļa intervēto gluži otrādi – noraida šādas organizācijas nepieciešamību. Savu nostāju viņi pamato ar to, ka cilvēku tirdzniecības problemātikai ir daudzi aspekti un to pārraudzībai un kontrolei nav iespējams izveidot vienu „jumta” organizāciju, jo tas paredzētu arī lēmumu pieņemšanas centralizāciju. Tas savukārt pagarinātu lēmumu pieņemšanas procesu, kas cilvēku tirdzniecības upuru gadījumā nav pieņemami, jo var radīt šķēršļus efektīvai krīzes situācijas pārtraukšanai un rehabilitācijas uzsākšanai. Vēl citi argumenti tiek pamatoti ar to, ka Latvija ir pārāk maza valsts un upuru skaits ir tik neliels, ka koordinējošās institūcijas izveides nepieciešamība nav pamatota.

Otrkārt, intervēto respondentu vidū ir ļoti atšķirīgi priekšstati par šādas institūcijas darbības mērķiem un funkcijām. Lūk, biežāk minētās iespējamās šīs institūcijas funkcijas – Valsts programmas pārraudzība, finansējuma sadale, rehabilitācijas koordinācija, informācijas bankas uzturēšana par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem (gan speciālistiem, gan organizācijām), preventīvo pasākumu organizēšana, cilvēku tirdzniecības upuru uzskaitē.

Treškārt, nav vienprātības par to, vai tai vajadzētu būt valsts institūcijai vai sabiedriskajai organizācijai. Tie respondenti, kas uzskata, ka tai jābūt valsts institūcijai, norāda, ka Latvijā nav iespējama situācija, ka valsts ļautu pārvaldīt savus finansu līdzekļus sabiedriskajai organizācijai, turklāt ir grūti pieņemt, ka Valsts programmas pārraudzību īstenotu nevalstiska struktūra. Savukārt, respondenti, kas atzīst, ka šāda veida koordinējošās institūcijas funkcijas varētu uzņemties sabiedriskā organizācija, atsaucas uz vienu no vadošajiem sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošinātājiem RCS „Martu”, īpaši uzsverot, ka šī organizācija jau šobrīd nodrošina cilvēku tirdzniecības upuriem valsts apmaksātos sociālos pakalpojumus.

FINANSU RESURSI

Pētījumā tika izvērtēti sekojošie finansu resursu aprites rādītāji: sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansējuma avoti, finansu instrumentu izmantošanas mehānismi, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu finansēšanas vēlamais modelis.

Valsts finansējums un tā izmantošanas problēmas

Finansu resursu, kā sociālo pakalpojumu efektivitāti ietekmējoša rādītāja, analīze atklāja, ka gan pakalpojumu sniedzēju, gan policijas darbinieku vērtējumā nozīmīgs sasniegums ir valsts finansējuma piešķiršana sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem cilvēku tirdzniecības upuriem. 2006. gadā šim nolūkam bija atvēlēti 21000LVL 14 personu rehabilitācijai, 2007. gadā šī summa sasniedz 54000 LVL, kā vēstīja Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde (elektroniskā saziņā 15.05.2007.), kas ir atbildīga par šī finansējuma sadali un pārraudzību. Pasaulē izplatīta prakse ir, ka valsts pārēk sociālos pakalpojumus no nevalstiskajām (sabiedriskajām) organizācijām. Latvijā arī pakāpeniski ienāk tieši šāds sociālo pakalpojumu finansiālā nodrošinājuma modelis, tostarp arī cilvēku tirdzniecības upuru sociālo pakalpojumu nodrošināšanā. Taču svarīgi ir ne tikai atvēlēt finansu līdzekļus, bet arī paredzēt atbilstošus un praktiski pielietojamus to izmantošanas mehānismus, jo 2006. gadā paredzēto 14 upuru vietā par valsts līdzekļiem tika rehabilitētas tikai sešas personas.

Valsts finansējuma piešķiršana sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanai notiek konkursa kārtībā. Līdz šim (2007. gada vasara) pakalpojumu sniedzējs par valsts atvēlētajiem finansu līdzekļiem bija RCS „Marta”. No vienas puses, sociālo pakalpojumu sniedzēji uzskata, ka esošā sistēma, kas paredz valsts finansējuma piešķiršanu konkursa kārtībā (ne tikai cilvēku tirdzniecības upuriem, bet arī citām sociālajām grupām), ir vērtējama pozitīvi, jo tā veicina konkurences attīstību. No otras puses, sarežģījumus rada tas, ka nav izveidojies vēl pietiekami liels organizāciju tīkls ar atbilstošu pieredzi. Līdz ar to tas varētu kopumā kavēt sociālās rehabilitācijas kvalitātes un efektivitātes attīstību, jo, kā norādīja viena no sociālā darba ekspertēm, „*ja katru gadu kāds cits uzvar konkursā, tad ritenis ir jāizgudro no jauna.*” Turklāt, ja organizācija, kura iegūtu tiesības uz valsts apmaksāto pakalpojumu sniegšanu, atrastos reģionos, tas ievērojami apgrūtinātu tās sasniegjamību. Apmierinoša nav arī pašreizējā situācija, kad valsts apmaksāto pakalpojumu vienīgais sniedzējs atrodas Rīgā, jo arī tas rada grūtības nodrošināt pakalpojumu pieejamību reģionu iedzīvotājiem. Risinājums, ko piedāvā sociālo pakalpojumu sniedzēji, būtu katrā reģionā izveidot pastāvīgas šādu pakalpojumu sniedzēju institūcijas vai starpprofesionāļu komandas.

Kā atzina sociālo pakalpojumu sniedzēji, esošā valsts apmaksāto pakalpojumu sistēma ir veidota tā, ka finansējums ir piesaistīts pakalpojuma saņēmējam, nosakot konkrētu summu vienam cilvēkam, bet efektīvāk būtu organizēt šo līdzekļu sadali tā, lai tie būtu piesaistīti pakalpojumam, nodrošinot principu, ka „*nauda seko pakalpojumam.*” Sociālo pakalpojumu centriem, sabiedriskajām organizācijām, kas savus pakalpojumus piedāvā galvenokārt ambulatori, kā uzsvēra sabiedrisko organizāciju pārstāvji, piemērotāks ir šāds modelis, jo pretējā gadījumā šīm organizācijām nav iespējams sniegt kvalitatīvus pakalpojumus, ņemot vērā, ka tam ir nepieciešama pastāvīgu telpu īre un uzturēšana,

sadarbības līgumu slēgšana ar citiem speciālistiem un tml. Tas nozīmē, ka perspektīvā, sastādot valsts apmaksāto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu budžetu cilvēku tirdzniecības upuriem, būtu vēlams, lai tajā paredzētās budžeta pozīcijas, kas atbilst noteiktiem pakalpojumiem, būtu iespējams piemērot konkrētajam cilvēku tirdzniecības upura sociālajam gadījumam.

- *Equal programmā pozīciju skaits, ar ko mēs varam palīdzēt, ir diezgan plašs, bet valsts programmā tas finansiālās palīdzības loks ir ierobežots.* (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Valsts finansēto sociālo pakalpojumu sniedzēji, izvērtējot šo finansu instrumentu, kā trūkumu norādīja, ka šo pakalpojumu pieejamība ir ierobežota reģionu iedzīvotājiem. Šāda situācija ir izveidojusies tāpēc, ka vienīgā organizācija, kas līdz šim ir ieguvusi tiesības sniegt šos valsts apmaksātos pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem, atrodas Rīgā. Līdz ar to grūtības sagādā ne vien nokļūšana līdz pakalpojumu sniedzējam valsts galvaspilsētā, bet arī tas, ka izveidotajā sistēmā atsevišķi pakalpojumi ir pieejami tikai tiem klientiem, kuriem ir deklarēta dzīves vieta Rīgā. Piemēram, Nodarbinātības Valsts aģentūras pakalpojumi ir paredzēti upuriem bez maksas, taču finansējuma plūsma ir organizēta tā, ka šo pakalpojumu apmaksā nevis sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējs vienotas programmas ietvaros, bet tā finansētājs ir NVA. Ja klients ir deklarēts citā pašvaldībā, tad iespējas bez maksas izmantot NVA pakalpojumus viņam ir tikai savas deklarētās dzīves vietas NVA filiālē, neraugoties uz to, ka rehabilitācijas kurss tiek nodrošināts Rīgas pilsētā.

Cilvēku tirdzniecības upuru sekmīgas rehabilitācijas un reintegrācijas viens no daudzajiem priekšnoteikums ir arī konkrētajā gadījumā pielietotais sociālā darba prakses modelis. Valsts piedāvātais finansu instruments ir vairāk piemērots tradicionālajām un uz problēmas risināšanu vērstajām sociālā darba pieejām, turklāt netieši paredzot tādu rehabilitācijas modeli, kuru iespējams īstenot drīzāk stacionāri, nevis ambulatori. Kā secina pētījumā intervētie sociālā darba speciālisti, šādas pieejas izmantošanas rezultātā klients drīzāk kļūst par objektu, nevis rehabilitācijas procesā aktīvi iesaistītu subjektu, kas piedalās gan lēmumu pieņemšanā par izvirzāmajiem rehabilitācijas uzdevumiem, gan to izvērtēšanā. Darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, kura galvenais mērķis ir šo cilvēku atgriešana sabiedrībā un darba tirgū, šāda uz problēmu risināšanu balstīta pieeja, kas raugās uz klientu kā objektu, ir mazāk efektīva. Līdz ar to veidojas situācija, ka valsts apmaksā sociālo rehabilitāciju, kuras mērķu sasniegšana ir pakļauta riskam jau pirms tās uzsākšanas.

- *(..) valsts finansētajā rehabilitācijā šis veids, šī metodika ir pārņemta no nepilngadīgo rehabilitācijas. Nepilngadīgais vairāk ir tā kā objekts, bet šeit šis ir pieaudzis cilvēks, kuru tu nevari tā iespundēt uz sešiem mēnešiem, un tas pat šim cilvēkam kaitē, lai viņu pēc tam integrētu atpakaļ sociālajā vidē. Iespējams, ka pieaugušajiem vajag kādu laiku sākumā pavadīt stacionārā, bet jo šis laiks ir īsāks, jo labāk. Šeit tā problēma ir tā, ka šie cilvēki pierod pie dzīves anonīmajā dzīvoklī vai „Muceniekos” un parādās viedoklis, kāpēc viņiem meklēt ko citu, viņiem tāpat ir labi, jo cilvēks ātri pierod pie tā, ka viņa pamatvajadzībām nauda tiek dota, bet mūsu kā rehabilitētāju mērķis nav šos cilvēkus pieradināt. Jo cilvēks ātrāk pats ir spējīgs sevi nodrošināt, jo mēs no savas puses cenšamies šo palīdzību samazināt.* (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Sociālo dienestu finansu resursi palīdzības sniegšanai upuriem

Sabiedrisko organizāciju un pašvaldības sociālo dienestu izmantotās finansu resursu piesaistīšanas stratēģijas, kā arī izmantošanas iespējas ir atšķirīgas.

Pašvaldību sociālie dienesti likumā noteiktās funkcijas, t.sk. sociālās palīdzības sniegšanu cilvēku tirdzniecības upuriem, finansē no sava budžeta. Līdz ar to sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu nodrošinājuma kvalitāte un efektivitāte ir atkarīga no katras konkrētās pašvaldības finansu resursiem un sociālo darbinieku prasmes izmantot pašvaldību finansu instrumentus, lai risinātu tos sociālos gadījumus, kas nav precīzi atrunāti likumā par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem.¹⁴² To pašvaldību sociālo dienestu darbinieki, kuri nav saskārušies ar finansu resursu trūkumu vai to izmantošanas iespēju ierobežojumiem, uzskata, ka sociālo dienestu finansu instrumenti ir apmierinoši. Vairāki pētījumā intervētie sociālo dienestu pārstāvji arī atzina, ka finansu resursu piesaiste cilvēku tirdzniecības upuru sociālo gadījumu risināšanai neradītu būtiskas problēmas

Viena no likuma normām, ko savā darbā izmanto (izmantotu) pašvaldību sociālie darbinieki, lai varētu finansiāli segt upuriem sniegtos pakalpojumus, ir palīdzības nodrošināšana maznodrošinātajām un sociāli neaizsargātajām personām. Projicējot iespējamus cilvēku tirdzniecības upuru gadījumus, sociālo dienestu pārstāvji norādīja, ka, ja upuris neatbilstu minētajam statusam, tad šo gadījumu varētu izskatīt individuāli sociālā dienesta sociālo lietu komisijā un lemt par sociālās palīdzības vai pakalpojuma piešķiršanu. Šāda rīcības stratēģija liecina par sociālo dienestu potenciāli elastīgu pieeju sev atvēlēto resursu izmantošanā, centrā izvirzot klientu.

- *Tā ir pašvaldība, mūsu dome, kas piešķir līdzekļus mums uz gadu, un tad mēs tos saskaņā ar saistošiem noteikumiem cilvēkiem piešķiram – sociālo palīdzību viņš var saņemt uzreiz. Piemēram, ja viņam tagad vajag palīdzēt, mums ir kasieris, un uz vietas, ja ir vajadzīga skaidra nauda ārstēšanas vai medikamentu iegādei, vai produktu iegādei, tad mēs uzreiz varam izmaksāt. Mēs nekavējam, nevajag gaidīt, ir skaidra nauda, ir kase, un varam izmaksāt.* (sociālā dienesta darbiniece)

- *Piemēram, cilvēkam ir nepieciešama rehabilitācija, viņš uzraksta iesniegumu, un, ja mums pašiem nav kontos līdzekļu šiem pakalpojumiem, mēs dodam izskatīšanai uz domi, kur ir mūsu cilvēki iekšā. Un tad dome pārskaita naudu tai organizācijai, kura veic rehabilitāciju, kas nepieciešama. Protams, tam ir nepieciešams sociālo darbinieku atzinums. (...)Pašlaik tas ļoti sekmīgi notiek ar bērniem, tāpēc arī tas nebūs jauns izdomājums, jo situācija mums ir pilnīgi skaidra. Ir sievietes, kas ir cietušas no vardarbības, un mehānisms ir pilnīgi tāds pats.* (sociālā dienesta darbiniece)

Tajā pašā laikā šāda nostāja nav vienlīdz attiecināma uz visiem pētījumā iekļautajiem pašvaldību sociālajiem dienestiem. Nereti problēmas sociālajiem darbiniekiem rada tieši nepietiekamie finansu resursi materiālās palīdzības nodrošināšanā upuriem, jo ne vienmēr upuriem nepieciešamie pakalpojumi iekļaujas maznodrošinātajām vai sociāli neaizsargātajām personām paredzēto pakalpojumu klāstā. Tāpēc bieži veidojas (varētu veidoties) situācijas, kad nav iespējams apmaksāt klientam nepieciešamos pakalpojumus. Gadījumos, kad sociālajiem dienestiem nav, piemēram, štata psihologa vietas, ir sarežģīti nodrošināt arī upuriem tik svarīgo psiholoģisko atbalstu.

¹⁴² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (stājās spēkā 01.01.2003.)

- *Būtu nepieciešami lielāki finansu resursi dienestā, lai vajadzības gadījumā varētu apmaksāt jebkuru pakalpojumu. Ir speciālisti, viņi ir zinoši, ir zināms, kas ir jāpiesaista, bet nav resursu, lai to izdarītu. Materiāls atbalsts ir tikai tad, kad cilvēks ir maznodrošināts vai trūcīgs, bet tas ne vienmēr tā būs upuru gadījumā.* (sociālā dienesta darbiniece)

Sabiedrisko organizāciju upuriem sniegto pakalpojumu finansu avoti

Ja pašvaldību sociālie dienesti un to struktūrvienības izmanto pamatā pašvaldības piešķirtos resursus sociālajiem pakalpojumiem kopumā, tad sabiedrisko organizāciju finansējuma avoti darbam ar krīzes situācijās nonākušajiem vai no vardarbības cietušajiem cilvēkiem, t.sk. cilvēku tirdzniecības upuriem, ir dažādi: valsts un pašvaldību finansējums, projektu ietvaros piesaistītie līdzekļi, reizēm arī ārvalstu institūciju un fondu finansējums. Jāpiebilst, ka atsevišķas organizācijas, piemēram, Starptautiskās Migrācijas organizācijas (IOM) Latvijas pārstāvniecība, ir atkarīgas tikai no projektu finansējuma. Izmantotie finansu avoti ir atkarīgi ne tikai no sabiedrisko organizāciju prasmes piesaistīt dažādus finansējumus, bet arī no to darbības jomām un mērķa grupām, jo valsts vai pašvaldību budžetos ir paredzēti finansu līdzekļi palīdzības nodrošināšanai noteiktām sociālajām grupām. Šāda sabiedrisko organizāciju prakse – izmantot dažādus finansu avotus cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai un reintegrācijai, kā liecina pētījumā iekļauto valstu izpēte, ir raksturīga arī citās valstīs.

- *Viens ir valsts apmaksātais pakalpojums un to apmaksā sociālo pakalpojumu pārvalde par klienta uzturēšanos. Un otrs ir, kur Rīgas dome apmaksā bērnu [uzturēšanos] šeit, krīzes centrā. Vēl mēs piesaistām līdzekļus ar projektu rakstīšanu – lai mēs varētu algot skolotāju, lai mēs varētu algot ģimenes ārstu, tie nav no valsts un pašvaldības līdzekļiem, tie ir tikai projektu līdzekļi, tā kā daudz ir atkarīgs no projektu līdzekļiem.* (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

RCS „Marta” pārstāves, salīdzinot divu finansu instrumentu lietošanu – no valsts un no projektiem piesaistīto līdzekļu izmantošanas mehānismus, lieto tipisku šķelšanās diskursu: „mēs” (sabiedriskais sektors) un „viņi” (valsts). Lūk, interviju fragmenti, kuros tas uzskatāmi atklājas:

- *(..) kad šis [valsts] finansējums tika piešķirts, tad sākās lielas problēmas un daudzi jautājumi, kāpēc tas notiek tā un ne savādāk. Mēs [pasvītrojumi – E.K]ave] (..) bijām aizgājušas runāt ar amatpersonām uz Sociālo pakalpojumu pārvaldi, un viņi saka tā, ka rehabilitācija ir stacionāra nevis ambulatora (..). Ja Jūs nevarat to nodrošināt, tad tas cilvēks neder [valsts finansētajai rehabilitācijai]. Mēs sākām smieties, ka šajā gadījumā nebūs iespējams rehabilitēt nevienu, ja notiks viss pēc noteikumiem pēc kādiem viņi grib.* (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

- *(..) veselības lieta cilvēku tirdzniecības upuriem. (..) Attiecīgi viņi saka tā, lai viņi saņem šo palīdzību tāpat kā visi pārējie cilvēki, bet attiecīgi, ja šim cilvēkam nebūs veselība (..), tad par kādu rehabilitāciju un reintegrāciju mēs varam runāt. Uz to brīdi, kamēr cilvēks atrodas stacionārā, rehabilitācija ir jāpārtrauc, ja cilvēks ir viens, es pie viņa neeju, man atkal no jauna jāsāk viss rehabilitācijas kurss un jāveido kontakts, jo cilvēks ir nonācis atkal citā „grīstē”. Ir parādījušās citas problēmas. (..)Viņi [respondentes paskaidrojums intervijas turpinājumā uz jautājumu: „Kas ir „viņi”?” – „Tie ir tie, kas dod mums naudu, tā ir Sociālo pakalpojumu pārvalde, kas finansē, kas ir apakšā Labklājības ministrijai un kuri tieši dod finansējumu (..) un pārskata, viņi gluži nav tie, kas izdod noteikumus, bet viņi ir tie, kas ir Labklājības ministrijas struktūrvienība, tā ir valsts institūcija.”] pat īsti to pamatot nevarēja, tādēļ, ka tā ir veselības joma un nedrīkst būt paralēli, jo viņi uzskata, ka sociālās*

rehabilitācijas ietvaros ir sniedzama tikai šī pirmā palīdzība, nevis ārstēšana. Ja mēs neārstēsim šo cilvēku, kas ar viņu notiks? (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)

Nozīmīgākā sabiedrisko organizāciju priekšrocība šādā finansu avotu daudzveidības modelī ir iespēja brīvāk organizēt upura sociālo rehabilitāciju un iekļaušanos darba tirgū atbilstoši katra klienta sociālajām vajadzībām. Kā atzina viena no sociālā darba ekspertēm, „valsts skatījums uz pakalpojumu finansēšanu ir politizēts, bet nevalstiskās [organizācijas] skatās vairāk pēc vajadzībām.” Šāda iespēja brīvi organizēt finansu plūsmu, pamatojoties uz konkrētā sociālā gadījuma individuālajām pazīmēm, ir ļoti svarīga, lai cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijā un reintegrācijas sekmēšanā varētu pielietot uz klientu orientēto (individuālo) sociālā darba prakses pieeju, kas šo sociālo gadījumu risināšanā tiek uzskatīta par piemērotāku un efektīvāku.

Sabiedrisko organizāciju dažādu finansu instrumentu izmantošana ir arī veids, kā tiek risināta valsts un pašvaldību apmaksātās rehabilitācijas laika ierobežojuma problēma. Proti, gadījumos, kad valsts un pašvaldību finansējuma ietvaros klients nav paguvis iziet rehabilitāciju, to ir iespējams turpināt, izmantojot citus organizācijas finansu avotus. Kaut arī šādu praksi var uzskatīt par zināmu risinājumu, taču vienlaikus tas rada sarežģījumus organizācijas iekšējās finansu aprites organizēšanā, pārraudzībā un visbeidzot arī kontrolē, atskaitoties finansējuma devējiem par tā izlietojumu.

Vēlamais pakalpojumu finansēšanas modelis

Kaut arī projektu finansējums ir elastīgāks attiecībā uz sociālo pakalpojumu pozīcijām un rehabilitācijas ilgumu (ir iespējams pārsniegt valsts apmaksātajai upuru rehabilitācijai pašreiz noteiktos sešus mēnešus), tomēr tas ir nestabils, grūti prognozējams un nav ilgtermiņa. Tas vairāk atbilst „gadījumam”, nevis plānveida finansējumam. Lai efektīvi veiktu cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitāciju, būtu nepieciešams pastāvīgs, stabils un ilgtermiņa finansējums. Tāpēc vairāki pētījumā intervētie sociālā darba speciālisti uzskata, ka valstij vajadzētu uzņemties noteicošo lomu, nodrošinot šīs sociālās grupas rehabilitācijas mērķiem nepieciešamo pamata budžetu, savukārt, dažādu projektu ietvaros piesaistītajiem līdzekļiem vajadzētu kalpot tikai kā papildus finansu resursiem. Pēc šo respondentu domām, valsts finansējumam vajadzētu nodrošināt iespēju upuriem saņemt palīdzību, neatkarīgi no pakalpojumu sniedzēju, gan sabiedrisko organizāciju, gan pašvaldību sociālo dienestu sociālo darbinieku, prasmes piesaistīt tam nepieciešamos finansu līdzekļus.

Viens no galvenajiem šķēršļiem, kas bija jānovērš vispirms, lai padarītu pieejamākus valsts apmaksātos sociālos pakalpojumus, bija mainīt kārtību, kādā persona var tikt atzīta par cilvēku tirdzniecības upuri un līdz ar to iegūt tiesības saņemt šos pakalpojumus. Kā jau iepriekš norādīts, 2007. gada 1. janvārī stājās spēkā jaunie MK noteikumi nr. 889¹⁴³, kas, kaut arī pilnībā neatrisina pakalpojumu pieejamības problēmu, tomēr, pēc pakalpojumu sniedzēju domām, padara valsts finansēto upuru rehabilitācijas nodrošināšanas sistēmu draudzīgāku upuriem.

Domājot par vēlamo sociālo pakalpojumu finansēšanas modeli cilvēku tirdzniecības upu-

¹⁴³ MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.” (stājās spēkā 01.01.2007.)

riem gan no valsts, gan pašvaldības, gan citu institūciju finansu līdzekļiem, respondentu skatījumā būtu ļoti svarīgi novērst nepieciešamību attaisnot rehabilitācijas pakalpojumu izdevumus, uzrādot pakalpojumu saņēmēja personas datus – vārdu, uzvārdu un personas kodu. Pretējā gadījumā tiek pakļauta riskam ne vien klienta konfidencialitāte, bet, kā uzskata speciālisti, arī uzticība sociālajiem darbiniekiem, psihologiem un citiem upura problēmu risināšanā iesaistītajiem speciālistiem. Tas, savukārt, ļoti negatīvi ietekmē upuru motivāciju gan vērsties pēc palīdzības, gan turpināt to saņemt. Attiecībā uz valsts finansētajiem pakalpojumiem, vēlamā šo pakalpojumu pieejamība, pēc intervēto ekspertu domām, būtu jāveido tā, ka valsts ir gatava sniegt savu palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem, gan nodrošinot pilnīgu upura personas konfidencialitāti, gan neizvirzot jebkādas nosacījumus, piemēram, sadarboties ar tiesībsargājošām institūcijām.

- (...) ideja ir, ja valsts grib palīdzēt, tad šai palīdzībai vienai jāatīk sniegtai pat ja upuris neko no savas puses nesniedz pretim, (...) nepazaudējot ideju un jēgu, ka galvenais ir upuris, kuram ir jāsaņem palīdzība. (tiesībsargājošas institūcijas amatpersona)

Apkopojot sociālā darba speciālistu viedokļus par finansu resursu nodrošināšanas vēlamo modeli, jāsecina, pirmkārt, ka ir atbalstāma sociālo pakalpojumu finansēšanas avotu daudzveidība, kā tas jau šobrīd ir sabiedrisko organizāciju gadījumā, otrkārt, ir jāpilnveido valsts finansu instrumenta lietošanas iespējas, padarot šo instrumentu elastīgāku un draudzīgāku klientam.

SOCIĀLĀ DARBA PIEEJAS UN TO PIELIETOJUMS DARBĀ AR CILVĒKU TIRDZNICĪBAS UPURIEM

Sociālā darba prakses pieejas darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem

Sociālais darbs vienmēr ir saistīts ar ētiskas dabas dilemmām. Sociālie darbinieki strādā ar cilvēkiem, kuri no sabiedrības puses ir stigmatizēti vai tikuši diskriminēti, tāpēc jebkuru sociālā darba pieeju ir jāizvērtē pēc tā, cik lielā mērā tā saskan ar sociālā darba ētikas pamatprincipiem. Tikpat nozīmīgi ir vērtēt sociālā darba efektivitāti, nosakot, cik lielā mērā konkrētais sociālā darba modelis ir efektīvs noteiktas problēmas risināšanā un vai pastāv citi šīs problēmas risināšanas veidi. Visbeidzot sociālā darba modelis ir jāvērtē arī no pielietojuma praktiskuma viedokļa. Sociālā darba modelim jābūt ne vien ētiskam un efektīvam, tam jābūt arī samērā vienkārši praktiski pielietojamam, ņemot vērā gan sociālā darbinieka resursus, gan klientu atbilstību konkrētajam modelim, gan sadarbības organizāciju resursus un darbības stilu.¹⁴⁴

Sociālā darba pieejas, kuras tiek uzskatītas par piemērotākajām darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, raksturo fokusēšanās uz individuālu pieeju klientam un klienta līdzdalības sekmēšana. Pastāv vairākas šādas sociālā darba prakses – *uzdevumu orientētā pieeja* jeb modelis, *spēka perspektīvas pieeja*, *klienta orientētā pieeja* u.c. To vienojošais pamatprincips ir orientēšanās vispirmām kārtām uz klientu – uz cilvēku tirdzniecības upuri, nevis atrisināmo problēmu.

Individuālo, jeb uz klientu orientēto sociālā darba prakses pieeju pamatprincipi uzskatāmi atklājas, tās salīdzinot ar *konvencionālajām pieejām*, kas balstās uz pataloģiju un *problēmas risināšanas* sociālā darba prakses pieejām (10. tabula).

10. tabula.

Konvencionālās un individuālās pieejas salīdzinājums¹⁴⁵

„Pataloģijas” pieeja – konvencionālā	Spēka perspektīvas pieeja – individuālā
Persona tiek definēta kā „gadījums”, simptomi veido diagnozi.	Persona tiek definēta kā unikāla ; personas īpašības, spējas un resursi identificēti kā personas spēks .
Terapija ir fokusēta uz problēmām .	Terapija ir fokusēta uz iespējām .
Sociālais darbinieks ir skeptisks attiecībā pret personas stāstiem, racionalizācijas shēmām.	Sociālais darbinieks izzina personu no iekšpuses uz ārpusi .
Intervences centrā ir sociālā darbinieka īstenota terapija.	Sociālā darba centrālais uzsvars ir indivīda, ģimenes un kopienas kopīgi centieni.
Sociālā darba un klienta dzīves eksperts ir sociālais darbinieks .	Sociālā darba eksperti ir indivīds, ģimene un kopiena .
Izvēles, kontroles, uzticēšanās un personīgās attīstības iespējas ierobežo pataloģija .	Izvēles, kontroles, uzticēšanās un personīgās attīstības iespējas ir atvērtas .

144 Doel M., Marsh P., ([1992] 2004), *Task-Centred Social Work*, Ashgate, p.2.

145 pēc: Saleebey D. (1996), *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions // Social Work*, Vol.41, Number 3, May 1996, p. 298

Sociālā darba resursi ir sociālā darbinieka zināšanās un prasmes .	Sociālā darba resursi ir indivīda, ģimenes un kopienas spēks, spējas un adaptīvās prasmes .
Palīdzība ir vērsta uz simptomu , iepriekš veikto darbību, attiecību un emociju negatīvo individuālo un sociālo seku novēršanu .	Palīdzība ir vērsta uz indivīda dzīves sakārtošanu, attīstot vērtības un uzticēšanos , veidojot vai restaurējot sociālās saiknes ar kopienu un rodot iespēju tajā iekļauties.

Konvencionālā pieeja ir vairāk vērsta uz problēmu, nevis klientu. Tā paredz secīgu uzdevumu izpildi, kas ir vērsta uz intervenci caur novērtējumu, mērķu noteikšanu, īstenošanu, mērķu sasniegšanas pārbaudi un kontroli. Konvencionālās pieejas darbības efektivitāti nosaka sociālā darbinieka profesionālisms, kura uzdevums ir pēc iespējas labāk un efektīvāk apmierināt klienta vajadzības, nosakot tam nepieciešamos resursus. Taču pārlietu profesionāla pieeja var arī negatīvi ietekmēt klientu spējas pašiem ietekmēt savu situāciju; pozicionē tos kā vājus un atkarīgus no profesionāļiem.¹⁴⁶ Šādā modelī varas nesējs pamatā ir sociālais darbinieks, nevis klients, kā tas ir uz klientu orientētajās sociālā darba prakses pieejās. Šeit nav atstāta vieta klienta iniciatīvām un piesaistei problēmas risināšanā. Līdz ar to nereti var izveidoties situācija, ka ir novērsti problēmas simptomi un sekas, bet pati problēma nav atrisināta, un klients var „krist atpakaļ”.

Individuālā sociālā darba pieejas dažkārt tiek kritizētas par to, ka tās, it kā būdamas nekas vairāk kā pozitīvās domāšanas veids, ignorē reālās klienta problēmas un neņem vērā klienta iespējamo destruktīvo un manipulējošo darbību. Taču šī kritika nav pamatota, jo gan spēka perspektīvas, gan citu uz klientu orientēto sociālā darba prakses pieeju galvenais uzdevums ir novērtēt klienta traumu, pāridarījumu, zaudējumu un nodrošināt, lai noteiktā diagnoze neklūtu par klienta identitātes stūrakmeni. Lai to novērstu, sociālajiem darbiniekiem ir jānosaka, kā klients ir spējis izdzīvot līdz intervences brīdim un kas no klienta piedzīvotā var būt viņam noderīgs, kas var sniegt pozitīvu vai konstruktīvu mācību, zināšanas.

Klienta orientētās pieejas pamatojas uz sekojošiem pieņēmumiem:

- cilvēkiem, kuri vēlas mainīties un kļūt neatkarīgi (patstāvīgi), ne vienmēr piemīt nepieciešamās spējas, lai sāktu aktīvi rīkoties un to izdarīt;
- cilvēki parasti neuzņemas risku, lai mainītos, ja vien viņi neuzticas sev un citiem;
- cilvēki, kuri ir viegli ievainojami, var neiesaistīties kopienā un pakalpojumu saņemšanā, ja viņiem nepalīdz spert pirmo soli;
- uzticības attiecību izveidošana un attīstīšana ir sociālā darbinieka un klienta sadarbības pamats un ir daļa no pakalpojuma nodrošinājuma;
- klients pieņem lēmumus un veic izvēli;
- ir jāņem vērā apkārtējie faktori, nosakot mērķus un to īstenošanas veidus (stratēģijas) kopā ar klientu;
- novērtēšanas un plānošanas instrumenti tiek izmantoti brīvi un elastīgi, ņemot vērā mainīgo kontekstu.¹⁴⁷

146 Cavedon T., Tass M., *Developing A New Client-Centred – Assertive Support Model with Deafblind People!*

147 Ibid.

Klienta orientētais modelis balstās uz problēmu risināšanas modeļa pozitīvajiem aspektiem un izmanto to kā vienu no saviem instrumentiem. Atšķirībā no konvencionālās pieejas klienta orientētajā modelī liels uzsvars un nozīme ir tieši starpprofesionāļu komandai un daudzpusīgam problēmas izvērtējumam. Individuālā pieeja integrē psihosociālās rehabilitācijas principus, klienta centrēto modeli un problēmu risināšanas modeli, lai nodrošinātu elastīgu pakalpojumu sniegšanu ar vienotu pieeju, kas balstās uz pastāvīgu novērtējumu, mērķu noteikšanu, īstenošanu, kontroli un izskatīšanu.

Klienta orientētās pieejas ir atvērti modeļi – sociālie pakalpojumi ir klientam skaidri un saprotami, tiek īstenota vienošanās par noteikto pakalpojumu sniegšanu un saņemšanu. Katrā sociālā darba fāzē klientam ir jābūt pilnīgā skaidrībā, kas tiek darīts, kāpēc tas tiek darīts un kāds ir sagaidāmais rezultāts. Klientam var būt izveidojusies viena centrālā problēma. Neraugoties uz to, ka sociālais darbinieks saskata citas, ne mazāk nozīmīgas problēmas, ir jāņem vērā klienta skatījums, jo, ignorējot to, zūd atvērtība, nenotiek klienta interešu ievērošana, klients var nesadarboties citu problēmu risināšanā un sociālā darba uzdevumu īstenošanā, kamēr nebūs atrisinājis savu „galveno” problēmu. Tāpēc problēmu hierarhiju pēc iespējas nosaka tieši klients, nevis sociālais darbinieks.¹⁴⁸

Atvērtajos sociālā darba modeļos ļoti svarīga ir klienta un sociālā darbinieka sadarbība problēmu identificēšanā, kā arī mērķu un uzdevumu noteikšanā. Tā ir uz indivīdu un individuālu gadījumu vērsta sociālā darba pieeja. Sociālajam darbiniekam pārrunu gaitā ir jāpalīdz klientam izprast, kas ir nozīmīgākā problēma, kāda palīdzība ir nepieciešama vispirms. Klientam ir pašam jāpieņem lēmums, kas būs nākamais jautājums, ar ko jātiek galā.¹⁴⁹ Sadarbības attīstīšana, kā norāda spēka perspektīvas pieejas pārstāvji, ir viens no efektīva sociālā pakalpojuma priekšnoteikumiem.¹⁵⁰

Liela nozīme sociālajā darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir klientu motivācijai vērsties pēc palīdzības, saņemt pieejamos sociālos pakalpojumus un iesaistīties situācijas atrisināšanā. Klienta motivācijas veidošanā spēka perspektīvas¹⁵¹ un klienta orientētās pieejas paredz sociālajam darbiniekam noskaidrot, kādas noderīgas īpašības, zināšanas, prasmes, pieredze vai motivācija ir šiem klientiem. Klients ir nevis tas, kurš meklē palīdzību, bet tas, kurš aktīvi iesaistās darbā ar sociālo darbinieku. Vispirms sociālais darbinieks, sadarbībā ar klientu, nosaka mērķi un tā īstenošanai nepieciešamos uzdevumus, tālāk uzdevumu orientētās pieejas situācijas maiņas un problēmas risināšanas process paredz noteikto uzdevumu, izpildi, kontroli un novērtējumu.¹⁵²

Sociālā darba pieejas, kas ir vērstas uz klientu un viņa resursiem ir īpaši nozīmīgas darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, jo to pamatprincipi sekmē klienta patstāvību. Ir ļoti svarīgi, lai sociālās rehabilitācijas laikā klients nekļūtu atkarīgs no sociālā darbinieka, jo pretējā gadījumā pastāv risks, ka klients atkārtoti var kļūt par upuri. Individuālās sociālā darba pieejas paredz noskaidrot, kādas noderīgas īpašības, zināšanas, prasmes, pieredze vai motivācija ir klientiem, un kā to var izmantot klienta rehabilitācijā un pārmaiņu īstenošanā¹⁵³, proti, izmantot klienta paša „spēkus”. Sociālā darbinieka uzdevums ir

148 Doel M., Marsh P., ([1992] 2004), *Task-Centred Social Work*, Ashgate, p.23

149 Ibid, p.30

150 Saleebey D. (1996), *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions* // Social Work, Vol.41, Number 3, May 1996, p.299.

151 Šai gadījumā spēks jāsaprot kā indivīda zināšanas, prasmes, pieredze.

152 Doel M., Marsh P., ([1992] 2004), *Task-Centred Social Work*, Ashgate, p.37

153 Rogers, Carl R. (Carl Ransom) (2003), *Client-Centred Therapy: its currents practice, implications and theory*. London: Constable, p.24.

palīdzēt klientam šos resursus jeb spēkus saskatīt, apzināties, bet pēc tam mudināt klientu tos izmantot savā labā. Ļoti svarīgs sociālā darba rezultāts ir klienta iekļaušana kopienā vai grupā, jo būt ārpus šādas piederības formas nozīmē būt atsvešinātam un pakļautam marginalizācijas un apspiešanas riskam.¹⁵⁴

Klienta orientēto perspektīvu kontekstā ļoti svarīgi ir arī izmantot klienta pārstāvētās kultūras spēkus. Lai identificētu un atpazītu visus klienta individuālos resursus un rasu risinājumus to sekmīgai pielietošanai sociālās rehabilitācijas procesā, ir vajadzīga kulturāli dažāda un kompetenta sociālā darba prakse, kulturāli iejūtīgi sociālie darbinieki. Īpaši nozīmīgi tas ir darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, ņemot vērā cilvēku tirdzniecības transnacionālo raksturu. Lai sociālais darbinieks varētu efektīvi strādāt ar kulturāli atšķirīgiem klientiem un grupām, ir nepieciešama dziļa izpratne par šo grupu vajadzībām, demogrāfisko pazīmju, tradīciju un vērtību nozīmi.¹⁵⁵

Kultūras kompetence veidojas no vairākiem profesionālās un personiskās kompetences komponentiem, kas īstenojami darbā ar citu kultūru (rasu, etnisko grupu, subkultūru) pārstāvjiem. Kultūrkompetences pamatā ir, pirmkārt, spēja atzīt un novērtēt kultūras ziņā atšķirīgu klientu vērtības, uzskatus un paradumus, kā arī raudzīties uz šiem cilvēkiem no viņu kultūras perspektīvas, nevis no sociālā darbinieka skatu punkta. Otrkārt, sociālajam darbiniekam ir jāapzinās savi stereotipi un rasistiskā attieksme¹⁵⁶ un jāattīsta spēja mainīt savus uzskatus, pieņēmumus un stereotipus, atbrīvojoties no visu veidu ksenofobiskajiem diskursiem. Treškārt, kultūrkompetence nozīmē domāt elastīgi un neabsolutizēt sociālā darbinieka domāšanas un uzvedības veidu kā vienīgo pareizo.¹⁵⁷ Turklāt ne tikai atsevišķiem sociālajiem darbiniekiem, bet visam sociālajam dienestam vai institūcijai jāapgūst zināšanas par minoritāšu grupu, ar kurām viņi strādā, vēsturi, kultūras mantojumu, kultūru un dzīvesveidu.¹⁵⁸ Kultūras kompetences prasmes paredz nepieciešamību sociālajam darbiniekam būt atvērtam, jo kultūra ir nepārtrauktā pārmaiņu procesā, tāpēc arī kultūras kompetences attīstīšanai jābūt nepārtrauktai.¹⁵⁹

Summējot – kultūras kompetence ietver sekojošas sociālā darbinieka zināšanas un spējas:

- plašu informētību par dažādu klientu specifiskajām vērtībām, uzskatiem un kultūras paradumiem;
- spēju respektēt un novērtēt visu klientu vērtības, uzskatus un paradumus, ieskaitot tos, kas ir kultūrā atšķirīgi; šos cilvēkus jāuztver no viņu kultūras perspektīvas, nevis no sociālā darbinieka skatu punkta;
- spēju justies ērti, kad nākas saskarties ar citu atšķirībām, māku izvairīties no norūpējušās vai aizsargājošās uzvedības, kā atbildes reakcijas uz atšķirību;
- spēju mainīt nepareizus uzskatus, pieņēmumus un stereotipus;

154 Saleebey D. (1996), *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions* // Social Work, Vol.41, Number 3, May 1996, p.298.

155 Kropf, N. and Isaac, A. (1996) *Culturally Diverse Social Work Practice: An Overview*, in D. Harrison, B. Thyer and J. Wodorski (eds) *Cultural Diversity and Social Work Practice*, pp.3.-13., Springfield, IL: Charles C. Thomas.

156 Wodarski, J., (1992) *Curriculums and Practical Aspects of Implementation*, University Press of America, p.102.

157 Miley, Karla & O'Melia, M. & DuBois, Brenda (1998): *Generalistic Social work practice. An empowering approach*. Allyn & Bacon. Boston.

158 Wodarski, J., (1992) *Curriculums and Practical Aspects of Implementation*, University Press of America, p.102.

159 Miley, Karla & O'Melia, M. & DuBois, Brenda (1998): *Generalistic Social work practice. An empowering approach*. Allyn & Bacon. Boston.

- spēju atzīt, ka sociālā darbinieka domāšanas un uzvedības veids nav vienīgais veids, kā domāt un uzvesties;

- spēju rīkoties elastīgi, gatavību iegūt pamatzināšanas par kultūras grupu, un apzināt specifiskos veidus, kā šīs zināšanas attiecas vai neattiecas uz konkrēto klientu.¹⁶⁰

Sociālā darba prakses pieeju izmantošana darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem Latvijā

Pētījumā tika pielietota projektīvā metodoloģija, lai varētu noteikt, kādu pieeju sociālie darbinieki drīzāk izmantotu darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Respondenti tika iepazīstināti ar diviem uz reālu upuru stāstiem balstītiem cilvēku tirdzniecības gadījumiem, kuru viens no uzdevumiem bija netieši novērtēt sociālā darba prakses pieeju pielietojumu.

1. gadījums

Tā kā Latvijā Helga ilgstoši nevarēja atrast darbu un uzturēt savu māti un divus bērnus, viņa sāka meklēt darbu ārzemēs. Ar darba sludinājumu palīdzību viņai izdevās atrast viesmīles darbu nelielā Vācijas pilsētā. Pēc ierašanās Vācijā, viņas darba devējs atņēma viņai pasi un piespieda viņu iesaistīties prostitūcijā. Kopš tā brīža viņa nesaņēma nekādu naudu par savu darbu. Viņas darba devējs sacīja, ka ir samaksājis par Helgu 3000 \$ cilvēkam, kas viņu šurp atveda, un viņai šis parāds ir jāatstrādā. Turklāt, darba devējs viņu regulāri fiziski iebiedēja, ja gadījumā viņa apsvērtu aizbēgt. Pēc pusgada policijai izdevās atklāt šo nelikumīgo būru un atgādāt Helgu atpakaļ uz Latviju.

2. gadījums

Andris bija tikko pabeidzis sezonas darbu ceļu būvniecībā, bet ziemas periodam nebija vēl nekādu citu darbu atradis, viņš nolēma doties uz dažiem mēnešiem pastrādāt ārzemēs. Viņam piedāvāja darbu kādā Portugāles rūpnīcā, kur viņam solīja maksāt 9 \$ stundā. Cilvēks, kas viņam piedāvāja šo darbu, pieprasīja vairākus tūkstošus dolāru par darba atrašanu un dokumentu nokārtošanu. Portugālē izrādījās, ka šis cilvēks Andri ir pārdevis rūpnīcas īpašniekam, kas pieprasīja Andrim atstrādāt parādu. Lai parādnieks neaizbēgtu, viņam konfiscēja pasi. Andris strādāja 10-12 stundas dienā. Naudu par savu darbu viņš nesaņēma. Darba devēja attieksme bija kā pret vergu – bija jādara vissmagākais, visnetīrākais darbs. Darba atļauja tā arī netika nokārtota, un pēc 90 dienām Andris devās mājās ar auto stopiem.

Katrs no gadījumiem ir atšķirīgs gan pēc upura dzimuma, gan cilvēku tirdzniecības veida. Pētījumā intervētie sociālie darbinieki izvērsti analizēja galvenokārt 1. gadījumu, kas ir tipiskāks cilvēku tirdzniecības gadījums un ar kādu daļa respondentu ir strādājuši arī praksē. Par 2. gadījumu vairāki respondenti atzina, ka tas ir netipisks, jo vīrieši ļoti retos gadījumos nonāk pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Šeit lielākā daļa atbilžu bija saistītas ne tik daudz ar sociālā darba raksturojumu, bet šādas situācijas iespējamības komentēšanu un vīriešu kā atsevišķas mērķa grupas specifiskajām īpatnībām, tās atšķirībām no sievietēm.

160 Miley, Karla & O'Melia, M. & DuBois, Brenda (1998): Generalistic Social work practice. An empowering approach. Allyn & Bacon. Boston.

- *Es pieļauju, ka Andris nekad nevērsīsies pie sociālo pakalpojumu sniedzēja, ja viņas stāsts būtu tāds. (..) ir ārkārtīgi liela atšķirība vispār, kādas ir sievietes, cik viņas ir emocionālas būtnes, un kādi ir vīrieši, cik viņi ir noslēgti. (..) Par šo gadījumu mans pirmais viedoklis būtu, ka viņš noteikti neatrastos un arī neies-niegtu nekādas prasības, un neko viņš neizdarītu, viņš pilnīgi skaidri pateiktu pats priekš sevis, ka viņš pats ir bijis vainīgs. (..) man ļoti līdzīgu gadījumu pastāstīja. Un zini, kas bija noticis ar šādu puisi? Viņš bija pēc diviem mēnešiem pakāries. Tā vainas... Pat ne vainas, bet tā stulbā sajūta, ka tu pats esi bijis pie visa tā it kā vainīgs, ka tu neapskatījies un iekriti tādos slazdos... Vīrietis no tā šausmīgi zaudē pašcieņu. Reizēm viņš netiek ar to krīzi galā. (..) Andris droši vien nebūtu mans klients. Nebūtu tīri tāpēc, ka viņš ir vīrietis. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

- *Ja runa ir par vīriešiem, viņi vispār nekad neteiks, ka viņus kāds ir izmantojis kādā kuģī vai kādā plantācijā, ka viņi ir tādi muļķi bijuši, ka ir iesaistījušies tādās lietās, kas nav likumīgi, ka nav paši paskatījušies līgumus. (sociālā dienesta darbiniece)*

Vairākiem no sociālajiem darbiniekiem, lai varētu komentēt savu rīcību šajos divos gadījumos, bija nepieciešama papildus precizējoša informācija gan par tirdzniecības gadījuma sociālajiem un tiesiskajiem apstākļiem, gan par klienta paša dzīves gaitu, gan par klientam pieejamajiem sadzīves apstākļiem Latvijā. Balstoties uz pieejamo informāciju, respondenti vispirms mēģināja identificēt potenciālā klienta vajadzības, sakārtot tās nozīmīguma secībā un vienlaikus jau paredzēja iespējamās sadarbības speciālistus un institūcijas. Lūk, kādas gadījumu vadītājas stāstījums par rīcības stratēģiju 1. gadījumā:

- *(..) mums uzreiz tiks izveidota sadarbības komanda, jo šeit būs arī policijas darbinieki iesaistīti. (..) mēs sastādīsim sociālās rehabilitācijas plānu. Uzreiz viņa pie mums pie psihologa, uzreiz psihologs konstatēs psiholoģisko slodzi, varbūt vajadzēs viņai tikt pie psihoterapeita. Viņa izies pie mums veselības pārbaudi, jo viņa strādājusi par prostitūtu, varbūt viņai ir kāda slimība, kas var pāriet uz bērniem. Ja tas tiek konstatēts, varbūt uz laiku viņa tiks ievietota mūsu krīzes centrā, lai nebūtu kontakta ar bērniem. Viņa izies visu pārbaudi, tad mēs varēsim kaut ko tālāk domāt, pastrādāsim ar ģimeni, ar mammu. Ar bērniem strādā sociālais pedagogs, lai viņi pieņemtu savu mammu vai meitu ģimenē. Es domāju, ka uzreiz varbūt mēs viņu uz ģimeni nelaidīsim. Šajā gadījumā mēs piešķirsim viņai arī pabalstu, ja viņa arī ilgāku laiku paliks mūsu centrā. Uz laiku viņai varbūt būs dzīvesvieta deklarēta mūsu centrā, ja vajadzēs kaut kādus dokumentus noformēt. (..) Tiks piešķirta uzturēšanās nauda. Tas atkarīgs no viņas izglītības, no viņas zināšanām, ko mēs darīsim tālāk, to risinās speciālistu komanda, kura būs izveidota. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Sociālie darbinieki īpaši uzsvēra klienta drošības un konfidencialitātes nodrošināšanas nepieciešamību, kā arī to, lai klients „saņem visu savu pamata vajadzību apmierinājumu: izgulēties, paēst, nomazgāties (..)” (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece). Tāpat visi respondenti pievērsa pastiprinātu uzmanību tam, ka 1. gadījumā cietušajai sievietei ir ģimene – māte un divi bērni. No vienas puses, gadījumu vadītāji centās izvērtēt ģimenes kā klienta resursu lomu, no otras puses, plānot savas darbības tā, lai nepieciešamības gadījumā varētu palīdzēt arī ģimenei.

Analizējot gadījumus, jāsecina, ka gan pašvaldību sociālo dienestu, gan sabiedrisko organizāciju sociālie darbinieki pamatā īsteno problēmu risināšanas modeli, kas atbilst konvencionālajai sociālā darba pieejai. Praksē tas nozīmē, ka pats gadījuma vadītājs diagnosticē problēmu un tad ved klientu pa tās risināšanas ceļu, konsultējoties, protams, ar klientu, bet ieklausoties galvenokārt savā gudrībā. Taču vairākkārt, īpaši sabiedrisko

organizāciju gadījumu vadītāju atbildēs un komentāros, bija sastopami sociālā darba prakses elementi, kas raksturīgi klienta orientētajām pieejām. Arī augstāk iekļautajā citātā respondente vairākkārt atsauca uz klientes pašas resursu („spēku”) noteikšanas nepieciešamību, no kā būtu atkarīga gadījuma vadītāja turpmākā darbība. Lūk, vēl kāda sociālo gadījumu vadītājas 1. gadījuma analīzes fragments, kurā sastopami vairāki uz klientu orientētās sociālā darba prakses pieejas elementi, kas paredz gan klienta aktīvu līdzdalību, gan klienta resursu apzināšanu un prasmi saskatīt to pielietojuma iespējas, gan sadarbības ar klientu veidošana:

- (...) *pakalpojumu sniedzējs noteikti satiksies ar Helgu un izvērtēs, kas viņai būtu vajadzīgs, ko viņa gribētu. (...) tā kā Helga ir māte un viņai ir divi bērni, (...) viņa noteikti gribēs tikt atpakaļ pie saviem bērniem, neapšaubāmi. Visi tie dokumenti, visas tās pārējās lietas, to noteikti pakalpojumu sniedzējs arī varētu palīdzēt nokārtot, bet tam nevajadzētu būt tā kā uz sitienu, uzreiz. Es domāju, ka pirmais, ko Helga pati gribēs, iejūtoties viņas ādā [pasvītrojumi – E.Kļave], būs atgriešanās mājās. (...) Svarīgi ir, kādā veidā un ko tā Helga pati stāstīs? Kas būs tas, kas viņai sāpēs uz sirsniņas? Un kas būs tas, ko viņa gribēs redzēt nākotnē. Tad noteikti es izstrādātu kaut kādus ilgtermiņa mērķus. No īstermiņa mērķiem, viens no būtu pase, pases atjaunošana, un vēl kaut kāds, varbūt īslaicīgs, pabalsts tīri materiālā ziņā. Ja Helga gribētu, tad varētu sazināties arī ar kādu sociālo dienestu. (...) Helgas pašas atbildība būtu aiziet līdz viņiem un saņemt šo te konkrēto, tā dienesta palīdzību. (...) Mēģinātu noslēgt ar viņu šo te mutisko līgumu, ka viņa iesaistīties rehabilitācijā. Tas nozīmē, ka tu nevari piespiest to cilvēku iesaistīties rehabilitācijā, ja viņš to nevēlas (...). Vienīgais, pie pirmās tikšanās reizes, vari viņai pateikt, ja tu vēlies, mēs varam sakontaktēties, ja tu vēlies, tu vari man zvanīt, tu vari mani atrast tur un tur. (...) Proti, iedot šīs te saites. (...) Tad, kad jau tu apmēram, priekš sevis piezīmē, ka, protams, viņai jāintegrējas atpakaļ sabiedrībā, un skaisti uzraksti, kā sociālais darbinieks, pāiet pusgads, un tu saproti, ka nekas jau nenotiek. Un tad, protams, tu palēnām, iegūstot viņas uzticību un visu pārējo, tu, protams, vari palēnām mudināt viņu mainīt šo te dzīves veidu, piedāvāt dažādas alternatīvas. (...) Un maz pamazām tu viņu mudini (atteikties) no šīs te atkarības, (...) viņai ir jāsaprot, ka tā palīdzība nebūs mūžīga. Un līdz ar to viņai ir jāizveido savas alternatīvas. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Līdzās vairākām individuālās pieejas pazīmēm, šajā fragmentā ir norādes uz vēl kādu ļoti būtisku aspektu, kas nosaka sociālā darbinieka sociālā darba prakses izvēli. Proti, respondente savā komentārā norāda uz to, ka upura rehabilitācija, izmantojot individuālo pieeju klientam, ir ilgstošs process, jo rehabilitācijas tempu nosaka sociālais darbinieks ciešā sadarbībā ar klientu un viņa sociālajiem un psiholoģiskajiem resursiem. Tā kā individuālās sociālā darba pieejas pielietojumā laika faktors ir ļoti nozīmīgs, tad jāsecina, ka Latvijas gadījumā, vismaz attiecībā uz valsts apmaksāto upuru rehabilitāciju, kas nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus, ir pamatotas grūtības un ļoti ierobežotas iespējas sociālajiem darbiniekiem savā darbā sekot klienta orientēto sociālā darba modeļu principiem. Gadījumos, kad rehabilitācijas laiks ir ierobežots, sociālais darbinieks ir drīzāk spiests pielietot problēmu risināšanas stratēģiju, kas ietver risku klientam kļūt atkarīgam no sociālā darbinieka.

- (...) *pēc tā finansējuma, kas šobrīd ir, viņam vajadzētu iegulties „Martas” centrā vienā gultā, viņam būtu atpūtas telpa, gulta, un sešus mēnešus šeit jāpavada. Kur viņu kontrolētu sociālais darbinieks, psihologs, jurists, policija un viss pārējais. Un tad mēs pēc sešiem mēnešiem viņu izlaistu ārā, skaitās rehabilitācija pabeigta. (...) Lūdzu, ej un iekārtojies darbā. Tā ir tā sistēma, kas ir šobrīd. (sabiedriskās organizācijas pārstāve)*

Cilvēku tirdzniecības upuriem sniegtie pakalpojumi nosacīti ir iedalāmi divās grupās, atkarībā no to mērķa orientācijas, un, kā liecina iegūtie dati, no tā lielā mērā ir atkarīgs arī sociālā darba prakses pieeju pielietojums. To pakalpojumu, kas ir vērsti uz rehabilitāciju – sociālā palīdzība, veselības aprūpe, sociālo prasmju un iemaņu atjaunošana, nodrošināšanā vairāk tiek izmantots problēmas risināšanas modelis, tā tad konvencionālā pieeja. Savukārt, to pakalpojumu un palīdzības nodrošināšanā, kas ir orientēti uz upura reintegrāciju – izglītības ieguve, valodas apguve, darba vietas atrašana – raksturīgāk ir vadīties pēc individuālās sociālā darba prakses pieejas.

- (...) *ja mēs ievietosim pieaugušas sievietes šeit, kontrolēsim viņas, vadīsim viņas ļoti cēlu mērķu vārdā, mēs nepalīdzēsim viņām reintegrēties darba tirgū. Jo reintegrēties darba tirgū, tas reāli nozīmē uzņemties atbildību par savu darba izvēli, par savu prasmju, kapacitātes celšanu, par savu dzīvi, spēju organizēt. (sabiedriskās organizācijas pārstāve)*

- *Mūsu mērķis ir, lai cilvēks reintegrētos atpakaļ mūsu sabiedrībā un lai viņam pašam būtu šie līdzekļi. Kā viņam būs līdzekļi, ja viņam nebūs darbs? Mēs izdarām spiedienu uz to, lai klients atrastu darbu. (...) šis ir viens no galvenajiem mērķiem, lai ir darbs un tad mēs paralēli domājam, mēs izsveram kopā ar klientu, vai viņam ir motivācija šo izglītību iegūt, ja viņam nav motivācija iegūt izglītību, mēs domājam par adekvātām iespējām viņus nodarbināt laukā. (sabiedriskās organizācijas sociālā darbiniece)*

Latvijas sociālā darba speciālisti atzīst, ka Latvijas sociālā darba prakses tradīcijas atbilst konvencionālajai pieejai. Neraugoties uz to, ka sociālā darba izglītības programmās jaunie speciālisti apgūst dažādas pieejas, t.sk. arī individuālās, uz klientu un viņa resursiem orientētās pieejas, praksē tās tiek izmantotas reti. Taču problēma ir ne tik daudz iegūto zināšanu un prasmju pielietojumā, bet objektīvu faktoru determinētajos apstākļos. Lielā mērā to nosaka lielais klientu loks, ko apkalpo sociālie dienesti un to struktūrvienības. Tas, savukārt, ir saistīts ar katras pašvaldības rīcībā esošajiem cilvēku, institucionālajiem un finansu resursiem, kas ne vienmēr ir pietiekami, lai īstenotu individuālo pieeju katram klientam. Ar esošajiem resursiem sociālie dienesti var strādāt atbilstoši problēmas risināšanas modelim, uz ko ir vēsta arī valsts sociālā politika kopumā.

Izvērtējot Latvijas politiku cilvēku tirdzniecības jomā kopumā, jāsecina, ka tās īstenošana ir vairāk orientēta uz konvencionālo sociālā darba pieeju. Šīs politikas ietvaros paredzētās cilvēku tirdzniecības upuru sociālās rehabilitācijas īstenošanas iespējas nav pietiekami atvērtas un elastīgas gan laika, gan finansējamo pakalpojumu pozīciju ziņā. Attiecīgi netiek ievēroti individuālās pieejas principi, kas rada grūtības pielietot uz klientu orientētu sociālā darba praksi. Tāpēc, kaut arī cilvēku tirdzniecības upuru, kā sociālās palīdzības un pakalpojumu saņemšanas mērķa grupas, specifika nosaka individuālo, uz klientu orientēto sociālā darba pieeju izmantošanu, to ir iespējams pielietot galvenokārt tajos gadījumos, kad upura sociālā rehabilitācija tiek īstenota pakalpojumu sniedzēju organizācijas projektu ietvaros. Šo projektu ietvaros pakalpojumu sniedzēji var paši izstrādāt rehabilitācijas un reintegrācijas programmu, noteikt tajā iekļaujamās pakalpojumu pozīcijas, paredzēt programmas darbības mehānismus, kā arī plānot nepieciešamo finansējumu. Turklāt sociālo pakalpojumu sniedzēji savā darbā tad var būt elastīgi un atvērti gan rehabilitācijas un reintegrācijas plānošanā, gan finansu sadalē, piemērojoties katra klienta individuālajam gadījumam, klienta paša resursiem, motivācijai un vēlmei sadarboties.

SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒJUMA KRITĒRIJU MATRICA

Nolūkā izveidot efektivitātes kritēriju sistēmu sociālo pakalpojumu sniegšanas novērtējumam cilvēku tirdzniecības upuriem, tika izmantoti starptautiski cilvēktiesību instrumenti: Eiropas Sociālā Harta un ANO Konvencijas pret starptautisko organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un vainīgo sodīšanu (Palermo protokols).

Eiropas Sociālās Hartas 14. pants nosaka tiesības izmantot sociālās labklājības dienesta pakalpojumus, un 14. panta 1. punkts paredz izveidot sociālo pakalpojumu tīklu, lai palīdzētu cilvēkiem pārvarēt jebkādas sociālas problēmas, lai arī kādi būtu šo problēmu iemesli vai sekas – personiskas dabas, ar ģimeni saistītas, profesionālas, fiziskas vai psiholoģiskas.

Šai pantā ir noteiktas saistības, kuras ietver sociālās labklājības pakalpojumu efektivitāti. Dienestu rīcībā jābūt resursiem, kas atbilst viņu pienākumiem un mainīgajām lietotāju vajadzībām, t.i.:

- cilvēku resursi: kvalificēti darbinieki pietiekamā skaitā;
- institucionālie resursi: lēmumu pieņemšanas centri tik tuvu lietotājiem, cik vien iespējams (decentralizācija un pienākumu deleģēšana vietējām pašvaldībām);
- finansu resursi, kas ļauj tiem pienācīgi veikt savu darbu un sekot politikas pārmaiņām.

Palermo protokola II. daļā *Cilvēku tirdzniecības upuru aizsardzība*, 6. – 8. pantā minēts obligāts pasākumu minimums, kas veicams upuru aizsardzībai. Valstīm, kas protokolu parakstījušas, tai skaitā Latvijai, sadarbībā ar pilsoniskās sabiedrības organizācijām, jānodrošina cilvēku tirdzniecības upuriem materiāls, psiholoģiskas un sociāls atbalsts. Tas iekļauj piemērotu mājokli, konsultācijas un juridisko palīdzību tiesību jautājumos, turklāt upurim saprotamā valodā; medicīnisku, psiholoģisku un materiālu palīdzību, nodarbinātības, izglītības un profesionālās apmācības pakalpojumus.

Kritēriju izstrādei izmantoti arī iepriekš veikti pētījumi.¹⁶¹ Integrētas pētījumā iegūto datu analīzes rezultātā ir izstrādāta kritēriju sistēma, kas dod iespēju, atbilstoši klienta vajadzībām un starptautiskajiem standartiem, novērtēt cilvēku tirdzniecības upuriem sniegto pakalpojumu kvalitāti. Izstrādātajā sociālo pakalpojumu novērtēšanas kritēriju matricā ietilpst pakalpojumu raksturojums, kas attiecas uz drošu patvērumu, vispārējo un fizisko drošību, vispārējo veselības stāvokli, garīgo veselību, psihosociālajiem pakalpojumiem un vielu atkarības ārstēšanu.

¹⁶¹ (Raymond, 2001, Samete, 2006) Raymond, J. C., D'Cunha, J., Dzuhatin S.R., Hynes, H. P., Rodriguez, Z. R., Santos, A. (2003), *A Comparative Study of Women Trafficked in the Migration Process. Patterns, Profiles and Health Consequences of Sexual Exploitation in Five Countries (Indonesia, the Philippines, Thailand, Venezuela and the United States)*. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine; Samete D. (2006), *Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un atbilstība cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai Latvijā*. Maģistra darbs, Rīga.

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Drošs patvērumš				
Cilvēkresursi	Sociālo pakalpojumu sniedzēji nav profesionāli izglītoti, nav izpratnes par cilvēku tirdzniecību.	Profesionāli pakalpojumi cietušajiem tiek sniegti kā vardarbības upuriem, bet nav izpratnes par cilvēku tirdzniecību un īpašas apmācība darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Cilvēkresursi atbilstoši, ir izpratne par cilvēku tirdzniecību, bet nenotiek komandas darbs.	Profesionāli sociālo pakalpojumu sniedzēji ar atbilstošu izglītību vai apmācību. Notiek koordinēta profesionāļu sadarbība (krīzes centrs).
Institucionālie resursi	Drošs patvērumš nav pieejams.	Drošs patvērumš atrodas reģionālajā centrā un parasti nav pieejams telpu un vietu trūkuma dēļ. Nav vienošanās par sadarbību ar citiem pakalpojumu sniedzējiem.	Drošs patvērumš atrodas reģionālajā centrā, parasti ir pieejams un sadarbība notiek balstoties uz personīgajiem kontaktiem.	Drošs patvērumš atrodas reģionālajā centrā, ir pieejams, notiek starpinstitucionāla sadarbība starp pakalpojumu sniedzējiem.
Finansu resursi	Nav finansējuma drošas vides nodrošināšanai.	Ir viens finansējuma avots, piemēram, pašvaldības dotācija, un pakalpojums pieejams nepietiekamam upuru skaitam.	Ir viens pastāvīgs finansējuma avots (piemēram, finansējums valsts programmas ietvaros) un notiek papildus projektu izstrāde finansējuma piesaistei.	Finansējums pietiekams drošības garantēšanai upuriem 24 stundas diennaktī.

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Vispārējā/fiziskā drošība				
Cilvēkresursi	Tiesībsargājošo institūciju speciālistiem nav izpratnes un nepieciešamo zināšanu darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Nedaudziem tiesībsargājošo institūciju speciālistiem ir izpratne par problēmu. Nav nepieciešamo zināšanu un prasmju darbam ar upuriem.	Tiesībsargājošo institūciju speciālisti izprot cilvēku tirdzniecības problēmu, daļai speciālistu ir nepieciešamās specifiskās zināšanas un prasmes.	Ir pieejami tiesībsargājošo institūciju speciālisti ar nepieciešamajām zināšanām un prasmēm darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem.
Institucionālie resursi	Pakalpojuma saņemšana apgrūtināta. Nenotiek starpinstitucionāla sadarbība.	Nekoordinēta sadarbība, lēmumi par upura identifikāciju un rehabilitāciju tiek pieņemti bez klienta stāvokļa analīzes.	Pakalpojums parasti pieejams. Tiek veidota starpinstitucionāla sadarbība.	Notiek koordinēta sadarbība, pakalpojums pieejams visos palīdzības sniegšanas posmos.
Finansu resursi	Ierobežoti finansu resursi. Nav iespēju nodrošināt tūlītēju un ilgtermiņa pakalpojumu.	Ierobežoti finansu resursi, pakalpojums pieejams tikai upura identifikācijas posmā.	Ierobežoti finansu resursi, pakalpojums tiek nodrošināts, bet tā saņemšana kavēta.	Finansu resursi pietiekami, lai nodrošinātu tūlītēju un ilgstošu pakalpojumu visos palīdzības posmos.

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Vispārējais veselības stāvoklis				
Cilvēkresursi	Medicīnas profesionāļiem nav nepieciešamo zināšanu par cilvēku tirdzniecību un mērķa grupas vajadzībām. Netiek ievērota konfidencialitāte.	Dažkārt speciālistiem ir nepieciešamās zināšanas un prasmes darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, bet trūkst izpratnes par problēmu, kā arī izpratnes par konfidencialu pakalpojumu.	Vairumam speciālistu ir nepieciešamās zināšanas un izpratne par cilvēku tirdzniecību, ir veikta apmācība darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Pakalpojumu sniegšanā iesaistīti zinoši speciālisti, kas apguvuši krīzes un ilgtermiņa medicīnas pakalpojumu sniegšanu cilvēku tirdzniecības upuriem. Sadarbība starp medicīnas un sociālo pakalpojumu iestādēm.
Institucionālie resursi	Problemātiska piekļuve ģimenes ārstam attāluma un finansiālu ierobežojumu dēļ.	Ir pieejams ģimenes ārsts, bet apgrūtināta pieeja zobārsta, ginekologa, acu ārsta pakalpojumiem.	Ir pieejams ģimenes ārsts, nepieciešamie medicīnas speciālisti, stacionārs.	Ir pieejams ģimenes ārsts un nepieciešamie medicīnas pakalpojumi gan ambulatori, gan stacionārā.
Finansu resursi	Ierobežots finansējums, nodrošināta tikai neatliekamā veselības aprūpe.	Ierobežots finansējums, nodrošināta neatliekamā veselības aprūpe un akūto veselības problēmu kupēšana.	Ir garantēts finansējums. Nodrošināta neatliekamā veselības aprūpe un akūto veselības problēmu diagnosticēšana un ārstēšana.	Papildus garantētajam finansējumam tiek izstrādāti citi līdzekļu piesaistes plāni, rodot iespēju resursietilpīgai diagnosticēšanai, terapijai un terciārajai aprūpei (medicīniskajai rehabilitācijai).

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Psihiskā veselība				
Cilvēkresursi	Nav pieejami speciālisti, kas upuriem sniegtu palīdzību psihisku, psiholoģisku un emocionālu problēmu gadījumos.	Ir pieejami tikai psihologa pakalpojumi.	Pakalpojuma sniegšanā iesaistās zinoši speciālisti, ir veikta to apmācība darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Ir pieejami dažādi psihiskās veselības jomā praktizējoši speciālisti (detalizēt), kas apmācīti darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Tiek slēgti sadarbības līgumi ar tiem uz institūciju vai personiskas sadarbības fakta pamata.
Institucionālie resursi	Pakalpojuma saņemšana praktiski neiespējama pakalpojumu sniedzēja un pakalpojumu saņēmēja distances dēļ.	Ir pieejami psihologa pakalpojumi, bet nav iespējams izvēlēties citu speciālistu pakalpojumus. Nepietiekama pakalpojumu sniedzēju kultūrkompetence.	Ir pieejami dažādas specializācijas psihiskās veselības speciālisti, gatavi kultūrsensitīvai upuru psihiskai aprūpei.	Ir pieejami dažādi psihiskās veselības speciālisti gan ambulatori, gan stacionārā. Notiek starpinstitucionāla sadarbība ar citiem pakalpojumu sniedzējiem.
Finansu resursi	Nepietiekams finansējums, nodrošināts tikai iespējama minimālais psihologa pakalpojumu skaits (10 vizītes).	Ierobežots finansējums, ierobežots psihiskās aprūpes pakalpojumu skaits. Netiek plānota papildus līdzekļu piesaiste.	Ir garantēts finansējums gandrīz vienmēr nodrošinot nepieciešamos psihiskās aprūpes pakalpojumus atbilstoši daudzveidīgajām klientu vajadzībām.	Papildus garantētajam finansējumam tiek plānota līdzekļu piesaiste, nodrošinot nepieciešamos psihiskās aprūpes pakalpojumus un konsultāciju skaitu daudzveidīga profila klientiem ar atšķirīgu traumas pieredzi un kultūras piederību.

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Psihosociālie pakalpojumi (gadījuma vadība, rehabilitācijas programmu īstenošana)				
Cilvēkresursi	Nav profesionālu speciālistu, gadījuma vadītājiem / sociālajiem darbiniekiem trūkst izpratnes un nepieciešamo zināšanu darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem. Netiek ievērota konfidencialitāte.	Profesionāli speciālisti ir pieejami, taču tiem trūkst izpratnes par cilvēku tirdzniecību. Nav nepieciešamo zināšanu un prasmju darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Ir profesionāli pakalpojumu sniedzēji, kas izprot cilvēku tirdzniecību un tās upuru traumas raksturu. Daļai no tiem ir speciālā izglītība, vai tālākizglītība darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem.	Profesionāli pakalpojumu sniedzēji ar atbilstošu izglītību vai apmācību darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir pieejami. Tiem piemīt darbam ar upuriem nepieciešamās prasmes. Tiek ievērota konfidencialitāte un pārstāvētas klienta intereses visos palīdzības posmos.
Institucionālie resursi	Pakalpojuma saņemšana praktiski nav iespējama pakalpojumu saņēmēja un pakalpojumu sniedzēja distances dēļ.	Pakalpojums pieejams, bet tā saņemšana apgrūtināta un realizējama retāk nekā nepieciešams, kā arī netiek ņemta vērā klienta sociālo vajadzību specifika.	Pakalpojums pieejams dzīves vietā. Notiek spontāna, nekoordinēta sadarbība ar citām, līdzīga profila institūcijām.	Pakalpojums pieejams dzīves vietā. Noris plānveida, koordinēta sadarbība ar citām līdzīga profila institūcijām.
Finansu resursi	Ierobežotu finansiālo resursu dēļ pakalpojums netiek piedāvāts.	Pakalpojums ir pieejams, bet ierobežoto materiālo resursu dēļ netiek attīstīts, tādēļ nav iespējams pakalpojumu sniegt pilnā apmērā un nekavējoties.	Pakalpojums pieejams. Gandrīz vienmēr iespējams nodrošināt klientam individuāli nepieciešamos pakalpojumus.	Pakalpojums pieejams. Finansiālie resursi neierobežo pakalpojumu sniedzēju piesaisti atbilstoši daudzveidīgām klientu vajadzībām.

Kritēriji	Izpildes rādītāji			
	1	2	3	4
Vielu atkarības ārstēšana				
Cilvēkresursi	Nav pieejami atkarību terapieti, netiek sniegta profesionāla palīdzība.	Ir pieejami atkarību terapieti, tomēr to zināšanas par cilvēku tirdzniecības upuru specifiku ir vājas. Netiek piesaistīti zinošāki speciālisti vai veikta speciālistu izglītšana.	Ir pieejami dažādu kvalifikāciju un specializāciju atkarību terapieti.	Ir pieejami dažādu kvalifikāciju un specializāciju atkarību terapieti. Tiem ir izpratne par cilvēku tirdzniecību. Tiek slēgti sadarbības līgumi ar viņiem uz individuālas vai institucionālas sadarbības fakta pamata.
Institucionālie resursi	Profesionālu pakalpojumu saņemšana praktiski nav iespējama pakalpojumu sniedzēju un pakalpojumu saņēmēju distancēs dēļ.	Pakalpojums ir pieejams, bet distancēs dēļ tas tiek sniegts neregulāri un nepilnīgi.	Pakalpojums pieejams, bet netiek koordinēta institucionāla sadarbība ar citiem palīdzības sniegšanā iesaistītajiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Nenotiek komandas darbs.	Nepieciešamie pakalpojumi pieejami gan ambulatori, gan stacionārā. Notiek institucionāla sadarbība; pakalpojumu sniegšana ir komandas darbs.
Finansu resursi	Ierobežoti resursi, iespējams nodrošināt minimālo pakalpojumu apjomu (piemēram, motivācijas programmu).	Ierobežots finansējums, nodrošināts tikai minimāls pakalpojuma apjoms (motivācija, "kodēšana"). Parasti nav iespējams paplašināt pakalpojumu klāstu. Papildus finansējuma piesaiste netiek paredzēta.	Finansu resursi pietiekami. Parasti iespējams nodrošināt klientam nepieciešamos pakalpojumus. Tiek izstrādāti projekti papildus finansējuma piesaistei.	Pakalpojuma nodrošināšanai pietiekami resursi: iespējama terapija gan ambulatori, gan stacionārā. Ir vairāki finansējuma avoti.

Pakalpojumu efektivitāti nosaka, aprēķinot katras kritēriju grupas punktu vidējo aritmētisko rādītāju (piemēram, institucionālie resursi jomā Vielu atkarību ārstēšana atbilst rādītājam 4, bet finansējums, rādītājam 1, savukārt institucionālie resursi atbilst rādītājam 2. Kopvērtējumā iegūtais vērtējums ir 2, 3). Jo iegūtais vidējais rādītājs ir tuvāk 1, jo vairāk uzmanības jāpievērš darbības pilnveidei šajā jomā. Efektivitāti ieteicams izvērtēt starpprofesionāļu darba grupā, kas īsteno sociālo pakalpojumu sistēmu cilvēku tirdzniecības upuriem, ik pēc sešiem mēnešiem vai gada.

Ņemot vērā mainīgo sociāli ekonomisko situāciju un mainīgo sociālo problēmu virzību,

efektivitātes kritēriju pārskatīšanu nepieciešams veikt sistemātiski un regulāri, iespējams, vienlaicīgi ar pakalpojumu efektivitātes izvērtēšanu.¹⁶²

162 Samete D. (2006), *Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un atbilstība cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai Latvijā*. Maģistra darbs, Rīga.

Literatūras un avotu saraksts

Celmiņa, E., Garokalna-Bihela, G., Gromovs, J., Zalcmāne, S., Bergmanis, A. (2006) *Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem*. Rīga: Starptautiskā Migrācijas organizācija.

MK noteikumi nr.882 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem.” (stājās spēkā 01.01.2006.)

MK noteikumi nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.” (stājās spēkā 01.01.2007.)

Samete D. (2006) *Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un atbilstība cilvēku tirdzniecības upuru rehabilitācijai Latvijā*. Maģistra darbs, Rīga.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (stājās spēkā 01.01.2003.)

Šilņeva, L. (red.) (2000) Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga: SDSPA „Attīstība“

Vaišļa, A. (2005) *Uzziņa par cilvēktirdzniecību*. Rīga: Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Organizētās noziedzības apkarošanas pārvaldes Narkotiku apkarošanas biroja 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību.

Vaišļa, A., Gromovs, J., Dārzniece, A., Pētersone, I., Zalcmāne, S. (2005) *Kā rīkoties cilvēku tirdzniecības fakta gadījumā. Rokasgrāmata policijas darbiniekiem*. Rīga: Starptautiskā Migrācijas organizācija.

Valsts programma cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004. – 2008. gadam (MK rīkojums Nr. 132, 03.03.2004.)

Baltic Institute of Social Sciences (2005) *Cilvēku tirdzniecība Latvijā: stereotipi un situācijas raksturojums*. Rīga: Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm“.

Bruzaite-Jordan (2004) *The Project in Lithuania. In: Project Sensitization for Prevention: Final Report* (N.JAI/2004/AGIS/161), EC, AGIS// pieejams: http://www.caritasroma.it/primopia-no/AGIS2004/Final_Report_inglese.pdf [Aplūkots 25.05.2007.]

Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2006) *Country Reports on Human Rights Practices*// pieejams: <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/> [Aplūkots 28.05.2007.]

Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor (2005) *Country Reports on Human Rights Practices*// pieejams: <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/> [Aplūkots 21.05.2007.]

Cavedon T., Tass M., *Developing A New Client-Centred – Assertive Support Model with Deafblind People*// pieejams: <http://internex.net.au/~dba/model.htm> [Aplūkots: 19.04.2007.]

Doel, M., Marsh. P. ([1992] 2004) *Task-Centred Social Work*. Ashgate.

Donilaite, J. (2005) *The Present Situation of Trafficking in People in Lithuania*. // pieejams: <http://www.peace.aland.fi/litauen/traffickinginlithuania.pdf> [Aplūkots 29.05.2007.]

Human Trafficking & Modern-day Slavery. Russian Federation. // pieejams: <http://gvnet.com/humantrafficking/Russia.htm> [Aplūkots 23.05.2007.]

International Organization for Migration (2006) *Trafficking in Persons: Global Patterns*

International Organization for Migration (2006), *Combating Trafficking in Human Beings in Ukraine. Mission in Ukraine*// pieejams: <http://www.iom.org.ua> [Aplūkots 14.05.2007.]

International Organization for Migration. // pieejams: <http://www.iom.int> [Aplūkots 14.05.2007.]

International Organization for Migration. (2007) *IOM Moscow Times, Issue 8*. May 2007. // pieejams: http://www.iomrussia.ru/RUS/newsletters_rus/nr8may07.pdf [Aplūkots 23.05.2007.]

IOM Regional Office for the Baltic and Nordic Countries (2002) *Public Perception and Awareness of Trafficking in Women in the Baltic States (2). Representative Surveys*

IOM Ukraine, *Counter-Trafficking Program Fact Sheet* // pieejams: http://www.iom.org.ua/docs/files/ctpress_talking_points_1.doc [Aplūkots 14.05.2007.]

Ivanchenko, L. (2003) *Trafficking in Women: Monitoring of Situation in Estonia*. Presented in The Third Baltic Sea Women's Conference on Women and Democracy, Estonia. // pieejams: http://www.lichr.ee/eng/researchers.analysis/trafficking_in_estonia.htm [Aplūkots 21.05.2007.]

Kamenska A. (2001) *Trafficking in Women – Latvia*. Report. Riga: Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies.

Kropf, N., Isaac, A. (1996) Culturally Diverse Social Work Practice: An Overview, in: Harrison, D., Thyer, B., Wodorski, J. (eds) *Cultural Diversity and Social Work Practice*, Springfield, IL: Charles C. Thomas.

Kvinnoforum (2002) *A Resource Book for Working Against Trafficking in Women and Girls: Baltic Sea Region*. Stockholm.

Melbourne F. Hovell (et al.) (2006) *Evaluation of a Police and Social Services Domestic Violence Program. Empirical Evidence Needed to Inform Public Health Policies // Violence Against Woman*, Vol. 12 (2), Sage Publications.

Miley, K., O'Melia, M., DuBois, B. (1998) *Generalistic Social Work Practice. An Empowering Approach*. Boston: Allyn & Bacon.

Monroe, L. M. (et al.) (2005) *The Experience of Sexual Assault. Findings From State-wide Victim Needs Assessment // Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 20 (7), Sage Publications.

National Referral Mechanisms of Social Assistance to Trafficked Persons in Ukraine (the results of the research) (2004) Kiev: State Institute for Family and Youth, The International Women's Rights Center „La Strada-Ukraine”.

Network against Trafficking in Human Beings // pieejams: <http://www.n-a-t.dk/> [Aplūkots 22.05.2007.]

Office of Drugs and Crime (2006) *Toolkit to Combat Trafficking in Persons*. United Nations, Global Programm Against Trafficking in Human Beings.

Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2006) *Trafficking in Persons Report*. // pieejams: <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2006/> [Aplūkots 17.05.2007.]

Project for the Prevention of Adolescent Trafficking. // pieejams: <http://www.policy.hu/kalikov/DATABASE%20ESTONIA/PPAT-Estonia.html> [Aplūkots 21.05.2007.]

Raymond, J. C., D'Cunha, J., Dzuhayatin S.R., Hynes, H. P., Rodriguez, Z. R., Santos, A. (2003) *A Comparative Study of Women Trafficked in the Migration Process. Patterns, Profiles and Health Consequences of Sexual Exploitation in Five Countries (Indonesia, the Philippines, Thailand, Venezuela and the United States)*. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine.

Reintegration Problems of Trafficking Victims in Lithuania: International Conference Reports (2004)// Vilnius: Missing Persons' Families Support Center, Human Rights Committee at the Parliament of Republic of Lithuania.

Republic of Lithuania. The Ministry of Social Security and Labour (2006) *The Social Report* // pieejams: <http://www.socmin.lt/index.php?2-35863044> [Aplūkots 31.05.2007.]

Rogers, C. R. (2003) *Client-Centred Therapy: its Currents Practice, Implications and Theory*. London: Constable.

Rouda, R. H., Kusy, M. E. (1995), *Needs Assessment. The first step*. Development of Human Resources – part 2, Technical Association of the Pulp and Paper Industry// pieejams: http://alumnus.caltech.edu/~rouda/T2_NA.html [Aplūkots 19.04.2007.]

Saar, J. (et.al.) (2005) *Trafficking in Human Beings for Sexual Exploitation. An Analysis of the Situation in Estonia*. Tallinn: International Organization for Migration.// pieejams: http://iom.fi/files/books/trafficking_in_estonia_eng.pdf [Aplūkots 21.05.2007.]

Saleebey D. (1996), *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions* // Social Work, Vol.41, Number 3

Skaff L. (2003) *Faith and Facts: Measuring and Improving the Effectiveness of Social Services Delivery by Faith-Based Organizations*.

Tartu Child Support Center // pieejams: <http://www.tugikeskus.org.ee> [Aplūkots 22.05.2007.]

The Angel Coalition. *Trafficking from Russia & the CIS: History & Trends* // pieejams: http://www.angelcoalition.org/epjs/e_trafficking.html [Aplūkots 23.05.2007.]

Trafficking in Human Beings in Lithuania, Results of Data Collected (cases assisted 2004.05.015.- 2005.10.20.)// nepublicēti dati, IOM Lietuva.

Transnational Networking: Cooperation among Judicial and Police Authorities, NGOs and Civil Society for Prevention and Fight against Trafficking (2004) EQUAL: Integration and Reintegration of Victims of Human Trafficking into Working Society (2003-2007).

UNICEF (2006) *Russia, CIS World's Second Biggest Human Trafficking Market* // pieejams: <http://www.mosnews.com/news/2006/03/16/humantraff.shtml> [Aplūkots 23.05.2007.]

United Nations Office on Drugs and Crime (2003) *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children*, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime // pieejams: http://www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_signatures_trafficking.html#R [Aplūkots 25.05.2007.]

Vaiko Namas (2003) *Trafficking of Woman and Children – Situation Evaluation and Research Review in Lithuania*. Vilnius.

Vaiko Namas. // pieejams: <http://www.children.lt/> [Aplūkots 29.05.2007.]

Valiukevičiūtė, J., Lina, B. (2006) *Assistance to Children – Victims of Sexual Abuse or Trafficking, and their Close Relatives: Evaluation of Current Situation*. Vilnius: Vaiko Namas.// pieejams: http://www.children.lt/?_nm_shot=files.1.1-114&_nm_nosession=1 [Aplūkots 29.05.2007.]

Van Hook, M. P., Gjermeni, E., Haxhiymeri, E. (2006) *Sexual Trafficking of Woman. Tragic Proportions and Attempt Solutions in Albania*. // International Social Work 49(1): 29-40, Sage Publications.

Wodarski, J., (1992) *Curriculum and Practical Aspects of Implementation*, University Press of America

Zariņa, I. (2001) *Trafficking in Women: a Perspective from Latvia*. In: *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects* (2001). IOM Regional Office for the Baltic and Nordic Countries.

Международная организация по миграции (2006) *Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговле людьми в Калининградской области*.// pieejams: http://iom.fi/files/Publications/2006/trafficking_assessment_2006_rus_and_eng.pdf [Aplūkots 15.05.2007.]

Международная организация по миграции (2006) *Отчет об основных направлениях деятельности Бюро Международной организации по миграции в Российской Федерации в 2006 году*. // pieejams: http://www.iomrussia.ru/RUS/mfareport_rus.htm [Aplūkots 23.05.2007.]

Международная организация по миграции. *Документы и факты* // pieejams: <http://www.no2slavery.ru/ru/dokumenty> [Aplūkots 23.05.2007.]

Intervēto sociālā darba speciālistu un tiesībsargājošo institūciju darbinieku saraksts

Nr.	Vārds, uzvārds	Pārstāvētā institūcija
1.	Agnese Strušus	Centrs pret vardarbību „Dardedze”
2.	Laila Balode	Centrs pret vardarbību „Dardedze”
3.	Sandra Zalcmane	Starptautiskā Migrācijas organizācija
4.	Helēna Stare	Starptautiskā Migrācijas organizācija
5.	Guna Garokalna-Bikhela	Resursu centrs sievietēm „Marta”
6.	Nikola Dzina	Resursu centrs sievietēm „Marta”
7.	Eva Beinaroviča	Resursu centrs sievietēm „Marta”
8.	Solvita Smilga	Resursu centrs sievietēm „Marta”
9.	Tatjana Kurova	Latvijas dzimtes problēmu centrs „Genders”
10.	Inese Andersone	Talsu sieviešu un bērnu krīžu centrs
11.	Benita Siliņa	Daugavpils pilsētas domes Sociālo lietu pārvalde
12.	Žanna Kulakova	Daugavpils pilsētas domes Sociālo lietu pārvalde
13.	Marsella Sitenkova	Liepājas Sociālais dienests
14.	Maija Agatina	Liepājas Sociālais dienests
15.	Anita Batare	Rēzeknes pilsētas Sociālās aprūpes pārvalde, Rēzeknes ģimenes atbalsta centrs
16.	Dace Samete	Rīgas Domes Vidzemes priekšpilsētas Sociālais dienests
17.	Skaidrīte Šteinberga	Jūrmalas pilsētas Sociālās aprūpes centrs
18.	Iveta Liepiņa	Valmieras pilsētas Sociālās palīdzības nodaļa
19.	Sarmīte Valde	Ventspils Sociālās aprūpes pārvalde
20.	Guna Ziemele	Jelgavas Sociālais dienests
21.	Aigars Kažemāks	Valsts policijas Organizētās noziedzības apkarošanas pārvaldes Narkotiku apkarošanas biroja (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību
22.	Artūrs Vaišļa	Valsts policijas (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību
23.	Reinis Janevics	Valsts policijas (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību
24.	Vadims Nazarovs	Valsts policijas (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību
25.	Kristīne Zakarauskaite	Valsts policijas (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību
26.	Edīte Jansone	Valsts policijas (ONAP NAB) 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību

27.	Rolands Milevičs	Daugavpils policija
28.	Raimonds Iliško	Daugavpils darba grupas cīņā ar cilvēku tirdzniecību vadītājs Daugavpils pilsētas prokuratūra
29.	Atis Dzērvēns	Liepājas darba grupas cīņā ar cilvēku tirdzniecību vadītājs Liepājas pilsētas prokuratūra
30.	Dace Štamere	Liepājas Policijas pārvalde

